

מוֹלָד

ירחון מדיני וספרותי

אייר תש"ט כרך ג' חוברת 14 מאי 1949

67	לקראת צבא של אומה עובדת א. ג. זקוף
71	שלושה משברים ופתרונם נ. ברנרן
ציוני ההודש:	
76	במבחן של אי-תלות ב. גר
80	עם הרואים י. אושפיז
86	לילה באהו יעקב פייכמן
91	הורבן קרשב י. בשביס
112	סגנון התקופה בהצגת שקספיר פטר ברוק
117	נוף הארץ בספרותנו ההודשה אסתר טרסי
רשימות:	
121	על בטאונים של הנוער יאיר עשתון
ספרים:	
123	האור שבלב המקיפחים לאה גולדברג
125	התמורות ככלכלה הקפיטליסטית ג. צידרוביץ
128	בשולי ההוכרת
112 — 116	ציורים מאת ד"ר פאול לוי

הספר החדש מס' 2550 ל"ט לשנת 1949 להצי שנה; מחיר החוברת 250 מ"י; זכר המודעות: 40 ל"י העמוד, 20 הצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; בתביית שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבוילת אינם מוחזרים; הכתובות: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party
Vol. III *No. 14* *May 1949*
Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

לקראת צבא של אומה עובדת

א. ג. זקיף

נסיון נטולתקדים ורביהעזה במידה כזה שרק מאמץ גדול ומלוכד של הציבור כולו יוכל לכוננו ולהגשימו. לא בגוש המערבי ולא בגוש המזרחי. אף לא במדינות־הבינים השונות. אין אתה מוצא אבטיפוס לצירוף זה שבסודו של מפעלנו החדש. יש מעצמות אדירות, ואף מדינות בינוניות וזעירות, המקיימות "שירות־חובה" רגיל ומעבירות את החיילים, כתום השירות, ל"רזרב" (ברית המועצות, צרפת, ועוד מארצות מערב אירופה ומזרח). ויש מדינות המקיימות, בצד צבא מעין זה, גם ארגוני התגוננות מקומית, נוסח "משמר הארץ" הבריטי בשנות המלחמה (על אלו נמנות עתה במיוחד המדינות הסגנו־דינאביות). ישנה לפחות ארץ אחת — שוויצריה — אשר לא הסתפקה בקיום "רזרב" רגיל, על כינוס־האימונים הקצרים שלו, אלא העמידה את כל צבאה על שיטה מיליציונית מובהקת, כשהי טירונים מתאמנים אימוני־סוד בן ארבעה־חמישה חדשים, ואילו כל קיומו של הגוף הצבאי נמשך אחר כך בדמות גדודים ודיביזיות מיליציו־ניים, המתכנסים כפעם בפעם להתאמנות מחו־דשה, ומתגייסים בשלימות רק בשעת חירום או בשעת לחמה. ומלבד אלה ואלה יש מעצמות — כגון ארצות־הביית ובריטניה — אשר בצד צבא אות־הקבע שלהן (אם על יסוד שירות מתנדב או שירות־חובה) מקיימות גם רזרב מילי־ציוני באורגן המיוחד, לפחות בחלקו, על עקרון ההתנדבות. והנה ישראל היא המדינה היחידה והאחת, האומרת לשלב את כל אלה שילוב חדש ומיוחד, מתוך סיגול מרחיק־לכת לתנאים המיוחדים של המקום, הזמן והמפעל. ולא זו אף זו: לתוך מבנה צבאי מקיף זה, המכוון לניצול כל פירור־יכולת בעם, אגב שמי־רתו וחיוקו של אופי העם הזה כעם עובד ויוצר, נשתלים עכשיו עוד שני נסיונות נועזים: משי־מת העבודה ופיתוח הארץ, כחלק אורגני מתקופת שירות־חובה לבני הגיל הצעיר, וטיפוח התיישבות החלוצית, והתישבות־ספר בראש ובראשונה, במסגרת הצבא ובתקופת השירות. האמנם משום טעמים פוליטיים רגועים או לשם "צרכים אידיאולוגיים" ייעשה דבר גדול ומחדש כמוהו? היש מקום לפקפק בדבר, שהג־

כבהיסח הדעת, בתוך מעשה־החולין יום יום, נכנסת מדינת ישראל בעולו של נסיון גדול. המ־דובר הוא במעשה־בראשית של בנית צבא על יסודות, שבצירופם עדיין לא נוסו על ידי שום אומה ולשון, ואף זו: לא צירוף בלבד של יסודות שונים, שאולים מאוצר נסיונם של אחרים, לפנינו יסודות חדשים בתכלית משתלבים כאן למבנהו של כוח צבאי אשר שום מדינה אחרת לא העיזה עד היום לבנות עליהם את מערכת־המגן שלה.

והנה אירע דבר מיוחד: באותה שעה עצמה, שבה מתחיל בנין צבאנו על יסודות שיטה מילי־ציונית מרחיקה־לכת, שנועדה להקיף את העם כולו, שיטה הנוטעת את עקרון העבודה, בדמות שירות עבודה כללי, בתוך המבנה האורגני של כוחות־המגן — נמצא דוקא בתוך תנועת הפועלים מי שמפריח סיסמאות על "צבא בלתי־עממי", על "התנכרות ליסודות העבודה, ההתי־ישבות והחלוציות", על "פירוק ערכים", הניגוד בין הדרך שבה יוצא עכשיו צבאנו כתום תקופת הקרבות ובין הסבר־הסלף שבה מפטמים את קוראי הכרזות ואת שומעי הרמקולים, גדול ומשווע כל כך, עד שאתה עומד ומשתומם כיצד אירע הדבר בארץ דימוקרטית, ארץ שבה קיים, סוף־סוף, חופש הביטוי גם לעובדות לאמתן, ואין לכך, כנראה, הסבר זולת העובדה כי אכן תקופת הקרבות מאחרינו, ועדיין לא יצאנו מאזור הסכנות, אם "הצנזורה הפוליטית" לא הצ־ליחה למנוע את הסילוף, הנה הצנזורה הכללית לגבי גילוי ענינים בעלי ערך צבאי, והצנזורה העצמית של מי שחש היטב בסכנות האורבות לנו, מנעה גם מנעה מהסביר ברבים את מגמת בנינו האמתית של צבא ההגנה לישראל לקראת ימי שלום. רק עתה, כשנתפרסמו בעתונות היו־מית עיקרי התכנית הממשלתית, ניתנת האפי־שרות לרכזו מקצת מתשומת־הלב באחד המעשים החלוציים ביותר — ומבחינה צבאית־מקצועית וחברתית־לאומית: המהפכניים ביותר — העשוריים לקבוע ולייחד את דמותה החברתית של מדינת ישראל הצעירה לימים רבים.

ניתנה האמת להיאמר: הנסיון אשר ממשלת ישראל אומרת להטילו על שכם המדינה הוא

בדמות הפלמ"ח. האמנם גבהה חומת סין של התביעות והטרוניות עד כדי כך שהיא מסתירה מעיני בעליהן את האמת על מגמת הממשלה לבנין צבאנו בימי שלום?

גופים יערכים

באורה המחוממת של תלונות והאשמות נתי-ערבבו טענות משני סוגים: על פירוק גופים ופירוק ערכים. ולשם הבהרת הענין מוטב להבחין בין שני סוגי הטענות, ולעיין בכל אחד בפני עצמו.

באותה מועצת ההסתדרות בשלהי 1948, שדויר ניה והחלטות הועד הפועל שהובאו לפניו, הוזכרו לעתים קרובות כליכך ערב ועידת ההסתדרות השביעית ובפתיחתה, דובר, בין השאר, על הציריך לקיים את חטיבות הפלמ"ח, אשר עוד נועדו להן תפקידים ומשימות במלחמה. רצון זה הובע בפני כל הצדדים המשתתפים בוויכוח, אכן היה מי שתמך יתדותיו באינו שליחות אידיאולוגית מיוחדת של חטיבות אלו בצבא ההגנה לישראל — והיה מי שהסתפק בהערכת הישגיהן, פרי חינוך רבי-שנים של עבודה משולבת בהגנה, וביקש להבטיח שהמסורת החטיבתית תישמר ותופעל לתועלת הכלל במהלך הקרבות שעוד נועדו לנו. מסקנה ממשית זו האחרונה, היא מכל מקום, היתה משותפת. ואמנם מאז מועצת ההסתדרות השתתפו חטיבות „ממוצא-פלמ"ח" בכמה מסעות-מלחמה אף הצדיקו הצדקה מלאה את המסקנה המשותפת ההיא. עד שהגיע תור סיגולו של הצבא לימי השלום הצפוי.

ונשאלת השאלה: מה ביקשו הקובלים על „פירוק חטיבות הפלמ"ח"? האמנם רצונם הוא לקיים אותם הגדודים רבי-התהילה כיחידות צבא מקצועיות-שכירות קבועות? הלזאת נתכוונו? אם זהו תוכן התביעה, הרי דוקא בזה יש משום התכחשות ליסודותיו ולהגיון-קיומו בעבר של הפלמ"ח עצמו. אכן בשעת המלחמה היה הפלמ"ח בעל-כרחו „ככל הגויים": הוא שירת שירות מלא ורצוף, כצבא-קרקטי, צבא-מחנה או צבא-מסע, ככל אשר נתבע, מבלי שיוכל להיפנות גם לעבודה — ולשילוב שני יסודות חייו. צרכי המלחמה הכריעו את הכף, ובאותה מועצת ההסתדרות הנזכרת הלא נאמר כי לפי שעה אנוס הפלמ"ח להיות „צבא רגיל", אך כתום הקרבות תבוא השיבה אל הצירוף של עבודה, אימונים והגנה, אשר יחול, בסופו של דבר, על צבא ההגנה כולו. עכשיו, כשמסתיימת פרשה, ולמד

סיון עולה בקנה אחד עם מיטב החזון של החברה העובדת, הנבנית בארץ זה עשרות שנים? והאין הוא, בעת ובעונה אחת, פרי גזירת התנאים האוביקטיביים שבהם נתונה מדינת-העליה הצעיר-רה? אכן רק שלטון היודע לכוון אל המגמה המרכזית שבחיי העם, שהיא גם צורך המדינה, יש ביכולתו להגשים תכנית כזאת, המטילה את עול הבטחון מתוך שוויון וצדק על שכם כל שכבות החברה והמגלה את מלוא יכולת המגן הגלומה בתוכנו. והרי מבחינה אוביקטיבית, אין כלל מוצא אחר מסבך בעיות הקיום המקיפות אותנו. הצרכים המעשיים משמשים כאן מסד נאמן לתפיסה שבחזון, והם ההופכים אותה למי-משותף שאין מקום לערער עליה.

תביעות יסוד

מצבנו ומצב ארצנו בין שכנותיה מצווים על כמה דברים שהם בבחינת תביעות יסוד לצבא: הכרח שהצבא יהיה גדול — לעומת גדולת ישובנו; הכרח שיהיה זול, שאם לא כן לא יוכל להיות גדול; הכרח שיהיה עובד נוסף על אימונו — על מנת להזיילו. לחסוך מרץ יוצר לפיתוח הארץ, ועל מנת להנכו, ולפחות חלק ממנו, לחיי חקלאות וכיבוש השממה; הכרח שיהיה מירגיוס, לקדם כל סכנת פתאום; הכרח שיהיה מעורה בישו-בי-הספר, בתור רת הגורת-בטחון ראשונה, ביחוד על ידי שלור-חתו הקשישה, ועל ידי בני-הנעורים שלפני חובת-השרות, והאשה המתישבת; והכרח שיהיה מבוסס על הכנה מקפת של שכבות הנוער לקראת יעודי המגן, מבחינת הבריאות והתזונה וההכשרה הטרום-צבאית. רק במידה שיקויימו בצבאנו כל היסודות האלה יהיה בו משום מענה ממש לבעית בטחוננו ועצם קיומנו.

דבר שאין צריך לומר: במקוריות זו, ההכי-רחית לגישתנו, נעוץ עיקר הקושי בהגשמת הפתרון, יהיה עלינו לצעוד בדרכים לא-סלולות, באין לפנינו דוגמאות שמהן נראה וכן נעשה. אולם במקוריות זו גם עיקר כוחו של הפתרון, באשר הוא נאמן לציווי מציאותנו המיוחדת. על כן היה צליל מוזר כליכך לדברים כגון אלה שנשמעו בוועידת ההסתדרות האחרונה — מהם שנאמרו בכאב ויצאו מן הלב — ונראה היה כאילו הם מסתערים על חומה עיקשת ואטומה, ובאו לתבוע את עלבוננו, כביכול, של יסוד העבור דה בצבא, ואת עלבון הקשר להתישבות החלור-צית ואת עלבונן של החלטות על „בנין הצבא

(אף גורואגיה שקיימה בעבר חיל מיליציוני בלבד, ואף צ'כוסלובקיה, האריכו בזמן האחרון את תקופות השירות הצבאי שלהן).

נראה שלא רק זמן השירות המרוכז (עם ראשית דרכו הצבאית של הצעיר) יאריך אצלנו מאשר בשווייצריה. גם תקופות ההתאמנות השנתי תית תהיינה ארוכות יותר — והדברים אמורים. בראש ובראשונה, בגילים הקשישים יותר, שמהם מצטרף „חילהמשמר“ המעורה בישובים והמגן עליהם בקביעות.

בעל־כרחנו מוותרים אנו על עקרון ההתנדבות האופיני לשיטת מבנה הצבא בין הקבוע ובין המיליציוני, בדומיניונים הבריטיים. עקרון ההתנדבות ערכו עצום, וטיבו הוכח לנו בשורות ההגנה. אך בתקופת הקמת המדינה ועלית ההמונים אין לנו ברירה אלא ללכת בדרך הטלת מרות הכלל. עקרון ההתנדבות יקיים רק לגבי הגרעינים המקצועיים של הגייסות, אשר אנשיהם יחתמו על חוזה לתקופות־שירות ממור שכות יותר. אמנם גם במסגרת החדשה והמחייבת נשאף למכסימום של „שירות מרצון“, ותעודת החינוך בתקופת השירות תהיה להגיע לזהות הנכספת בין גזירת הכלל לבין רצון היחיד המקיים חובתו. הנה כי כן, שיטת השירות הצבאי, כפי שתונהג במדינת ישראל, תהיה, קודם כל, מעשה רב של חינוך חברתי.

יִסוּד הַעֲבוּדָה

ענין העבודה בתוך מסגרת השירות, שיטול חלק ניכר מתקופת השנתיים (שני שלישים מן השנה הראשונה), הלא היא מיסודות הפלמ"ח בשעתו, הן עליו פרץ ויכוח סוער. וחד־דדדי (שכן התנהל בלא הצד שכנגד), בשעתו, אך יש כאן יותר משיבה סתם אל יסודות השירות בפלמ"ח. כי הפלמ"ח בשעתו לא היה אלא גוף צבאי של מתנדבים, או בני חוגים מוגדרים שהטילו על עצמם את החובה החלוצית של השירות, והוא הקיף רק חלק מצומצם מבני־הנעורים שבגילים הבאים בחשבון. והלא הדבר העומד להיעשות מקיף ונעזז הרבה יותר, ולא רק ההבדל הכמותי בלבד קובע את מידת חידושו והעוזו. הטלת חובת עבודה על כל אדם צעיר בישראל הוא מעשה מרחיק־לכת, אשר תוצאותיו לא תיראינה בסיכומן בדור אחד.

הדבר לא יושג על נקלה. נמצא על דרכנו אי־הבנה וסילוף, חיכוכים וזעזועים נפשיים וחברתיים. שכבות חברתיות שלא הורגלו לכך, גלי

לנו אין נדרשת, לפי שעה, הפעלת אותם סידורי ימי השלום השמורים לקראת התביעה של שעת החירום — כלום אין חטיבות הפלמ"ח דרוכות אף הן לאותו המשימה של שיבה למשטר המשולב של עבודה, אימונים והגנה? סוף־סוף לא יהיה בזה משום גילוי סוד אם נזכיר, שהעברת יחידה זו או אחרת למעמד מיליציוני־מאורגן רק מבטיחה את המשך קיומה הקבוע, מתוך הסתגלות מכסימלית לרעיון צבא עובד, בניגוד לצבא שאומנתו בכך. למה רגשו אפוא ונזעקו בעלי־תריסים? בלי משים עולה ההרהור, שעיקר החרדה הוא לא לדבר זה, מה אומרים לעשות, אלא מי העושה.

השאלות לדמותן ולעתידן של החטיבות הקיימות בצבא ההגנה לישראל, אשר יסודן בפלמ"ח, ומסורת־הקרב שלהן ינקה מימי המאבק וראשית מלחמת השחרור, חלות על ותיקי הפלמ"ח כעל אותם מאנשי החטיבות שנתלקטו ממרחבי העולם היהודי ב"ב הירחים האחרונים; והן חלות על המשך קיומן של חטיבות אלה, בין שתהפכנה (הנחה שאינה אלא להלכה בלבד) לגופים של חיילים מקצועיים, ובין תהיינה למסגרות־קבע של שירות חובה שנתי הצפוי לצעירי מדינת ישראל, או שתמצאנה את יעודן בחטיבות מיליציוניות מאורגנות של צבא־העם העובד, ומי שענינו בטחוננו והגנתנו נהירים לו, ושאופותיה של תורת העבודה בישראל שאיפתו, יוכל על נקלה ליטול בידו את קנה־המידה המציאותי ולמוד בו את הרצוי והראוי וההכרחי ביותר להמשך דרכן ויעודיהן של כל החטיבות אשר בקרב צבא ההגנה לישראל, והחטיבות הפלמ"חיות בכללן.

כך נמצאנו עוברים מהתבוננות בשאלת „פירוק הגופים“ לענין „פירוק הערכים“.

גופי התכנית, אשר ממשלת ישראל מביאה לבנינו כוח־המגן של מדינתנו, יש בהם תשובה מספקת על הקובלנות, אכן, אנו נדרוש מצעירינו תקופת אימונים ושירות ממושכת יותר מבארץ־המיליציה הקלאסית, שווייצריה. אך הן לא כגבורות שווייצריה הטבעיים גבולותינו, ולא כבעיר תיה בעיותינו המיוחדות, המצריכות גם צבא לא־מבוטל העומד הכן על המשמר וגם פיתוח כושר היצירה והייצור בצד טיפוח כושר־מגן מכסימאלי. העצמה הצבאית שלנו, בנסיבותינו, תעלה, בהכרח, בכוח־האדם שלה (כולל צי והיל־האוויר) כמה מונים על שיעורי הגיוס ה„תקין“ של עמים קטנים אחרים — בשל אי־השויון המספרי המשווע שבינינו לבין אוכלוסי שכנינו.

דרשה לא אחת מאנשיה הליכה לתפקידים חלוציים שאינם קשורים במקום ישובם הקבוע — ומידת אידיאליזציה נקשרה בתפקידים הכרחיים אלה. תקופת שירות העבודה המרוכז, בן השנתיים, מקפלת בתוכה מגמה זו. אולם מבנה היסוד של הרורב המיליציוני הגדול, שהוא רוב בנינו של צבא־העם העובד, מן ההכרח שיהיה מושרש ומעורה באזורי התישבותנו על פני הארץ. יחידה יחידה באזורה ובסביבתה.

רק בדרך זאת ינתן לקיים כושר־מגן מכסיי מאלו בצד יכולת יצירה עממית. המתישב שבחילי־המשמר האזורי יתאמן בקרב־מקום לביתו, יש תלם קודם־כל בהגנה על סביבתו המוכרת לו, והארגון הצבאי יכה שורש ברשת ישובינו ויבטיח התגייסות מהירה ויעילה בשעת הירום. והוא הדין ברורב המיליציוני הגדול, אשר נועד להיות, לאחר התגייסות בשעת הירום, עיקר צבא־השדה הפועל. אף הוא לא יוכל להבנות אלא על יסוד טריטוריאלי.

היתכן שחטיבות פלמ"חיות, המבקשות להמשיך ולקיים ערכיהן במסגרת צבא ההגנה לישראל, לא תרצינה בדרך זו? האמנם יש בלבן משאלה להתקיים דוקא כיהידות־קסרקטין מרוכזות, מנר תקות מאפיקי עבודה־ההגנה בשילובן?

פני צבאנו הנבנה — לא רק לצרכי ההתישבות הקיימת, אלא לתוספת התישבות חלוצית, בממדים אשר לא ידענו עד היום. לכך נקבעו בצבאנו סידורים מיוחדים, "יוצאי דופן" לגבי כל צבא שבעולם. יש מן הגיחוך בקובלנה הנשית מעת לעתים על שלא היתה התחשבות מספקת בצרכי ההתישבות באותם החדשים שבהם נפלה ההכרעה על עצם קיומה של המדינה, וההתישבות בתוכה. האמנם היה מקום לדבר על "מניעת אנשים להתישבות" בימי לטרון, איבדיס, ראש הגשר? וכי קשה לשער מה יכול לעולל לנו אז הפרש לא גדול בכוח־האדם המגוייס שבחזית או בריוורב הבלתי־אמצעי? ואלם עכשיו משנוצ־רו התנאים לכך, קמה חטיבת "הנוער החלוצי הלוחם", שכל תנועות הנוער החלוציות מצאו דרכן אליה, גוף צבאי הממוג לא רק את ציווי ההתאמנות והעבודה אלא גם את ההתנדבות להתישבות־ספר חלוצית. האין בזה משום ראשית התגשמותו של חזון משותף לכולנו?

בידי תנועתנו שעת־כושר מהפכנית: להפוך את חובת העבודה לתנועה של הדור הצעיר בישראל לעבודה. למענה כדאי לוותר על יצר הקינטור וצעקת החיסול — ולהתלכד סביב המעשה הגדול.

עליה שלא הוכשרו הכשרה נפשית, יחידים ללא־ספור, אשר חובה זאת תתנגש בצרכי־הרגע שלהם או בהרגליהם ומושגיהם, וחוגים פוליטיים, שיראו ענין וחשבון בדבר — כל אלה יגלו ויפרי־נסו את ההתנגדות למפעל החינוכי־הצבאי הגר־דול. אך איזה חוש גלזו מדריך את הנזעקים מתוך תוכה של תנועת העבודה? מי פילל כי הרינה על התנכרות לערכי תנועת העבודה תבוא עם העלאתה של תכנית כזו מצד זה דוקא?

להגשמתה של תכנית מהפכנית מעין זו נדר־רשת, קודם כל, אוריה של רצון טוב וליכוד כוחות, תנאי קודם לתכנית, "הנשק והמשק" היא ממשלה המסוגלת לרכז סביבה מכסימום של תמיכה ציבורית, בין זו באה בצורה פועלת ומפ־עילה, ובין היא באה בצורת הסכמה לחובות המוסולות על ידי שלטון זה, מבחינת יכולת זו אין לראות אלטרנטיבה לממשלה הקיימת.

אך הצלחתה של תכנית השירות המשולב בעבודה כרוכה, כאמור, במאמץ חינוכי עצום. סכנת התלישות, מבחינה ציונית וחברתית, האור־רבת לשכבות הנוער המתבגר ולגלי העולים הצעירים, הנהייה אחר אידיאולוגיות שויביניסי־טיות או פאשיסטיות למיניהן, מעבירות את עי־קר ההכרעה לשה תחינוך, ואמנם מכל שדות־הקרב שבעולם זהו החיובי ביותר, אך אולי גם הקשה שבעולם. כפסע בין חינוך לחיי עבודה חלוציים — ובין הרגלת צעירים, "נענשים" לשנאת העבודה, יכולת חינוכית עצומה תידרש לסלילת דרכי הכשרה חדשות, וקביעת דפוסי־הווי אשר ימשכו את לב הנוער ויגבשו אֶפיו־ודמותו האנושית. דפוסים אלו בדין שיהיו שוא־פים למנוע את "החיכוך המיותר" בין המדריך לחניך, בין מפקד לפקודיו, בין איש שירות העבודה לאנשי משק ועבודה אשר בהם ייפגש בכל פינות הארץ. אך באוריה של הקנטה הדדית ופירוד לבבות לא נעשה את דמות חורשי תל־חי לדמות המחנכת לגבי כלל מחנות הנוער, כחניכי הארץ כעולים, האם לא הגיעה השעה שתנועת העבודה על כל אגפיה תראה בהתגשמות התכנית החדשה לבינוי הצבא הגשמה מנצחת ומזהירה של "ערכי הפלמ"ח"?

יסוד ההתישבות

בין הערכים אשר הוכרו כנתינים בסכנה שהשלטון במדינת ישראל מצהיב פניו כלפיהם, נזכרו לא אחת ערכי ההתישבות. אך האמת מהי? הבנין הכולל של כוחות המגן שלנו יאפ־שר מלוא ביטוי לזיקת האיש העובד והמגן לאדמתו, לישובו, לעבודתו, ההתישבות העובדת

שלושה משברים ופתרונם

נ. בן-נתן

למזרח הקרוב, ועם הפסקת המלחמה פיתחנו את היצוא שלנו לארצות אירופה. אולם לא החזקנו מעמד כארץ יצוא. בשנת 1947 חזר וירד היצוא שלנו ל־21 מיליונים לירות. בשמונה־עשר החדשים האחרונים התמידה הירידה, והיצוא הגיע בקושי למיליון לירות לחודש. מהיריה הגבוהים של תוצרתנו השמיטו את הקרקע מתחת מאמץ היצוא שלנו. את משמעותה הטראגית של ירידה זו יוכיחו לנו כמה מספרים.

שר האוצר העריך את צרכינו בדאויזים לשנה זו, לתשלום עבור היבוא הדחוף בלבד, ב־60 מיליונים לירות, ואין היבוא הזה כולל סכומים גדולים להשקעות. להזנת הישוב בלבד — וזה בדרגת צנע המור — דרושים 18 מיליון לירות, ויש לשער כי לא נוכל להסתפק בסכום זה שהוקצב לצרכי יבוא מזונות. אם היצוא שלנו יתמיד במצבו הקיים ויעמוד על 12–20 מיליונים לירות — צפוי לנו גרעון במטבע זר בסך 40–48 מיליון לירות, הנובע כולו מעודף היבוא על היצוא. כדי להעריך כראוי את הסכום הזה עלינו לזכור כי בשנת 1939 הגיע עודף היבוא על היצוא (לכל אוכלוסי הארץ) ל־8,490,000, ובשנת 1947, כאשר ערך כל היבוא הגיע ל־70,430,000 לירות — הגיע הגרעון המסחרי ל־45,950,000 לירות. לאמור: אף על פי שאנו דואגים כיום לאוכלוסייה קטנה יותר, ועל אף הצמצום ביבוא — עלול הגרעון להגיע ל־48 מיליונים לירות.

במה נכסה את הגרעון? באותה שנת 1946, שראינה כשנה של פורענות מבחינת הגרעון המסחרי, נמצאו בידינו יתרות של שטרלינג בלונדון. באותה שנה השתמשנו ב־20 מיליון לירות ויותר מאותן היתרות. השנה שחררה אגליה רק 1½ מיליונים לירות. זאת ועוד אחרת. באותה שנה הזרימה בריטניה, לשם החזקת צבאה, רבבות מיליונים ליש"ל לעורקי המשק הארץ־ישראלי. עצמאותנו המדינית הטילה את מלוא האחריות לכיסוי הגרעון במטבע זר על שכמנו בלבד. והנה בא הצמצום ביצוא — אשלג,

שלושה משברים, כרוכים זה בזה, ירדו עלינו: משבר המטבע הזר, משבר האינפלציה והמשבר בהכנסה הלאומית. לא לפתע ירדו. ראשיתם נעוצה בראשוני השלבים של התישבותנו וכולם נובעים מאפיו המיוחד של המפעל. התפתחותם הושפעה מהמאורעות ההיסטוריים אשר עברו עלינו. בצורתם הסופית הם נעשים מבחן עליון לכוח היצירה והארגון של הישוב. בהדברתם תלויים גם עצם קיומו של משקנו גם גורל המדינה וגורל הגשמת הציונות. רק ראייה נוקבת למהותם של שרשי המשבר המשולש המזעזע את משקנו תכשירנו להיאבקות עם הסכנות.

משבר המטבע הזר

משבר הדאויזים הוא חזיון־לואי הכרוך בעובי דת עצמאותנו המדינית והכספית. הוצגנו כחי טיבה משקית לאומית מול המשק הבינלאומי. משעה שהגענו למטבע עצמאי הוטל עלינו לדאוג למאזן התשלומים שלנו. כל מטבע הוא, קודם כל, מטבע לאומי וכוחו יפה בגבולות ארצו. כל משק לאומי זקוק, לצורך תשלום עבור היבוא, למטבע של אותה הארץ אשר ממנה הוא קונה. לשעבר, כשהשווקים הבינלאומיים טרם נתפצלו לשווקים לאומיים מבודדים, היה כל מטבע זר ממלא תפקיד של דאויזים, שכן היה קיים שוק בינלאומי למטבעות הלאומיים. כיום זוכה למי עמד בינלאומי רק המטבע של אותן הארצות שיש בידן למכור ולשווק כמויות גדולות של מיצרכים שכל העולם נזקק להם. אי לזאת אתה מוצא בעולם היום רעב לדולארים, שהרי הכל נזקקים לתוצרת ארצות־הברית. משעה שהאפס־פורט האנגלי נמצא כמול עליה (בשלושת החדשים האחרונים חל שינוי גם במצב זה) זוכה גם הסטרלינג בעמדה של דאויזים בינלאומיים.

מקור עיקרי לקבלת דאויזים הוא, כידוע, סחר היצוא — בין היצוא הגלוי ובין היצוא הסמוי, כגון שירותים והובלה. ממעין זה לא הרבינו לשאוב גם בימים כתיקונם. בשנת 1939 לא הגיע היצוא שלנו אלא ל־5,120,000 לירות. דלות היצוא מעידה על הפיגרון התעשייתי והחקלאי של משקנו. בשנת 1946 הגיע היצוא ל־24,480,000 משום שבשנות המלחמה הפכנו למרכז תעשייתי

* לפי ההסכם החדש, שהושג בימים אלה בלונדון, ישוחרר סכום גדול הרבה יותר, אך עובדה זו אינה משנה שינוי יסודי את הנחות המאמר ומסקנותיו. — המע.

הערבים בישראל. במשך שנה אחת עלה האינדיקס כ-85 נקודות והוסיף לעלות. האינדיקס המשיך עומד כיום על 400 נקודות, וספק גדול אם הוא מבטא את כל היקף האינפלציה שבאה עלינו. יש להבחין בין הגורמים הכלכליים לאינפלציה זו לבין הגורמים המונופוליסטיים. גיוס רבבות מיליוני לירות בבנקים של הארץ לשם מימין המלחמה (למעלה מ-60 אחוזים מהוצאות המלחמה שילמה הארץ) והעברת מיליונים אלה לידי הממשלה ככוח-קנייה נוסף על כוח הקנייה הקיים בארץ הביאו בהכרח לידי אינפלציה. על אחת כמה וכמה — משצומצם היבוא, ואילו הייצור החקלאי ירד בעשרה אחוזים וייצור התעשייה בעשרים וחמשה אחוזים ויותר, אינפלציה זו היתה ניתנת לריסון אילו עברה הממשלה הזמנית מיד למשטר פיקוח ישר על הכלכלה. הממשלה הזמנית לא העיזה לעשות צעד זה. המנגנון לכך עדיין לא היה קיים. חוגי ההון שבידיהם היה תיק המסחר והתעשייה והפיקוח על המיניית בממשלה הזמנית, נלחמו בכל פיקוח והסדר יעיל של המשק על ידי המדינה. בתנאי מלחמה שעלו בחומרתם על תנאי בריטניה במלחמה קיימנו למעשה, משטר של חופש גמור כמעט בכלכלה — משטר של היצע וביקוש, שבו „המחירים“ הם המסדירים את כל התפקידים הכלכליים במשק המדינה. והואיל ובתנאי מלחמה זוכה כמעט כל גורם כלכלי בעמדת מוניטין פוליטי לבשו גם המחירים אופי מונופוליסטי מוביל. ניתק הקשר בין הוצאות הייצור לבין המחיר. חוסלה דרגת הרווחים המקובלת. בוטלו רוב המעצורים לעליית מחיר ההובלה. ניטל כוחם המרסן של המעצורים הרגילים להעלאת שכר העבודה. החלה תחרות פרועה בין כל הגורמים הכלכליים: מי יזכה בחלק גדול יותר מן ההכנסה הלאומית. לשוק הוטלה יום יום תוספת כוח-קנייה בצורת שטרות כסף. ולעומת שטפון זה של כוח-קנייה ראינו בהצטמק ההיצע של מיצרי רכיבים. כוח-הקנייה של הלייזר ירד משבוע לשיבוע. לאורך-ימים לא ניתן לבודד את ירידת כוח-הקנייה של הלירה, ושער הלירה הישראלית התחיל יורד, ואם גם בדרך אטית ובלתי-ירשמית. השפעת הגומלין בין הפינאנסים והכלכלה החריפה את האינפלציה. מעגל הקסמים של האינפלציה סותם קודם כל את מעינות המטבע הזר. משבר הדאויזים מחריף והולך. עם האינפלציה עולות הוצאות הייצור בלירות ישראליות. ואולם הלירה ישראלית יש לה ערך-חליפין

פרייהדר, יהלומים ומיצרכי תעשייה — וסתם את המקור העיקרי להשגת מטבע זר. המקור השני להשגת מטבע זר הוא מקור התרומות. על „תרומות“ מתפרנסת כיום אירופה כולה, וכי אין תכנית מארשל בבהינת „קיצבה“? ואולם מדינות אירופה מתאמצות מאמצים נואשים להיפטר מתלות זו. מתחילת התישבותנו שימשו התרומות לכיסוי הגרעון במאזן התשלומים של הישוב. בתקופה שבין 1919—1939 הכניסו התרומות כ-20 מיליון לירות. אך כדי שהתרומות תכסינה את הגרעון במאזן התשלומים שלנו בשנת 1949 עליהן להכניס בשנה אחת כפלים מהסכום שהכניסו במשך עשרים השנה שבין שתי מלחמות-עולם. המקור השלישי לקבלת הדאויזים הוא זרימת הון, אם בצורת הון פרטי ואם בצורת הון מלוות. אולם מקור זה בכווח לספק לנו, בעיקר, ציוד טכני, ולא מטבע זר לכיסוי הגרעון השוטף. המילווה האמריקני ניתן לנו בצורת מכונות וציוד. ההון הפרטי היהודי נרתע מפני השקעות בארץ, משום שאין בעלי הון משקיעים כספים בתקופה של אינפלציה.

מכאן החמרת המשבר במטבע זר בהדשים האחרונים. הגברת היצוא היא הדרך היחידה לחיסולו של משבר זה — הדרך היחידה היפה לבריאותה הכלכלית של המדינה. התרומות הן משענת קנה רצוף. אין ספק כי עלינו להוסיף ולהסתייע בהן. באין ברירה, בנסיבות הקיימות, נשתמש בשעת-חירום גם בחלק מההון הפרטי. אולם לא נהיה זכאים להשתמש בתרומות ובחלק מההון הפרטי, אם לא תהיה בידנו תכנית כלכלית המעמידה את הישוב על בסיס פרודוקטיבי.

משבר האינפלציה

המשבר השני שירד עלינו הוא משבר האינפלציה. משבר זה הוא בחלקו ירושת מלחמת העולם. בתקופת השנים שעברו בין סיומה של מלחמת העולם לבין תחילתה של מלחמת שחרור רנו דאגה ממשלת המנדט ודאג המסחר הארץ-ישראלי, שאינדקס יוקר-המחיה לא ירד. ממשלת המנדט הפנתה, מטעמים פוליטיים, את היבוא למקורות יקרים של מיצרכים. המסחר מצדו הצליח לקיים מתח רווחים גבוה. היו אלה שנות צבירת הון (לפעמים הון מועטות) למסחר בארץ. בנובמבר 1947 עוד עמד אינדקס יוקר-המחיה (של הסוכנות) על 273 נקודות. אולם ההשתוללות האינפלציונית התחילה עם פרוץ מלחמת

אירופה עומדות לפני בעית הקימום של משקן הלאומי. צ'כוסלובקיה, בולגאריה, הונגאריה ופולין שואפות לחסוך בכל שנה עשרים אחוז מהכנסתן הלאומית. יוגוסלאויה מתאמצת לחסוך 40% מהכנסתה הלאומית. לפי מקורות בריטיים, שאינם רוחשים ידידות יתירה לארצות הדימוי קרטיה העממית, מצליחות ארצות אלה, פחות או יותר, להגיע למטרה שהציגו לעצמן. כל תכניתו של קריפט, שר האוצר הבריטי, בנויה על הגדרת הסכונותיה של בריטניה הגדולה והגדלת אותו החלק מההכנסה הלאומית המיועד להשקעות. ועדת החקירה האמריקנית שביקרה בארץ לפני שנתיים קבעה, שבכל השנים שלפני המלחמה היתה ארצנו שקועה ולקויה בתהליך של כבוז הסכונות. פירוש הדבר שהתקיימנו בדרגת היים שלא היינו זכאים לה והתנכרנו לחובה הראשית של כל ארץ הרוצה בהתקדמות משקה, היא חובת החסכון. כל השנים היינו משק נתמך על ידי תרומות הגולה, ומשלא הספיקו התרומות, אכלנו חלק ניכר מהון ההשקעה שבא מן החוץ. שנות המלחמה חוללו תמורה ניכרת במצב זה. נעשינו ספק תעשייתי וחקלאי לצבאותיה של בריטניה ולמרכז תעשייה למזרח התיכון כולו. נצטמצם היבוא והמנגנון הייצרני שלנו התחיל מספק חלק גדול יותר מן התצרוכת הפנימית. הסכונותינו גדלו על אף דרגת החיים הגבוהה, ואם כי ערכם הריאלי של החסכונות היה קטן לעומת ערכם הכספי — הצלחנו, בכל זאת, לא רק לחסוך את כל ההון היהודי שנזרם אלינו, אלא גם להרויף עליו סכומים הגונים. והנה באו שנות השלום והמאבק, ואחריהן שנת המלחמה האחרונה. התחילו את הגלגל. דרגת החיים הגבוהה של הישוב ופריון הייצור הנמוך הביאונו לידי כך שההכנסה הלאומית לא כיסתה אלא חלק מן ההוצאות. הגרעון הלך וגדל, ביחוד בשנת המלחמה. עיבה הוצאנו חלק גדול מהוננו הצבור. עלית ההכנסים לא זו בלבד שאינה מעלה את ההכנסה הלאומית — היא עוד מגבירה את הוצאות הישוב ומגדילה את הגרעון. אם לא נשחלט על תהליך זה, נכנס למשבר כלכלי שיעלה בהרבה על המשבר של השנים 1936—1941. העבודה שמחצית שנת 1949 עברה ולא הוקם אף מפעל תעשייה חדש מבשרת רעות.

איך נצא מן המבוך? איך נתיר את פקעת הבעיות שנסתבכו בה, מהן בעיות המעיקות גם על מדינות אחרות ומהן בעיות המיוחדות רק למשקנו אנו? אם מבחינת המשבר בדאווזים

קבוע ויציב, אין מדינת ישראל הצעירה יכולה להרשות לעצמה הפחתת ערכה של לירה זו. פירוש הדבר שכל עליה בהוצאות הייצור בארץ מלווה בעליית מחירה של תוצרתנו גם כלפי חוץ-לארץ. השוק הבין-לאומי הפך מ„שוק קונים“, שבו מתור הקלות אחרי הספק, ל„שוק מוכרים“, שבו רודף הספק אחרי הלקוח. בעקבות האינפלציה מצטמק היצוא ופוחת המטבע הזר שבידי הממשלה. רבים בתוכנו תולים את תקוותם בהון הפרטי, ואולם ההון הפרטי נרתע, כאמור, מלזרום לארץ אינפלציונית. ההפרש שבין כוח-הקנייה של שלוש דולארים בארצות-הברית לבין כוח-הקנייה של תמורתם בלירה ישראלית בארץ יש בו כדי להרתיע ולהפחיד כל בעל-הון המוכן להעביר הוננו — או חלק מהוננו — לארץ, ולא זו אף זו: החשש לירידה נוספת של ערך הכסף משתק רצון גם של משקיעים להעביר את הונם. בשנות 1935—1939 הגיע ההון העברי הזורם לארץ לשיעור שנתי ממוצע של 8,300,000 לירות. בתקופת השנים 1940—1944 ירד לסכום שנתי של 6,700,000 לירות, ואילו בשנות 1946—1947 עלה והגיע ל-12 מיליונים לירות בערך. כיום הוא מגיע לארץ אך טפין טפין. אם לא נדביר את האינפלציה, לא נקבל הון פרטי אפילו כדי שמירת תהליך ההשקעות הדרוש לפרנסת האוכלוסיה הקיימת, ואין צריך לומר שלא נקבל תהליך השקעות הדרוש לקליטת מאתיים אלף עולים לשנה.

משבר ההכנסה הלאומית

המשבר השלישי שבא עלינו הוא המשבר בהכנסתנו הלאומית. יש סכנה בשימוש במספרים בתחום זה, שהרי האינפלציה וניפות ההכנסות המבוטאות בלירות מסלפים את האמת, ואילו המספרים על ההכנסה הממשית, כלומר במיצרנים ובשירותים, קלושים הם והתמונה המתקבלת אינה בהירה למדי. נסתפק איפוא בקביעת עובד דות. בשנת 1936 הגיעה ההכנסה הלאומית של הסקטור היהודי במשק הארץ ל-17,795,000 לירות. הוצאות הסקטור הזה עלו באותה שנה ל-19,920,000 לירות, מכאן שהישוב לא רק צרך והוציא כל מה שייצר והרויח אלא גם צרך כ-368 אלף לירות מהוננו הצבור. קצב התהליך הזה גבר, ובשנת 1939 הגיע הסכום שכל אוכלוסית ארץ-ישראל צרכה יותר משייצרה והרויחה לממדים עצומים — 9 מיליון לירות.

על משמעותה העגומה של עובדה זו יש לעמוד על ידי כמה השוואות. ארצות מזרח

ענפי הייצור הם בידי המדינה והקואופרטיבים המוכרים על ידה, אלא גם החלוקה מולאמת. רק בתקופה של מחסור קשה מלווה התיכנון קיי צוב מגות וקיצוב מיצרנים, היינו פיקוח על תצרוכת היחיד. והמדינה, כמובן, היא הקובעת מה מן התוצרת ילך ליצוא ומה לשוק הפנימי, ככמויות כמחירים. שונים פניו של התיכנון הבריטי. רק עמדות־מפתח מסוימות הולאמו וניתן גו בידי המדינה. לגבי כל שאר הגורמים הכלכליים קיים תיכנון, המשתמש בדרכים ושיטות שונות, וכל עיקרו עומד על הפיקוח. הרבה חמרי־גלם אין לקבלם אלא בהסכמת המדינה. הענפים שהמדינה מעוניינת בעידודם זוכים לזכות־קדימה בקבלת חמרי־גלם וגם בקבלת אשראי. לייצור החקלאי ניתנת, לשט עידוד, ערבות על רמת מחירים מסוימת. תמיכה הממשלה בחקר לאות מגיעה ל־130 מיליונים לירות לשנה. למפעלי התעשייה נקבעות מיכסות של התפוקה המיועדת אך לחוץ־לארץ. פעולתם של המפעלים הפינאנסיים נתונה לפיקוח הבנק המרכזי המולאם גם הוא, ואין הדרכתם של הבנקים הדרכה ישירה אלא הדרכה בעקיפין. נתפתחה טכניקה פינאנסיית השומרת לכאורה על יזמת הבנקים ולמעשה מתוה להם את הדרך על ידי הקלות באשראי או על ידי הכבדתו. על ידי מדיניותו של הבנק המרכזי בבורסה ועל ידי קביעת שיעור הרבית. למעלה ממחציתו של סחר היבוא מרוכז בידי משרדי הממשלה והשאר מודרך על ידי הממלאה באמצעות מנגנון למתן רשיונות־יבוא. לרגל המחסור במטבע זר קיים גם מחסור באספקה — ומחסור זה מחייב משטר של צנע וקיצוב גם לגבי מזונות גם לגבי מיצרכי תעשייה רבים. אין כאן תיכנון סוציאליסטי אלא תיכנון לאומי. דרכי המשק הבריטי הסובל גם הוא ממחסור בדאָוויזים (ביחוד דולארים) ומהכנסה לאומית שאינה מספיקה לכל צרכיה של המדינה הם שכפו על בריטניה את מערכת התיכנון שלה. דמיון מצבנו למצבה של בריטניה מחייבנו ללכת בשיטה מעין שיטת התיכנון הבריטי. אפילו המחסור בדאָוויזים בלבד מחייב זאת. באין אפשרות לרכוש בחוץ־לארץ כל מה שהישוב מתאוה לקנות יש הכרח בתכנון השימוש בדאָוויזים. אין אנו חיים עדיין במשטר כלכלי סוציאליסטי, ועובדה זו מונעת שיווי אופי סוציאליסטי לתיכנון שלנו. מצבנו המיוחד, כעם המגרישים תהליך של קיבוץ גלויות, קובע את דרכי התיכנון במדינת ישראל.

דומים אנו כמעט לכל ארץ מארצות אירופה, הרי בעית ההכנסה הלאומית מיוחדת לנו בלבד. בה מתבטא שוני מעמדנו כעם מתווכים וסוחרים. ההופך בהדרגה לעם של יצרנים. הן התפוקה הגמולה של הישוב היא בבואה של מבנהו המקצועי של הישוב המכיל רק 12 אחוז בחקלאות, ו־25 אחוז בתעשייה ומלאכה, ו־15 אחוז במסחר. כל המבקש דרך לפתרון בעיותינו, בעל כרחו יגיע לידי מסקנה שבלא הוּן בממדים עצומים לא יקיים המשק העברי את התפקיד העיקרי אשר לשמו נוצר, והוא קליטת העלייה. גם אם נצליח להפוך את משקנו למשק החוסך חלק ניכר מהכנסתו הלאומית — מהו גבולה המאכסימלי של צבירת ההון שידנו תשיג? ארצות אירופה המזרחית הצליחו, אחרי מאמצים עצומים, להגיע לחסכון של 20 אחוז מהכנסתן הלאומית. גם אם נניח כי הכנסתנו הלאומית שלנו היא כיום 150 מיליונים לירות — הנחה אופטימית למדי — הרי כל הסכום שנוכל לצבור ולהשקיע בהרחבת המשק לשם קליטת העלייה לא יהיה יותר מ־30 מיליון לירות. משרד האוצר אומדן כי לשם קליטת 200 אלף עולים בשנה אנו זקוקים לסכום שנתי של 850 מיליונים דולאר שהם מאתיים וחמשים מיליון לירות לשנה. עינינו הרואות, איפוא, מה הם, בקירוב, הסכומים של הון פרטי שעלינו לקבלם מחוץ־לארץ. כל תכנית להדברת המשברים במשקנו מן ההכרח שתביא בחשבון את הצורך במשיכתו ובעידודו של הון פרטי זה. אין דרך לפתרון בעיותינו הכלכליות אלא דרך התיכנון. תקופתנו ראתה תמורות נוקבות. החופש הגמור ליזמה הפרטית, הכרוך באנארכיה כלכלית, כמעט חלף ואיננו. על ידי מידה מרובה או מועטה של תיכנון כלכלי מבקשות אף מדינות רכושניות להתגבר על גילוייה הקשים ביותר של ההפקרות הכלכלית. הרבה פנים לתיכנון בימינו. וגדול המרחק בין התיכנון של ברית המועצות לבין התיכנון של בריטניה המסתיע מלוא הסתייעות במנגנון המחירים וביזמה הפרטית. אולם לא קטן מזה המרחק בין התיכנון הבריטי לבין התיכנון של ארצות־הברית, שהשם „פיקוח המדינה” יאה לו יותר. התיכנון הסובייטי, למשל, בנוי על הערכות גלובאליות של התצורה; על קביעת חלקם של ענפי הייצור השונים באספקת תצרוכת זו; על הקצבת גורמי ייצור לכל ענף וענף (כגון חמרי־גלם, הון חוזר, אמר צעי הובלה וכדומה); ועל הפניית כוחות עובדים לענפים הזקוקים לידים עובדות. לא רק

גבוהים בייצור משום שקיצצה את תצורתה קיי צוץ אכזרי. גם אנו נגזר עלינו לחיות בצמצום. אם אי־אפשר לשבור את האינפלציה בדרך כלל־כלית טהורה, יש להדבירה דרך תכנית. קביעת מחירי מאכסימום למצרכים רבים הדרושים לקיו־מו של אדם תוציא חלק גדול מן המשק חוץ למשק היצע וביקוש. היינו חוץ למעגל השפעתה של האינפלציה. העברת חלק ניכר מעודף הכסף לידי הממשלה, המשתמשת בו להשקעות פרודוקטיביות ולפרעון חובות, תחליש את ההש־פעה האינפלציונית של עודפי הכסף. קיצוץ הרווחים יקטין את זרם כוח־הקנייה לשוק. ובסו־פו של דבר, לכשיתחילו המיצרכים לזרום מתוך המפעלים המוקמים או המוגדלים, יתחיל לפעול הסממן העיקרי נגד האינפלציה, הוא השפּע. אולם ההשתלטות על משבר הדאזוים ועל משבר האינפלציה תלויה ביכלתנו להשתלט על המשבר בהכנסה הלאומית. אכן שני המשב־רים הראשונים כמה משרשיהם נעוצים במיעוט ההכנסה הלאומית שלנו, ואין לנו דרכים להגדלת ההכנסה הלאומית הממשית אלא אלה: הרחבת השכבות המייצרות על השבון השכבות המתו־כות; מיכון ויתר ראציונליזציה בשיטות הע־בודה; והעלאת פריון עבודתו של הפועל. ללא התערבותה הפעילה של המדינה לשם צמצום התיווך והמרצת המיכון והראציונליזציה, לא יבוא שינוי נוקב במגמות התפוכות הקיימות כמשק כיום. התהליך השלישי העלאת פריון העבודה של הפועל, תלוי בחשבון סופי, בהקמת שיטה של שכר־עבודה הקשורה בתפוקה. הקיבוץ בארץ ניסה ואף הצליח, לפי דרכו ובמסגרתו החברתית הסוציאליסטית, להתגבר על השיטה הזאת. אך במשטר שרוב הישוב חי בו, ובלחץ צרכינו הדוחקים והמאיימים עלינו בתקופה מהפ־כנית של קליטת מיליונים בארץ קטנה ודלה, עלינו להביא בחשבון, ברוב המקרים, ולאחר כל ההסתייגויות הכרוכות במלחמת מעמד הפּר־עלים על רמת־חיים הוגנת, את טבע האדם, כפי שהוא כיום, מותנה על ידי המחסור במציאות, ולא את טבע האדם כפי שעשוי להתפתח בתנ־אים של שפע עצום. בתנאים של מחסור יש קשר הדוק בין מאמץ האדם העובד ובין ההנאה שמאמץ זה מקנה לו. הכרה זו משותפת עתה למשטר של ברית־המועצות ולמשטר הקאפיט־ליסטי. אם אין אנו מוכנים להפקיר את משקנו, הלילה לנו להתעלם מראות את המציאות ואת ציוויה.

המחסור במטבע זר מחייב את תיכנון היבוא לסעיפיו לפי סדר החשיבות והעדפות: תצרוכת ראשונה במעלה, מזונות, מיצרכי־שימוש, חמרי־גלם יסודיים, ותצרוכת שניה ושלישית במעלה. תיכנון היבוא יש והוא נעשה בדרך של ריכוז היבוא. או ריבוי, בידי הממשלה — ויש שהוא נעשה בדרך של מתן רשיונות ליבוא. המחסור בדאזוים מחייב משטר „צנע“ לגבי תצרוכת בארץ. באין לה מטבע זר לקניית מיצרכים יקרים הכרת הוא למדינה להסתפק בהבאת מיצרכים זולים, התפריט הלאומי, שעליו מבוסס משטר הצנע הוא נסיון להרכיב את יבוא המזונות ממיצ־רכים זולים המבטיחים תזונה מלאה לאוכלוסייה. כל הבא להתריס כנגד משטר הצנע ביבוא — כאילו התריס נגד דלותנו. לא הצנע מביא לידי דלות, אלא הדלות מביאה לידי צנע. אין כאן השקפת־עולם, אלא הסתגלות לשם התגברות. משטר הצנע פירושו גם תיכנון הייצור בארץ. המחסור בהמרי־גלם המובאים מחוץ־לארץ כופה עלינו תיכנון זה. חמרי־הגלם מחולקים בין הסקי־טורים השונים של הייצור בהתאם לחשיבותם בגרם־המעלות של אספקת צרכי הישוב. יש צד סכנה בתהליך מיזן זה. צו ממשלתי יקבע, אילו סקטורים ואילו מפעלים יופעלו ומה תהא מידת פעולתם, בידי השלטונות לקבוע מי מבעלי ההון יהיה נהנה מרווחים ומה יהיה שיעור רווחיו. מג־גנון ביורוקראטי שבידו המפתח לפרנסה ולר־ווחים מכאן — וציבור המתאווה לרווחים מכאן, זוהי פירצה הקוראת לשחיתות ולשרירות, ויש לדאוג לסתימתה בעוד מועד. לא תיתכן חלוקת חמרי־גלם מבלי שיובהר קודם, מה הם הצרכים שהמדינה מוכנה לספק ומה הם הצרכים שאין לאל ידה לספק. ועוד: התיכנון מחויב להביא בחשבון את העובדה שתצרוכת הישוב גדלה שבע שבע עם העליה. הוה אומר, לא תיכנון סטאטי, אלא תיכנון דינאמי.

הצנע והתיכנון שהמחסור במטבע זר כופה עלינו הם גם האמצעים היעילים להדברת האינ־פלאציה. אין להתגבר על אינפלציה זו שלנו על ידי שפע באספקה ובתצרוכת, שהוא עתה למעלה מכוחה של המדינה. גם כשנקבל את כל 880 מיליון הדולארים נהיה אנוסים להקציב את רוב הסכומים להשקעות פרודוקטיביות. הרחבה די־נאמית של המשק נעשית חמיד על השבון התצ־רוכת, ציוד התעשייה הבריטית נתיישן בחמישים השנה האחרונות משום שתצרוכתה של בריטניה סופקה בשפע. ברית־המועצות עלתה לשלבים

ציוני החודש

במבחן של אי-תלות

ב. גר

רק עניינים שהיו נוגעים לה במישרין. מעתה הצטרפה לסוד המדינות המכרעות בכל שאלות העולם, נעשתה דן בענייני זולתה. בעניינים הנוגעים גם לה בין שאר מדינות העולם, במידה שהמדובר הוא בהחלטות כלליות, המחייבות את כל המדינות; ובעניינים הנוגעים למדינות אחרות בלבד, במידה שהמדובר הוא ביישוב סכסוכים. אכן, הריבונות הלאומית היא מושג יחסי בימינו. אין ריבונות מוחלטת בעולם זה, ומידת הריבונות הממשית של מדינה תלויה בגורמים רבים ושונים: גדלה, ליכודה הלאומי והחברתי, יכולתה הכלכלית, התרבותית והצבאית, מצבה הגיאוגרפי, כוח שכניה, משטריהם הפנימיים ותשוקות השתלטותם והתפשטותם כלפי חוץ. מידת שילובה בקשרי עולם ומידת תלותה במעצמי מות הגדולות. אך אין ספק, כי גם מידת ריבון נותה הפורמאלית היא אחד הגורמים הקובעים את מידת ריבונותה הממשית. ובימינו העדר החברות באו"מ, כלומר העדר הזכות להשתתף בהכרעות בין לאומיות הנוגעות לזולת, הוא פגם רציני בריבונות הפורמאלית, ואף במידת הריבון ניה הממשית הנקבעת בעיקרה, כאמור, ע"י גורמיים אחרים, ממשיים יותר מזכות החברות באו"מ. מעתה תיקבע מידת ריבונותנו הממשית ע"י גורמים ממשיים בלבד. המערכה על הריבונות הפורמאלית נסתיימה עם כניסתנו לאו"מ, אם כי שתי שאלות חשובות עדיין נשארו תלויות ועומות: שאלת החזרתם של הפליטים הערבים ושאלת ירושלים. או"מ עתיד עוד להחליט בשתי שאלות אלה במושב העצרת שיתכנס בסתיו. מבחינה זאת אפשר לומר, כי שתי שאלות פנימיות חשובות של מדינת ישראל עדיין לא יצאו מגדר הדיון הבין לאומי. אולם מצב זה אינו גורע מעובדת סיומה המוצלח של המערכה על הריבונות הפורמאלית. כל מדינה-חברה באו"מ צפויה לכך שבזירה הבין לאומית תעלה שאלה פנימית שלה, ביחוד לאחר מלחמה, כתוצאה של סכסוך בין לאומי. כבר אירעו דברים כאלה גם

התהליך של ייצוב מעמדה של מדינת ישראל בזירה הבינלאומית התקדם צעד ניסף וחשוב עם קבלת ישראל כתברה החמשים ותשע לארגון האומות המאוחדות. ככל צעד נוסף המייצב את מעמדה בעולם מביא אתו גם צעד זה לא תוצאות חיוביות בלבד אלא גם כמה תוצאות לואי שיש בהן משום העלאת בעיות מסובכות למדי. לפני שנתקבלה מדינת ישראל לאו"מ היו שטענו, כי אין לה להחפזו וליטול על עצמה את כל ההתחייבויות הכרוכות בצעד זה. כל עוד לא נתישבו כל השאלות השנויות במחלוקת בינה לבין שכנותיה במזרח התיכון, פן תכבולנה אותה ההתחייבויות האלה. טענה זו לא היה לה על מה לסמוך. החובות שאו"מ מטיל על המדינות הבודדות מוטלות, למעשה, גם על מדינות שאינן חברות בו, ואו"מ רשאי לגזור על המדינות חברותיו נקיטת צעדים והתנהגות מסוימת לא רק כלפי מדינות-חברות אחרות אלא, במידה שווה, גם כלפי מדינות שאינן חברות — ודוגמת ספרד ואלבניה חוכיה. ואף אנו קיבלנו עלינו, בעיקרו של דבר, את דינו של או"מ, בטרם נכנסנו לתוכו. מדינה הרוצה להתקבל לאו"מ אינה יכולה לזכות בכל "חופש פעולה" יתיר ע"י הש"ר הית התקבלותה. להיפך. כל עוד שוט אי-הקבלה מונף עליה אין היא יכולה להופיע בכל מידת התקיפות של מדינה אשר יש עמה סימן ההיכר האחרון של ריבונות בתקופתנו — השתייכותה לאו"מ כתברה שוות זכויות ושוות חובות.

החידוש העקרוני שבהצטרפותה של מדינת ישראל לאו"מ תכנו בכך, שמעתה נקראת מדינת ישראל להשתתף בהכרעות בינלאומיות שאין היא צד בהן ואינה נוגעת להן במישרין. בשנה הראשונה לקיומה העסיקה המדינה הצעירה והי קטנה את העולם ואת מוסדותיו המדיניים יותר מכל מדינה אחרת, ולא תמיד שימשה אך נושא להכרעות זולתה; להיפך, ברוב המקרים היא היתה גורם פעיל מאוד, ואף המשפיע ביותר, בהתהוות ההכרעה הבינלאומית. אך היו אלה

תחף בה תישמענה האשמות מצד זה או אחר, מחוץ ומבית, כי מדיניות החוץ שלנו „גרתמה לעגלתו של גוש אחד“ מדיניות החוץ הישראלית הוכיחה בשנה הראשונה לקיום המדינה את יכולתה; אך גם מדיניות החוץ המוצלחת והנכונה ביותר אינה בטוחה, כמובן, מפני צעד מוטעה במקרה זה או אחר, ולא כל שכן בענין שאינו נוגע במישרין לארצה. ההנהגה המדינית של מדינת ישראל אין לה להרתע מפני האשמות כוללות, שאף הן, כמובן, אינן אלא אחד מאמצעי הלחץ של שני הגושים למשכה לעמדותיהן — או לפחות למנעה מסטיה מעמדתה לצד זה או אחר. ככל שתתמיד והרבה בהכרעות עצמאיות לחלוטין בכל מקרה ומקרה כן תגבר גם בעולם ההכרה כי אכן עמדתה אינה תלויה בשני הגושים הגדולים הנאבקים על השלטון בעולם.

למעשה לא היה עד עתה נסיון רציני, לא נחוץ ולא מבית, להכניס את מדינת ישראל למעגל המדיני של אחד הגושים. אכן חלק מן העתונות הישראלית משתדל זה חדשים רבים להטיל על הציבור את אימת הצטרפותה של מדינת ישראל לאמנה הצפון-אטלנטית ולאמנה הימית-כוננית ולאמנות אחרות, שמהן לא באו לעולם ומהן אין להן כל סיכויים לבוא לעולם, בין אם תצטרף להן מדינת ישראל ובין אם לא תצטרף, אך כל החששות והחשדות האלה היו נטולי יסוד ושחר, לא רק בדיעבד אלא גם מלכתחילה. במידה שלא היו כאן נסיונות להסיח את הדעת מכשלונותיה הבולטים של מדיניות מפלגתית מוטעית ומכשילה את עושיה, הרי היו כאן גילויים של עצבנות מופרזת נוכח עולם שקשה להסבירו במעט הנוסחאות הפשטניות שבהן רגילים החוששים והמחשידים להסבירו. ואולם אין זה מן הנמנע, שאנו מתקרבים לפרשה אשר תחייב את מדיניות החוץ שלנו לעירנות וזהירות רבה מאוד. נראה כי הולכות ומתגבשות תכניות לפיתוח אזורי של המזרח התיכון כולו. תכניות לפיתוח ארצות מפרדות מיתכנות עתה באמריקה — בעיקר מתוך צרכי הקפיטליזם האמריקני המבקש לו שווקים חדשים ואפשרויות השקעה נוספות, ותכניות אלו עשויות, אמנם, לפתוח סיכויים נוספים לפיתוחה של מדינת ישראל ולהידוק קשרים כלכליים ומדיניים בינה לבין מדינות ערב השכנות. אולם אין להתעלם גם מן האפשרויות של לחץ מדיני העוללות לבוא כשהן כרוכות באפשרויות הכלכליות החדשות. לפי שעה התכניות עודן מעורפלות מאוד, מבחי-

בימי שלום: אר"מ דן ומוסיף לדון במעמדם החוקי של ההודים באפריקה הדרומית ונעשה נסיון להעלות באר"מ את המשפטים על אנשי הכהונה הנוצרית בהונגריה ובבולגריה, וכן את שאלתן של נשים סוואטיות שנישאו לאזרחים זרים והממשלה הסוואטית סירבה להרשות להן לעזוב את גבולות ברית המועצות וללכת אחרי בעליהן. המערכה על ריבונותה המלאה של מדינת ישראל נסתיימה בנצחון, עקרוני ומעשי.

ואולם הכניסה לאר"מ מביאה בעקבה, כאמור, כמה בעיות מסובכות, שהמדינה ונציגותה הכיור לאומית לא עמדו עליהן ולפניהן, כל עוד לא ניתנה להן הזכות — שכמוה כחובה — להשתתף בהכרעות בין-לאומיות. קל יותר, כמובן, לאומה לקיים מעמד של ניטראליות קפדנית בין הגושים הגדולים כל עוד אינה נקראת להצביע ככל שאלה העומדת על סדר יומו של אר"מ — והרי מועטות כל כך השאלות העומדות על סדר יומו שאינן חוצצות בין הגושים — מבשעה ששני הצדדים תובעים ממנה את קולה. אכן, גם לפני שנכנסה לאר"מ לא היתה מדינת ישראל פטורה ומופקעת מניגודי הגושים; גם קודם היתה נתונה ללחץ חוץ, ולכורח לדחות נסיונות להטביע על מדיניות החוץ שלה חותם של קירבה והידוק לאחד הגושים. מעתה ירבו המבחנים. מושג הניטראליות באר"מ אינו יכול, כמובן, להתרגם לשפת המעשה על ידי קביעת קו של הימנעות מתמדת מן ההצבעה. אין מדינה יכולה לנהוג כן אם אין ברצונה לעשות את חברותה באר"מ, אשר עליה נלחמה, לבדותה מגוחכת. יתר על כן, ביחסי הגושים ובמצב הבין לאומי השוררים עתה בעולם גם הימנעות היא השתתפות בהכרעה, והצד התובע הצבעה לחיוב אינו מרבה להבחין בין הימנעות לבין הצבעה לשלילה. מדינה הרוצה בקשרים עם כל הגורמים המדיניים בעולם — ומדינתנו מצווה לרצות ורוצה בהם — חייבת להופיע כגורם פעיל. הנייטרליות של מדינת ישראל היא בהכרח ניטראליות אקטיבית, שאין עמה הסתלקות מנקיטת עמדה ואין עמה גם כבילת עצמה לעמדת אחד הגושים. מדינת ישראל חייבת לנקוט עמדה בכל שאלה, אך חייבת לנקוט אותה מתוך חירות גמורה של הכרעה, אם לחיוב ואם לשלילה ואם להימנעות. בהתאם לשיקוליה היא, מה תובעים ממנה במקרה זה הצדק, האינטרסים שלה והאינטרסים של אר"מ ושל שלום העולם. אין כל ספק כי כמעט לאחר כל הצבעה שנציגותנו באר"מ תשר

לא העלימו, כי לדעתם — דעה שיש לכבדה, כמובן, — הסכנה לשלום בעולם צפויה מצד אחד בלבד. בעיניהם לא היה פקפוק כי ה"מערב" אשם, וכי "המזרח" מגן על השלום בכל מאמצי כוחו. הם לא העלימו את כוונתם לעשות את קונגרס השלום לאחת הפעולות ב"מלחמה הקרה" שבין ה"מזרח" וה"מערב". מהלך הקונגרס אישר את כוונת מכנסיו. הצירים המעטים אשר ניסו למתוח ביקורת על כמה גילויים ופעולות שבי "מזרח" היו יוצאי־דופן וגם הוסבר להם שהם יוצאי־דופן ושהם "מחבלים" במפעל כולו. במצב זה, רק תמימות, שהיא מעבר לכל פוליטיקה, ופוליטיקה, שהיא מעבר לכל תמימות, יכלו לתאר את קונגרס השלום בפאריס כמיבצע פאציפיסטי או פאציפיסטי בלבד. העולם ה"מערבי" ראה את הקונגרס הזה כמיבצע "מזרחי" פוליטי מובהק, וברור, שכל הכרעה להשתייכות ארגונית או למעשה הפגנה פוליטי גדונה, מבחינת תכנה ה"נייטראלי" או ה"פוגע בנייטראליות", לפי תגובתו של הצד שכנגד, מה שאין כן הכרעה מעשית חד־פעמית באו"מ, שיש לקבלה לפי שיקולים לגופה, ושוב ללא כל התקשרות קבע לאחד הגושים, אלא לפי תכנה, פעם עם גוש אחד ופעם עם גוש אחר ופעם עם שניהם ופעם נגד שניהם (היו ויהיו גם מקרים כאלה). מי שהציע במצב זה שהקונגרס היהודי העולמי יצטרף לקונגרס השלום בפאריס חייב היה לדעת — וכלי ספק גם ידע — כי הצעתו גדונה לכשלון. הרוב בקונגרס היהודי העולמי, לאחר שהצעה הובאה לפניו, היה אנוס לבחור בין הסכנה של הרס שארית אפשרות פעולותיו ב"מערב" לבין הסכנה של החשת תהליך היסולו ב"מזרח". ההחלטה שנתקבלה ניתנת, כמובן, "להתפרש" שהקונגרס היהודי העולמי "נמכר למערב", והו בדיוק מה שהושג ע"י נציגי מפ"מ, שרגש הנחיתות שלהם כלפי ה"מזרח" והרצון להוכיח כי הם "עושים משהו" השיאו אותם למעשה שתוצאתו היו ידועות מראש: הרעת יחסים בין ארגון יהודי שהם מאמינים, לכאורה, בצורך קיומו ובסיכויו לפעולה, לבין ה"גוש המזרחי" שהם נטלו על עצמם את היעוד ההיסטורי להיות המתווכים בינו לבין מדינת ישראל, התנועה הציונית והעם היהודי, אם כי אין הם יודעים כלל מה היעוד הזה טובע מהם להגשמתו.

1

היכוח הזה בין נייטראליות למעשה לבין פיקציה של נייטראליות הבאה לחפות על התצ-

נת סיכוייהן, מבחינת תכנן וגם מבחינת הנוהל של ביצוען. באחת הידיעות עליהן נאמר, כי ביצוען ייעשה באמצעות מוסדות או"מ — וגם כאן יש מצד אחד ערובת־מה נגד ניצולן לצרכיו הפוליטיים של הגוש האנגלו־סאכסי, אך מצד אחר העלאת הסכנה של "ארגון אזורי" הנתון לשלטון של ממשלות ערב. כשיתחילו תכניות אלה להת-בהר — אם תצאנה בכלל משלב ניהודיים סחומים שאין אחריהם ולא כלום — הן תחייבנה את מדיניות־החוץ שלנו לבדיקה מדוקדקת ולהכרעה אם יש בהן משום סיוע ממשי לפיתוח מדינתנו ואם אין בהן משום סכנה ממשית לעצמאותנו.

עד עתה לא נעשה, כאמור, כל ניסיון רציני להכניס את מדינת ישראל למעגל ההשפעה של אחד הגושים. לעומת זאת נעשה ניסיון, מסוכן כשלעצמו ואומלל מבחינת תוצאותיו הבלתי־נמנעות, להניע את הקונגרס היהודי העולמי לנקוט עמדה בסכסוך העולמי. כידוע, רבים החולקים על זכות קיומו של הקונגרס היהודי העולמי בימינו, ורוב החולקים על זכות קיומו יוצאים מן ההנחה, כי אין לו סיכויים להצליח במילוי תפקידיו להגנה על זכויות הישובים היהודים לארצותיהם, אולם המפלגות והארגונים המשתתפים בקונגרס סבורים כי סיכויים כאלה קיימים ויש להגבירם. על אחת כמה וכמה יש להניח כי עסקים המשתתפים בעבודתו ונוסעים למרעצותיו סבורים כך. בשנה האחרונה הולכת ומצטמקת אפשרות פעולתו של הקונגרס במזרח אירופה. ממשלות הדמוקרטיה העממית אינן רוצות בעין יפה התערבות מבחוץ בענינים שהן רואות אותם כענינים פנימיים שלהן, ואין צריך לומר שאין הן רואות בעין יפה ארגון אשר לא תוסמך מאתן והוא בא לייצג את תושביהן היהודיים כלפי העולם וכלפיהן. במידה שניתן לקונגרס היהודי העולמי לפעול משהו להגנת ישובים יהודים בעולם, הרי תחום פעולתו הוא מעתה, למעשה, בארצות הנתונות להשפעה "מערבית" — וברור שעצם קיומו מותנה בנייטראליות קפי־דנית בין הגושים, שאם יסטה ממנה ייבטלו ממילא הסיכויים האחרונים לקיומו ב"מזרח" ולפעולתו ב"מערב".

הנה, בנסיבות אלו, הציצו נציגי המפלגות הקשורות במפ"מ, כי הקונגרס היהודי העולמי ישחתף השתתפות רשמית בקונגרס השלום בפאריס. אין כל ספק שרבים ממשתתפי הקונגרס ראוהו כמפעל למען השלום בעולם. אולם מארגוני

תנועת הפועלים באמריקה הצפונית ובאנגליה, בארצות רבות של אמריקה הדרומית והדרומי-מזרחיים הבריטיים, בארצות הסקאנדינאויות ובארצות „בנלוקס“. הן שני הצדדים — גם אלה שנשארו באינטרנאציונל המקצועי וגם אלה שפרשו ממנו — טוענים, ובצדק, כי למעשה התנזר הארגון הבינלאומי בתקופה האחרונה מכל פעולה, מחשש לפגוע במסגרת האחדות הפורמאלית. נקל לשער מה יהיו פני הדברים לאחר שתשוחזר האנרגיה הכבולה. האינטרנאציונל המקצועי הקיים ייחפך, קודם כל, למכשיר מלחמה באיגודי הפועלים שבתחום ההשפעה של „מערב“, ורק לאחר כך יעסוק בענייני עבודה ועובדים שלשמש נוצר; אינטרנאציונל מקצועי „מערבי“, אם יקום, ישמש אף הוא, בראש וראשונה, מכשיר למלחמה באינטרנאציונל המקצועי הקיים, ורק לאחר כן יעסוק בענייני עבודה ועובדים שלשמש נוצר; שניהם יהיו מכשירי עזר במלחמה האידיאולוגית והמדינית של הגושים הגדולים בעולם. היכולה הסתדרות העובדים בישראל להיות חברה באחד מן הארגונים הגושיים האלה?

ועוד זאת: מאבקה של תנועת הפועלים היהודית להכרת דרכה הציונית בתנועת הפועלים הבינלאומית עדיין לא נסתיים. שעת הרצון מלפני ארבע שנים, בוועידת היסוד של האינטרנאציונל המקצועי, כאשר נציגי האיגודים המקצועיים של ארצות המערב והמזרח כאחד הצהירו על תמיכתם בתביעותיה הציוניות של ההסתדרות לא היה בה כדי לעשות תמיכה זו לערך קבוע ועומד בתנועת הפועלים העולמית. ועדיין ארוכה הדרך מן ההכרה והתמיכה במדינת ישראל — ועד להכרה ולתמיכה בשאיפות הציוניות של המורני יהודים בעולם. במצב זה אין כל סכנה לעצמאותה הרעיונית של תנועת הפועלים היהודית באינטרנאציונל המאחד בתוכו ארגוני פועלים בעלי השקפות מדיניות שונות ורבות. אולם ההשתייכות לאינטרנאציונל מקצועי המייצג זרם רעיוני אחד, הוא הזרם בעל המסורת האנטי-ציונית, ובכמה ארצות בתקופה האחרונה גם בעל המעשה האנטי-ציוני, המכוסה בעמדה פרו-ישראלית. אינטרנאציונל שאחידותו הרעיונית וגיבושו האידיאולוגי והארגוני יתקדמו מאוד לרגל הפילוג, השתייכות זו מעלה סכנות רבות וחמורות לעצמאותה ולחירותה הרעיונית של ההסתדרות. המאבק על עמדתנו העצמאית בעולם, על עמדה של איתלות פעילה וממשית, אך החל, צפויים לנו בו מיבחנים רבים וחמורים.

טרפות לגוש אחד נתן את אותותיו גם בדיון על המצב באינטרנאציונל המקצועי שהתקיים בוועידת ההסתדרות. נציגי מפ"מ ומק"י בדיון זה התעלמו לחלוטין מן התמורה העקרונית שחלה בארגון הבינלאומי של הפועלים מאז מלחמת העולם הראשונה: שום אין זה ארגון של הסתדרויות פועלים, שכל אחת מהן נלחמת עם ממשלתה בארצה, וכולן יחד התאחדו לשם ארגון יעיל יותר של מלחמת הפועלים בעולם בממשלות שאינן אלא „מוסדות ביצוע של המעמדות המנצחים“ בארצותיהן. לפי הגדרתו הקלאסית של המרניפסט הקומוניסטי. עכשיו כולל האינטרנאציונל המקצועי נציגי תנועות פועלים שרובן אחראיות לממשלות ארצותיהן, אם במידה מלאה ואם לשליש ולרביע. הם מתכנסים יחד לא כדי לארגן פעולה נגד ממשלותיהם אלא כדי לסייע לממשלותיהם בפעולותיהן בזירה הבינלאומית. כל עוד האינטרנאציונל המקצועי כולל את נציגי שני הגושים הוא עשוי לשמש גשר ביניהם. שעה שהוא מקיף נציגי גוש אחד בלבד הוא נעשה למכשיר ההאבקות הבינלאומית בין הגושים. משום כך לא היו חילוקי דעות בוועידת ההסתדרות לגבי הערכת המעשה אשר עשו נציגי האיגודים המקצועיים בארצות ה„מערב“ אשר עזרו את האינטרנאציונל והפכוהו, על ידי עזיבתם, מגשר לכלי-מלחמה. אכן, האמת ניתנה להאמה, ההגדרות שניתנו בכרוז האינטרנאציונל לאחד במאי לארגוני הפועלים שעזבו, הכוללים עשרות מיליוני חברים המאוגדים מרצונם החפשי (ושנוראמי מק"י ומפ"מ בדיון שבוועידת ההסתדרות ראו להוסיף עליהן), היה בהן כדי להעיד, שהפורשים פרושו לא בלי כל סיבה ונימוק.

ואולם הוועידה הלא עמדה לפני עובדת העזיבה — בין שהיא היתה מוצדקת ובין שלא היתה מוצדקת, העזיבה שינתה את פני „האינטרנאציונל“. נוצר מצב חדש שאי אפשר להפקיעו מן המציאות המדינית הבינלאומית. הגולל על האינטרנאציונל הבינלאומי עדיין לא נסתם. לא מן הנמנע הוא שהקרע יתאחה, לא מן הנמנע הוא, שהקרע לא יהיה שלם וכמה איגודים „מערביים“ יוסיפו להשתייך אליו. על מקרה זה אין חילוקי-דעות בהסתדרות: עלינו לקיים את חברותנו באינטרנאציונל המקצועי. השאלה היא, כיצד על ההסתדרות לקבוע דרכה אם יתברר שהקרע גמור ומוחלט. אין ספק כי במקרה זה יתחיל האינטרנאציונל הקיים בפעולות תקיפות נגד איגודי הפועלים הפורשים, כלומר נגד

עם הרואים

י. אושפיז

קבועים וברורים. אין תימה אם הסיטואציה המלחמתית מוציאה חלק מהנוער הלוחם ממסגרתו עד כדי רמיסת ציוויים מוסריים המקובלים ומקודשים עליו בימים כתיקונם. מעין זה נחזה לפרקים בחבורות ילדים — מחונכים לכאורה וממושמיים כל אחד כשהוא לעצמו — החורגות ממסגרתן לרגל נסיבה מרעישת, והן נתקפות פסיכוזה למעשה הרס וברוטאליות. בטלה הנסיב בה — ישופו הילדים וישבו לגבולם ובלבם הרזהורי חרטה על אשר פגמו בשעת מכותם.

אין, כמובן, לטשטש את מעשי הזדון ואין לחפות על עושיהם מאילו נימוקים שהם. אך אין גם להגזים בחומרת התופעות השליליות הללו; חס לנו לראותן כסימני חולי ממאיר בגוף צבאנו, כראות אותן מבקשי אידנו וכשלוננו, ובעקבותיהם נגררים, מתוך חמימות או נחיתות, גם כמה משלנו.

ב

אפס, לא להפך בזכותו של צבא ישראל כוונת הדברים, אלא לנגוע בבטיח החינוכי בחינוכנו. המלחמה מרבה לפגום — באונס או ברצון — באשיות המוסר והתרבות של הדור. כיצד יישמר הנוער שלנו באוירה המלחמתית ההורסת סייגים מקודשים? בהטפת מוסר לאדם הלוחם על עברו את גבול המותר לא תימנע הרעה. לענין זה אין גם מן המועיל בחוקה של שכר ועונש לצבא. צבא לוחם עשוי, כידוע, להתעצם במוסריותו במידה שהוא מכיר בצדקת המלחמה וברור לו שגב התכלית אשר עליה הוא נותן את נפשו. משא"כ נפש נעלה עשוי ללכד ערב-רב ולהעלותו למעלת „מערכות אלהים חיים“, והיפוכו, צבא קולוניאלי, „תער השכירה“, גם כשמכוננת-קרב חזקה מרסנתו, סופו להישחת ולשקוע. יראת העונש אינה, במקרהים רבים, מניעה רצינית למעשי זנעה. וחותר הפשעים הללו הלא ישא הצבא הזה גם בחזרו אל ביתו, וינחילו לבניו אחריו.

לעתות אלו נתרסק כולנו, בגלוי או בסתר, על ברגון משחרר הארץ הראשון וחילו המופלא. הנאמן בתמים למפקדו — „אל כל אשר תשלחנו נלך“, יבקשו להם חוקרי המקרא את הגורמים אשר הועילו, לדעתם, לכיבוש הארץ בסערה.

מלחמת הגבורה של צבא ההגנה לישראל בפולשים הזרים משבטי ערב ובתומכיהם מעמי המערב, עוררה גילה ברעדה בלב רבים משלנו ומשלם. משלנו שמחו על מיגור מחנות הפולשים והרחבת גבול ישראל; אך הרעידו לשמע מקרי הסטייה של לוחמים מישראל מאורח המוסר, כגון שליחת יד ברכוש הנטוש, מנהג ברוטאליות בנכבשים, שפיכת דם נקיים ועוד. מתחי הבקורת דואבים ביחוד על דור המלחמה הזה המתחנך באוירה הצבאית וחוששים פן תפיג המלחמה את רוח החלוציות היוצרת והבונה בעודנו בעצם קימוס מדינתנו, ואילו משלהם, עתונאים ומדיני אים מעבר לים, עטים עלינו — על האוד המוצל במדינת ישראל, פליטי-חרב אירופה זו שעמדה על דמינו והחרישה, — בהאשמות קשות, כי נתפסנו, כביכול, ללאומנות, לאימפריאליזם, לנא-ציון וליתר המומים המוסריים שפשו היום באירופה ובאמריקה ברב או במעט. הרימו קול זועות על מעשה דירי-אסין בידי „בלתי סדירים“ משלנו, אך החרישו „דוברי-הצדק“ הללו על נדחתי ישראל באכזריות רבה בידי חיילות סדירים ערביים בבית-נבאללה, יאזור, נטופה, ערבי סוכר ורצה אנשי מדע ורפואה ישראלים בדרכם להר הצופים, לעיני בריטים מזויינים, בחסותם ובנשקם. מידת האיפה-ואיפה שמודדים נוצרים אנשי תרבות מאירופה ואמריקה את הצדדים הלוחמים על אדמת ישראל, גלויה למדי ומבחילה כצניעותה ובצרות-עינה. ובכל זאת רוגז שת עתונותנו למקרא האשמות שמגוללים הללו על ראש צבאנו ועל מדינת ישראל כולה.

יש רואים ברגישות זו סימן יפה לנו: אם המדינה כולה על אנרחיה, צבאותיה ושריה גרעשה למקרא תגובתם של מספרים ומשוררים בישראל על מעשי-זדון מידי חיילינו לאזרחים ערביים בלתי-לוחמים, — אות הוא לחסנה המוסרי של המדינה הצעירה, בדרך כלל. אך שאלה זו אינה ניתנת להיחקר עתה ואין להחפז בהסקת מסקנות. עלינו לזכור בנוגע לצבא ההגנה שתי עובדות: הוא אינו „מעור אחד“, אינו מחונך חינוך אחיד ומסוים ברמתו התרבותית, אלא מקובץ ברובו מכל חלקי תבל; צבאנו צעיר הוא, ללא מסורת צבאית וללא חוקי חיים

ג

והיום? על השאלה: מה מלכד את צבא ההגנה לישראל ומאמצו במלחמה הזאת? — יש מענה ברור: א) קיום כיסופי עמנו לקבץ פזורי ישראל מארבע כנפות הארץ ותקומת מלכות ישראל בארץ אבותיו. ב) הגנת הארץ מפני הקמים עליה, מקרוב ומרחוק. אולם בחוגי המחנכים יש מעמיקים שאלה: האם די בשאיפות הללו בלבד כדי ללכד את הנוער הלוחם שלנו ולגונן על שלמות רוחו ורמתה גם כתום המלחמה הגלויה? רוצה לומר: צבא ההגנה לישראל, אף על פי שבחלקו הגדול הוא קונגלומראט, ולכן בבחינת נעלם מן הצד החינוכי-הלאומי, בכל זאת ליכודו איתן ורוח ההקרבה העצמית המפעמת אותו הביאה לנו נצחונות, המפליאים גם עמים לוחמים ותיקים. אפס כתום המלחמה — יוצא, כביכול, הברית המבריה היום את כל חיילינו ומלכדם, וכל חלק בו יפנה אל השגותיו, עולמו, בהתאם לחינוכו ומצאו, גם במקרה שיישאר בצבא ההגנה, מהו, איפוא, הדבק האידיאולוגי אשר יהדק את אבקי-האדם ויהפכהו לכוה חלוצי בונה בנין עדיעד גם בחיי התולין ההולכים ובאים לקראתנו?

ולא רק „במקרה“ יישאר בצבא, כי כתום השלב המלחמתי הזה קרוב לודאי שלא נוכל להימנע מהשלב השני — ממאבק קשה וממושך לשם הנורמליזציה של מדינת ישראל העצמאית וביסוסה, לכך יידרש ללא ספק גיוס כוחות בהיקף לא קטן מזה שגייסנו עד כאן. באוסף נחנה צורת צבא ההגנה הקבוע לעתיד, והוא מוקם בפלוגות מיישבים מגינים לאלפיהם כמספר נקודות הישוב החדשות ואשר על הגבולות. צבא זה ידו האחת אווזת במחרשה והאחת במקלע. בצבאיות חלוצית כזאת אין להגיע לידי שלימות ויעילות בשני השטחים כאחד, בכוחה של חוקה רצופה שכר ועונש בלבד. „בדרך הטבע“ צבאיות וחקלאות הן תרתי דסתרי, צבאיות כזאת קשה מאד, לפי שהיא קושרת את האדם למקום, ללא אפשרות של תמורה, משעממת, לא נוחה לחיי משפחה וגם כרוכה בסיכון תמיד. מפעל כזה עשוי להצליח רק כשהוא נובע מתוך משא-נפש נעלה החותר לתכלית רחוקה ונשגבה. באופן אחר נשקפת סכנה לנוער שיגוייס לצבא מיישב זה, כי ידולדל ברוחו במשטר של צבאיות, שהמיכניות והשיגרה מרובות בו על היצירה. היוזמה החלוצית.

אנו נבחר להאזין לדברי המסיתים לפי תומם בספרי יהושע ושופטים.

כמה היה גדול כוחו של חיל יהושע? דור המדבר הצעיר, המופיע בערבות מואב, נושא אתו תורה חדשה — „אשדת למר“. בלבו הכרה ברורה ועמוקה, כי ה' האמירו היום להיות לו לעם — — — לתתו עליון על כל הגויים אשר עשה — — — עם סגולה (עיין דברים כ"ו). רק לתכלית נעלה זו עבר העם את הירדן — „הנני כורא שמים חדשים וארץ חדשה“, ולמען שמור על סגולותיהם כעם ה' — נצטוו הכוברים: „החרם תחרים אותם (את עמי כנען) ולא תכרת להם ברית ולא תחונם“, בתקופת הכיבוש שים של יהושע, הזקנים והשופטים געשו „בדרך הטבע“ מעשי אכזריות: „ויכה יהושע ואת כל הנשמה החרים“, ולאדוני-בוק מודדים כמידתו למלכים אשר כבש. דומה, לפנינו מעין מעשיו של ציניגיס-האן וגיסותיו.

אך הנה מזדקרות כמה עובדות הקורעות כורקורים את האפלה ומגלות לפנינו את דמות הכובשים, שני השבטים והחצי משקיימו את התחייבותם — לעזור בכיבוש ארץ כנען — חזרו אל משפחתם במזרח הירדן, כשברכת המנהיג מלוח אותם. בבואם „אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו שם מזבח על הירדן“, יהושע ובני ישראל נזדעזעו לשמע הדבר — „מה המעל הזה אשר מעלתם באלוהי ישראל? ויקהלו לעלות עליהם לצבא“ (יהושע כ"ב). המלחמה האכזרית רבת-השנים לא דלדלה את רוחם ולא הפיגה את האמונה העמוקה ביעודם. מתוך קנאות למטרתם הנעלה — להיות עם ה' — מוכנים היו לשחת רחמיהם מאחיהם, אתם יחד שפכו תמול דמם על כיבוש הארץ, כידוע נמנעה מלחמת-אחים ואת אחרי שבוני המזבח הסבירו לשלוחי יהושע, שאין המזבח לקרבן, אלא לעד. והרי עובדה זוהרת שנית, אחרי מות יהושע והזקנים, והמאבק הקשה על ייצוב הכיבושים והרחבתם העיק על השבטים עייפי הקרבות, נפל בישראל מקרה קל ערך לכאורה: מעשה הפילגש בגבעה. מעשים מעין אלה שכיחים במאה שלנו בערי אירופה ואמריקה ומשמשים חומר רצוי לעתוני יום א' ללפת בו סעודת-שבת דשנה. ואילו במחנה צבא ישראל עורר המקרה סערה עצומה: „לא נהיתת ולא נראתה כזאת למיום עליית בני ישראל מארץ מצרים“. במצרים תועבות כאלו נפרצות, אבל בעם הסגולה? „ותקהל העדה מדין ועד באר שבע“ לבער רעה

לדת, מאשר למצוא מתנדבים לעמל „יום קטנות“, למעשה גבורה עלומת-שם, היוצרת במעמקים, כאן לא התקציב הממלכתי הוא המניע הראשי, ואף לא הסידורים הנוחים (כולל מיטב „שימורי“ אמנות העיר). כאן נדרש כוח מניע ודוחף פנימי חדש. המניעים הקודמים, אשר הביאונו עד הלום, תש כוחם ולא יצלחו עוד למלאכה זו.

ה

יאמרו: לשם מה לבקש משא־נפש חדש, אם לפנינו אידיאל הדורות, שבא לידי ביטוי בתפילה אשר הסעירה לב כל יהודי בכל שנות גלותנו הארוכה: „תקע בשופר גדול לחירותנו ושא נס לקבץ גלויותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ“. האיץ בכיסופים אלה כדי להלהיב את הנוער שיתן עתה את כל נפשו על הגשמתו של משא־נפש עתיק ויקר זה, עתה, כשדרך כוכבנו שוב? לכאורה נכונה הטענה, ואף על־פי כן...

עובדה היא, כי לגבי תושבי הארץ, עדי־ראיה זה תקופה ממושכת לחבלי ההעפלה וההשתרשות במולדת, על כל ששונן ויגונו, פקעה למעשה חגיגותה וקדושתה של כמיהת הדורות הזאת, ואף דומה שאינה עשויה להלהיב את הנוער שלנו לאורך ימים. יש לנו שבעים שנות נסיון של עלייה והתישבות, על כל הצלחותיהן ואכזבותיהן, ואין בין התקופה הזאת לחדשה שנקדה לנו עתה, אלא הרחבת האפקים. אם להתלהבות אולי גדול היה רושם עלייתם של מנצח בני ביליז מרושם עליית הרבבות היום, ורבה היתה השמחה ליסוד ראשון־לציון משמחתנו לקבלת מיליון הדונמים השני, כולנו תמהים איש אל רעהו: כיצד ומדוע אין אנו מכירים בגודל הנס שנעשה לנו? אך אליבא דאמת התהלכנו בשבע המושבות הראשונות כבמדינת יהודים ממש, לולא הרגשה זו אפשר לא היינו מתברכים בדור לוחם אמיץ זה, שקם להגן בכל נפשו על שחרור מולדתו, לא כמהגרים אלא ככני־חורין בארץ כולה הרגשנו עצמנו מיום שננעצה המחרשה העברית בראשונה מבני ישראל כבר נתקפלה כל הארץ, המדינה באדמת פתח־תקוה, תחת המתישבים הראשונים בזעיר־אנפין לכל סגולותיה וטעמיה. דמעות השמחה הרתחות של ר' יואל משה סלומון ורעיו על גאולת הכפר העברי הראשון והנשיקה הלוהטת של ר' יהושע ברזילי לגמל ביפו („בעל החי שבא זכרו בתורה“) בעלותו בראשונה על אדמת הקדש, יירשמו בדפים הראשונים לתולדות מדינת ישראל; לא יימחו אך גם לא יישנו עוד,

ד

בראשית היה הרעיון, כי רק עם־עובד היוצר בידיו את כל ערכיו, כקטנים כגדולים, מוכשר לקומם את מדינת היהודים העצמאית באמת. השאיפה לעצב דמות עם עברי עובד חדש בערכיו המוסריים, החברתיים והכלכליים, המסוגל לכיבוש הארץ, — קמה לנוער העברי בתפוצות הגולה, נסכה רוח גבורה בלב העולים והכשירה אותם להתגבר על הסתירה הגלויה שבין חיי המחלמד הגלותי לחיי חקלאי בארץ־ישראל ולעמוד כאן בחיי מחסור, סבל ונכר של פועל עברי, במשך שנים רבות. שלושה דורות של חלוצים עברים מתפוצות הגולה, אדוקים באמור נתם התמידו בהתכשרותם הגופנית והרוחנית לחיים החדשים. לא נפלו ברוחם ולא ירדו מרמתם המוסרית, החברתית והתרבותית, כמו שקרה הדבר למהגרים היהודים האחרים בסוד־נאות ובבתי החרושת בארצות־הברית שבאמריקה ובארצות אחרות. ולא עוד אלא שהעובד העברי בארץ, חרף חיי הקשים מאוד בתקופות ההת־ישבות הראשונות, אף עלה ברמתו הרוחנית והעלה במידה מסוימת את הישוב כולו. זאת ועוד: הרעיונות המוסריים הגלומים בציונות־העבודה, שימשו מופת דגל לחינוך העברי בארץ, אם גם לא בכל חלקיו. לעתים קרובות נקשרת השפעת גומלין בין הכפר העברי לבית־הספר העברי, שהיתה לברכה לשנים כאחד.

תפקיד דומה לזה יוטל היום על צבא ההגנה לישראל: להעלות את מדינת ישראל לשלב נוסף, רב עצמה ותפארת, שאינו נופל בקשיו, באחריותו ובתביעותיו מן השלב הקודם, ואלת עיקרי יסודותיו של השלב החדש: הגנת תמיד על גבול ישראל; ביסוס המסד החקלאי והתעשייתי של המדינה; שמירה על הרמה המוסרית של העבודה והעובדים, כפי שעלתה בחזונם של מחוללי התנועה החלוצית בארץ; השפעה מחנכת על הדור הגדל והניקבץ בארץ, מרצון או מאונס, לבל יסוער ויתפור על פני שבעה ימים, בבוא קוניונקטורה נאותה לכך. (אין אנו מבוטחים מסכנות עויבה המונית כשיראה שיש „שבר במצרים“...)

מהו, איפוא, הכוח אשר לא רק יסיע את הנוער העירוני מבין חומות העיר, המושכת אותו באון, אלא גם ירתקו אל המולדת החדשה בחייה המופלאים והקשים, במשלטים רחוקים, במרחבי־יה, נקל, כידוע, לגייס מחנות לוחמים, המוכנים להקרבה עצמית, לשם מיגור אויב מתנקש במר

נאור, חבר הכנסת, עומד על הבמה ומשמיע (במושג הכנסת השני) את משאל בוחריו החריזים דים לערכי יהדות לכל ישראל: א) קיום דיני אישות, ב) שולחן יהודי כשר, ג) שמירת שבת וחג (**), עד כאן! החוגים הרדיקליים מסתפקים ב„סוציאליזם הנבואתי“ המתבטאת בתיקונים סוציאליים „המתקבלים על הדעת“, ו„ערכים הנצחיים“, האמנם נשתשע בהם כבאוסף של מטבעות עתיקות? אין ספק, כי רבים בקרבנו הוגים בפלא עלית כוכבו של ישראל לפתע פתאום, אחרי שנות גסיסה ממושכת, כששחה אומתנו לעפר ונראתה כנדונה לכליון חרוץ. אך אלו הרהורי־לב בצנעה, המסיק מכאן כי אין זאת שהוחזרנו ליעודנו העתיק, הראשון — אם שומר נפשו הוא שלא יוחזק בלתי פרוגרסיבי, יימנע מגלות מסקנה זו ברבים. „עליון על כל הגויים“ — לאומנות! אף יהודי חרד, אם מתקדם הוא — יהסס לקרוא תפילת „אתה בחרתנו מכל העמים“ בקול רם, דולאריס, תיכונן ותיקונים סוציאליים בלתי מרגיזים — באלה ישועת ישׁ־ראל. זהו בקירוב הלך הרוח בתוכנו בנוגע למעמדו של ישראל כפי שהוא צריך להיות בעמים. לא כן מעמדן של אומות העולם בישראל. כמעט כל יהודי משכיל יש לו העם „הנבחר“ שלו, אשר אותו ואת תרבותו ירים על נס ויעריץ צו, הנה הוציאה „ספרית פועלים“ מיסודו של השומר הצעיר את ספרו האחרון של הסופר הסובייטי איליה אַרנבורג — „הסערה“, כל הספר על שני כרכיו הגדולים, אינו אלא המנון לקדם הסובייטי שהוא בעיני המחבר העם העליון על כל הגויים. למען תהא היריעה הרחבה, עליה רוקם המחבר את סיפורו, נקיה ומוזהרת ללא פגם, מכסה הוא על נחלי הדם הנקי של היהודים אשר נשפכו בידי רוסים ברוסיה הלבנה, באוקראינה וברוסיה הגדולה בעת נסיגת המחנה האדום מזרחה, לפני בוא הנאצים, בשותפות אתם וגם אחרי עובסם. אַרנבורג לא הביט און בכרית המועצות ואזנו אטומה לאנקת רבבות גולי ישראל המתנוונים על חטא אמונתם בתקומת עמם בארץ־ישראל, מכל זה מתעלם הסופר במתכוון, כדי שלא לפגום ב„שלמות“ החזון, וה„שלימות“ האת ניכרת ביחוד במסיבות הקצינים האדומים, בהן משוחחים בסגנון מפואר כאילו

(**) אמנם גם מיכה המורשתי העמיד את היהדות על שלושה (עיין מיכה ו', ח), אלא דומה שה„מצע“ של הנביא אינו מודהה כלל אף עם אחת מפלגות החרדים שלנו.

כי בגרנו כאזרחי המדינה, שלא מדעת. הבוטחים איפוא בחזון הגדול של קיבוץ־גלויות ותקומת ישראל, כי יש בו עדיין — ולאורך ימים — כוח מלכד ומרומם לשם מפעל הבניה הרב והקשה, המצריך יזמה ומסירות חלר־צית, לא הצליחו להוכיח על מה בטחונם נשען.

ו.

לא לנו להעמיק ולהרחיק חפש אידיאל חדש אשר ילכד וייליב את בני ישראל ויחשלם לשם מפעל אדירים זה, אתנו הוא, פנינו ובלבבנו, אלא שהוא עומס תחת ערמת אפר־השיגרה ועלינו ללבותו עתה עד היותו ללהבה גדולה מצרפת ומאירה למרחוק, תידוש מלכות ישראל הן לא ראינוהו כקצה־מטרנתו, אלא כאמצעי, נתיב אל אס־הארחות, נהייה אחרי היעוד הגדול שלא בא לידי גילוי עד עתה מחמת הפיזור, על כי גלינו מארצנו, כאבותינו המסתערים מעבר ירדן יריחו לכבוש את ארץ כנען למען עשותה משכן לעם ה„עליון על כל הגויים“, מופת ואור להם, כך נשארנו גם אנו, צאצאיהם, את לבנו זה אלפי שנים לשוב אל ארץ אבותינו על מנת להצמיח את הגאולה השלמה לאנוש ולקרבו ל„אחרית הימים“, ואף התנועה לעיצוב עם עובד בארץ, על נסיר נותיה ותיקוניה החברתיים מרחיקי הלכת, בהתאם להשגות חרוי התנועה ומדריכיה, הלא גם היא נשאת את נפשה בעיקר לתיקון האדם והחבר, רה וליצירת תא חברתי נבחר למופת גם לאתר רים, ואמנם כך ראו את נסיונו בארץ קרובים ורחוקים, שמע דגניה, נהלל, משמר העמק וחבר, רותיהן נישא לעבר ימים רחוקים והפעים לבבות צמאי התחדשות והיטהרות גם שלא מבני־ברית, דומה שגם מתנגדינו חשו, כי בריאה נבראה בידי ישראל בשדות כנען המרחיבה לב באנר שיותה ובוהרה (*).

הנהה בעמדנו היום על סף האורח הנכסף, הרינו כמגששים בערפל ואין אתנו שומע קול החוזה תקורא אלינו באון: „קומי אורי כי בא אורך כבוד ה' עליה זרח“, כולנו דשים ב„הער־כים הנצחיים של היהדות“, והיעודים הנעלים שלנו, ואמנם אלפיים שנות תנ״ך עוטרות את ראשנו בהילת זוהר כנושאי השליחות האלוהית הגדולה, עכשיו שהגענו עד הלום הרי התנ״ך מוציא עלינו שטר גדול לגובינא, מהי הבנתנו היום ביעודים הגדולים הללו? הנה נראה רב להוותנו צומצמה במשך הזמן התנועה הגדולה בידי מפלגות מסוימות והוספתה לאפיק צר.

ודאי יש' בשאיפה זו הרבה מן התשוקה לסיפוק הכבוד הלאומי: להשיג אישור בינלאומי למעמדנו כאומה עצמאית.

אך האמנם ארגון האומות המאוחדות, בהר"כבו, שאיפותיו וטכסיסיו, עולה בקנה אחד עם שאיפותינו בבנין חיינו כאן? מסופקני, להלכה — פני כל המדינות שבאו"מ להרבות שלום בעולם, אך למעשה נושא המיעוט האלים שבחבר את עיניו להפוך את הארגון הזה מכשיר להרחבת מרתבה המחיה שלו ולהיכנות מעמלם של עמים חלשים ומחסורי מגן, כיצד ישבו „שבת אחים" העמים הדורסים והעמים החלשים המפרי פרים בין צפרניהם?

ובצד „הדימוקרטיזם" הקולוניאליזם החדש שות, האפיות בידי המדינות האימפריאליזם לשימושן ולהנאתן. כולנו עמדנו על אופיין של הדימוקרטיזם הללו, אשר שליטיהן הפיאודלים רודים באוכלוסיה הנכשרת, הנמקה בעניה ובתחת לואיה, רוממות הקידמה והחופש בפי ציריהן בעליותם על במת או"מ, אפס תחת אדרתם המור רחית המפוארת מוצנעת מאכלת מלוטשת המור כנה ליום מבוכה ומריבה באירופה, שאז יקומו לעשות חשבון צדק את מיעוטיהם ואת „קומוניסטיהם", על דרך הדימוקרטיזם של חברון, בגדאד, טוניס, קאהיר, עדן, במיעוטיהם היהודים, האשורים, הארמנים, הכורדים וכו'.

האם הפריעה החלטת כ"ט בנובמבר לאומות המאוחדות להביט בעין יפה, כיצד פלשו קלגסי ערב, בהדרכת בריטניה ובנשקה, לתוך מדינת ישראל, הרבו שוד ורצח, הפגיוו באכזריות ערי פרוזות ומקומות קודש? אף ארצות הברית מיאנו לראות בשבע מדינות ערב צד מתקיף, לולא צבא ישראל, ודאי שהחלטת או"מ היתה משמשת נייר לצור על פי צלוחית, וכך הדבר באמת באינדור נזיה שעממיה עומדים על גפשמ בפני הפולש ההולאנדי חרף החלטת או"מ, יש מזכירים בגאון שני מעשים גדולים של האומות המאוחדות: ההסכם על תחוקה למניעת גנוסיד (רצח עמים); והצהרה על זכויות האדם, הכוללת זכויות כלכליות וסוציאליזם, אולם שתי ההצהרות היפות הללו אינן לשימוש אלא להתנאות בלבד, כי הלא בבוא או"מ אל שאלת העונש לעוברי עבירה — נעשו דברי הצירים הנועזים מגומגמים וחסרי ערך.

ה

מסופקני אם הצטרפותנו לאו"מ יש בה משום אקט מוסרי וחינוכי תמעיד את הדור, וביחוד

נעתקו מתוך ספריו של הרוזן לבית גובינו, בשמענו את הלך מחשבתו של הקולונל אוסיפ — אחד מגבורי הרוזן הראשיים — יש ונדמה, כי באנו בסוד תלמידי ר' ישראל סלנטר להבדיל, במקרה, אוסיפ זה הוא בנם של נחום וחנה אלפר, החייט מקיוב. יתכן שדורשי-תעלומות יראו בזה יד סבל-הירושה.

הספר, ככל חידושי הסובייטים, נתקבל בחלקים מן הנוער שלנו כתעודה המגדת את עליונותו של העם הרוסי על עמי המערב כולם, כי הלא כך שיה את פני הדברים איליה ארני בורג, שזכה לפרס סטאלין ביצירתו זו. אך אם יבוא אדם ויאמר כי תקומת ישראל, הכבשה בין שבעים הואבים, שעמדה בכולם ועלתה היום שוב על במת-עולם, צורך תפקיד רם הוא: להיות למורה-דרך לעמים השוקעים זה כמה דורות בטומאתם ובניונם, — יראה אצלנו כלאומני, כקלריקל וכדומה, ואלה מסופרינו המגלים עתה ענין ביעודנו מדברים בו ברמה, בכיסוי; מתביישים לדבר בזה ברורות ומסוימות לבל ייראו כבלתי ריאליים, כמבלי-עולם, החסרים כל הבנה בדרכי תכנון מדינה בימינו.

ז

אבל כיצד יופעל היעוד הנעלה ויהפך למנוף שגיא, אשר יקים את האומה כולה על רגליה ויכוונה לעבר המטרה הנכספת? כיצד תיערה הרוח על צבא הנוער הישראלי, הבונה והמגן, למען ישא מתוך הכרת ומסירות, לאורך ימים, את העול הקשה המוטל עליו? תכנית פעולה כזאת אין בידנו, וייתכן שאף אינה נדרשת לנו, אלא מצווים אנו על מאמץ מתמיד לטעת בלב החברה הישראלית את האמת הגדולה, כי הור שבנו לארץ-ישראל לא לשם הקמת עם יס-תיכוני נוסף ואף לא לשם העתקת טופס ממדינות אירופה המערבית או המזרחית, כי אם לשם יצירת טופס חדש, עצמאי, בשאיפותיו ובהשגותיו, המור כן גם לדרך הקוצים של „עם לבדד ישכון" באור רח חיוו ובאמונותיו.

תכלית זו מטילה על ראשי העם, אמניו, חווי ומחנכיו לחנך את העם באמונה זו, וחינוך אינו בנאומים או במאמרים בלבד, אלא בעיקר בדוגמות, במעשים חותכים, אשר יעמידו את העם על מגמת פני מדינת ישראל.

הנה גדולה השמחה על שנתקבלנו סוף-סוף לאומות המאוחדות, איני בקי בכל הגימוקים המדיניים והכלכליים בזכות הצטרפותנו לאו"מ.

הלבב, שראותם טרם נעכרה ע"י „ההסכמה הכללית“ ודעת הקהל לא תבעיתם. — אינם מהססים להביע בקול את תמהונם: „הלא המלך עירום הוא!“

אָן בני ישראל קרובים בדרך כלל אל מחנה הרואים נכוחה, מבורכים בעין בלתי משוחדת. והלא הילד „הרואה“ הראשון בשר מבשרנו הוא: הנער הרמתי בן חנה, המסתופף בהיכל ה' בשילה ומשרת את פני עלי הכהן. כל עולי שילה ראו בתעלולי בני עלי, אורח־חיים מקודש, כי ודאי תמים פעלם של אנשי הקודש המשמשים בבמה הגדולה. ואף המזלג בן שלוש השינים, בו יגזלו חפני ופנחס את בשר הזבח, — מתשמישי־קדושה הוא. ו„המעשה“ — ודאי תעלומה יצוק בו, והכהן — אין עולתה בו. אפס הנער שמואל רואה את המעשים לאשורם ואיננו מהסס להשיב מיע באזני השופט העליון, אבי כל „המעשים“: „הנה ימים באים וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך“ (שופטים, ב'—ג'). ומדוה הראיה דבק בשמואל לכל ימי חייו, אותה הנחיל לבני עמו. להיותם עם הרואים.

גישא את העטרה הככרה והמוחצת. בה עטר רונן, באומץ לב ובגאון.

את הנוער שלנו, על מגמת פנינו במשפחת הערמית, אם מאמינים אנו באמונה שלמה, כי חזרנו אל ארץ אבותינו על מנת לעצב חיי חברה צודקים, עלינו להוכיח את הדבר גם במעשים מדיניים, למען ידע הנוער ואיש הצבא העברי, כי הוא נותן את נפשו לבנין „עליון על כל הגויים“, כי אנו בוחרים בחיים קשים ובלבד שלא נחטא לארחנו.

הנס ב. אנדרסן, שר האגדה הדני, שחשף ביצירותיו העולמיות את נפש האדם והחברה, מחלק, כביכול, באגדתו המפורסמת „בגדי המלך החדשים“, את האנושות בגישתה אל תופעות חברתיות, לשתיים: עולם המבוגרים מכאן ועולם הילדים מכאן. הראשונים — ראותם העצמאית נפגמה והרי רואים הכל בעיני דעת־הקהל הרשמי, המקובלת. דעת הקהל רואה את המלך, העירום לכאורה לגמרי, כאילו הוא עוטה בגדי פאר, „שהכינו“ לו, כביכול, האחים הנוכלים. כל אחד מהקהל רואה אמנם את המלך בעירומו, אך יחשוש לגלות דעה זו, פן ייראה כבעל מום שאינו רואה נכוחה. ככל אחד מן הקהל... ואילו עולם הילדים (ובתוכו לא מעט מבוגרים, וביחוד המורים, שאין להם תמימות־נפש לא ימצאו לעולם קשר לחניכיהם) טהורי העין ותמימי

על המדינה העברית

...בצד התכונות המיוחדות האלה של מדינת העברים, שערכן תלוי בדעות, היתה לה עוד תכונה אחת בעלת ערך פנימי, והיא הרחיקה בהכרח מלב האזרחים הרהורי מעל ורצון לעזוב את המולדת; כוונתי לטובת ההנאה, שהיא נפש כל מעללי אדם. והנה אני אומר, שטובת הנאה זו מצאו האזרחים במדינה זו במידה מיוחדת, כי אין מקום בעולם שם היתה זכות בעלותו של האזרח ברכושו גדולה מאשר במדינה זו; לכל איש היתה נחלת שדה שווה, לאחד העם ולראש המדינה חלק חלק; וכל איש היה בעל נחלתו לצמיתות. כי במכור איש את נחלתו או את שדהו מחמת עניו, ושב אליו בהכרח רכושו בבוא שנת היובל, והיו שם עוד תקנות ממין זה שלא יעקרו מקרקעי האזרח לידי אחרים.

ונמצא שהאזרח העברי ידע שלום רק בארץ מולדתו, מחוץ לגבולותיה היתה נחלתו חסרון וקלון...

לא מעט סייעו לכך גם החינוך והמשמעת המדוקדקים שנתגדלו בהם, כי הכל היו חייבים ללכת בדרך החוק הקבוע; לא היו רשאים לחרוש כעולה על רוחם, אלא לעתים ושנים מזומנות, ולא בשני מיני בהמות. גם הוריעה והקציר היו מיתרים בעתים קבועות ובדרך קבועה, ובכלל היה כל אורח חייהם חינוך מתמיד במשמעת... והואיל והיו רגילים בכך לחלוטין, לא היו יכולים לראות את המצוות כמין עבדות, ולא מבלי משים ראו את עצמם כבני חורין, ובסופו של דבר לא חפץ איש בעבירה אלא במצוה.

ונראה שלא מעט סייעה לכך החובה להחמיר למנוחה ולשמחה לעתים מזומנות לא כדי לספק את נטייתם אלא על מנת לקיים רצון אלהים. שלש פעמים בשנה היו אירחי אלהים (דברים ל"ז), בכל יום שביעי בשבת היו מצויים לשבות מכל מלאכה ולהתענג על המנוחה; בצד אלה היו זמנים מקודשים אחרים, שבהם היו תענוגות וסעודות מהוגנים לא רק רשות אלא חובה; ולפי דעתי זהו מכשיר יעיל לחינוך הלבבות, כי אין לך כובש את הלב כשמחה הנובעת מתוך יראת כבוד, שבה נדווגו אהבה עם הערצה.

ברוך שפינוזה: מסכת תיאולוגית־מדינית

לילה באחו

יעקב פיכמן

א

חָרֵף זֹעֵם אֶז יָרֵד, עֲזֹקְרָה וְכַבֵּד־שֶׁלֵּג, כְּמוֹהוּ
 לֹא עוֹד יִדְעֵתִי, וְהִנֵּה קוֹדֵר זֶם הַחֲרָרִי כְּסֵלִים.
 יָטוֹב שֶׁקָּפְאָה הַשְּׁלוּלִית, שְׁעֵלֶיךָ —
 כְּעוֹד שֶׁהֲרֵבִי הַלֶּף לְ"מִנְחָה", — בְּתִרְעָה הַחֲלֻקָּנוּ
 עַר שֶׁשְׁפָעָה חֲמִיכוֹת צוֹהֶלֶת בְּכָל אֲכָרִינוּ,
 אָהָה, זֶם בֵּיתֵנוּ קָדֵר, כִּי הִתְתָּה הַשְּׁנָה שְׁנַת בְּצִרְתָּ,
 וְהַשְּׁרוֹת לֹא נָשְׂאוּ יְבוּלִם, וְכִכְשָׁה — אֵת בְּרַפְתָּ עֲטִינִיָּה,
 בֵּית שׁוֹמֵם בְּלִי שְׂמֻחָה, — מִה יִכְבֵּד עַל נֶפֶשׁ הַיָּלְדוּ
 שֶׁסָּ בְּחִצֵּר לְעֶסוֹ סוֹסִינוּ כְּחוֹשִׁים אֵת הַתְּכָן,
 וְכֶאֱסֶס, נִתְרוֹקוּ, הַעוֹפּוֹת תַּחַת גַּג רְטֵנוּ חֲרָשׁ,
 וְסִבְתָּא רְטֵנָה בְּזוּיִת וְאִמָּא עוֹגְמָה הַחֲרִישֵׁת —
 אִמָּא יָדְעָה הַחֲרָשׁ, וְעִמָּה הַחֲרִישׁ כָּל הַבֵּית,
 וְיֵשׁ בְּעָרְב־שְׁכֵת אִמְלֵט מַעֲצָבוֹת זֶה לְרִיאוּט
 וְעַד הַדְּלָקֶת הַגְּרוֹת מְרוֹץ־הַפְּרָאִים יִשְׁפָּנִי,
 אֵת כָּל יְגוֹן שְׂאֵפֵי נִשְׁמָתִי יִשְׁכַּח,
 כָּל שֶׁהַכְּבִיד עַל הַלֵּב בְּבֵית אִבָּא נִכְלַע בְּשִׁדְדָה־קָרַח,
 זֶה מִזֵּן הַשֶּׁלֵּג הַכְּהִיִּס עָמוּם — בְּפִרְתָּ לְזָרֵם
 שְׁמַתְחָתִיו עוֹד הַרְגֵּשׁ, וְאִם לֹא נִרְאָה לְעֵינוּ;
 אוֹת לְאֵכִיב שִׁיפְרוֹץ מִסְתֵּר תְּהוּם עוֹד בְּכַת,
 אֵף יֵשׁ תִּרְדַּע עַל רֵאשֵׁי נְמוּקָה כֹּה עֲנֻנָת הַשֶּׁלֵּג,
 תַּעֲטֵם הַחֲרָץ קִדְרוֹת לְאִין גְּבוּל וְסִבְיָבִי חוֹמַת תַּחוּ,
 וְלֹא עוֹד אֲדַע לְאִין רְגְלֵי הַקְּלוֹת תִּנְשָׂאנָה,
 אֶז יֵשׁ אֲרָאָה אֵת עֲצָמֵי אוֹבֵד בְּרִיקוֹת הַמְּשֻׁלָּגָת,
 וְכַבֵּית אִבָּא אֲחִישׁ לִי מִסְלֵט, בְּמַקְוִים שֶׁהַדְּלִיקָה
 יֵד אִם גְּרוֹת־הַשְּׁכֵת, חֵן אֶז סְהוֹר לְפָנֶיךָ,
 אֵת כָּל זְוִית זְמַלֵּא חֵם מְצַחֲצַח, דְּמִי זוֹרֵחַ,
 אִמָּא, בְּרוּךְ דְּמִי לְבָרֵךְ לְעַד; לוֹ יִכְלָתִי גַם עֵתָה,
 כִּי כֹה גוֹתְרָתִי בְּדָד, לְמִצָּא כְּתִיקָךְ עוֹד מִסְלֵט לִי.

אֵף כָּל שֶׁחֲרָף קָשָׁה יוֹתֵר, חִישׁ מִהֵר יָבֵא קֵץ לוֹ,
 לִילָה, וְלֵב לֹא צָפָה, קָמָה רוּחַ גּוֹשְׁכַת מְנַגֵּב,
 וְהִיא רְטֵבָה כְּלִשְׁהוּ, אֵף נִשְׂאָת עַל שְׂדֵי שֶׁלֵּג צוֹהֶלֶת,
 וְהִיא מִשְׁחִירָה אֵת פָּנָיו וְכָל גַּג שַׁח תַּחֲתָיו הִיא מְדַמְעָת,
 בְּקָר לְחֲדָר גֶּלֶף טוֹבֵי־לֵב נְשׂוֹאֵי זְרוּעוֹתֶיהָ
 וְאֵף לְגִמְרָא אֶז עֲדָנָה, כְּמוֹ נֶשֶׁב הַרוּחַ נִגְעָה בָּהּ.

הוי, מה פרח און הלב! פני הבל, עוד משלגת, מה אורו.
 כפור קתלמל פי נפס על וגוגית הסלון המבוקת,
 ובחצר שוב קעקעו עופות אדריח; עץ קרם
 את כל ענף שחור-קלפה, רום נשא, מהפס ותפוח.
 כל יום הביא אור אחר... פלגים ברננת פי הדיו
 בז'י'רתיים שרביץ ושבילים עליונים בו הלבינו.
 ומעל גג האסס נראו קבר הרים שהוריקו.
 או און רוח גם ללב סבתא, צרות משלה לה —
 בנה לא חור משדה-קרוב בבלקו. לא גודע עוד אהיו;
 וכל הימים האבל על בנה הקטן, פי איננו.
 ועוד בן שני לה, ואף הוא לא נחת הרבה לה ממנו
 ואם גם באם תרחם אוחו, לבואו היא חי'ששת,
 פי לא טובות וכשר — והוא מעודו רע-מזל הוא.
 זה האיש ליפא, ידע זאת גם בער קמוני,
 פי הוא בטלן במקצת ובכל משלח-יד לא נצליס;
 אפס אנכי על כך אהב אהבמיהו.
 פי תשבונות לא ידע ואהב עם סוסים לין באחו,
 לא כמנהג יהודים. וכי בא עם אכיב אל ביתנו,
 עד אפרים רחוקים בחוף שגלתו ומשכני
 ועל נדודיו בערבות אקרמן לי ספר כלרעהו.
 וככה תמיד דמיתיו: מוליך שם מקפר אל משנהו
 את רכלהו, מימינו ומשמאלו ים של דשא,
 שמש תחם את גבו, ומקום ערבה שם תצמית
 דשא ירק ודשו ירפץ עם סוסו לו לבטח.

דוד לא נצלה זה, איש תם, זה קבר לו שיר' זממתי
 ועוד מני און פי מקום לדמות תכיבה זה בצרתי;
 הוי, לא הנה דודי, איש-צורה, תורתו לו תפארת
 או שבעתו בדוקה תמיד ולצון תמוד לו;
 יליד קפר הנה מרחק מן הישוב, ובטרים
 את התמש יפס, נתיתם מאביו, וללחם
 אל גוף הנגב נדד — צעירה אדמה שם יותר עוד!
 אף לא שחק המזל לו, ולולא כיסה של סבתא
 לא ברנחה לו נפתח, הנה מסתרו מקשת.
 פי לא הביא לו ברכה מעולם, אף הנה בו
 ממדת ילדים, לא יתמיד בלפס כבוד עצב
 ואף בא אלינו, מיד פקר הארנה עם סוסינו.
 אל המרעה ונהגם, והם עליונים לו יצלו,
 פי גם בהמה תבתינו בלב אדם, פי טוב לה,
 והוא גם עלילה נחם למרעה, ולביתנו

אם בא האיש. והיתה סיד בו רוח אחרת.
 וגם אבא שש לקראתי. ואף אם לבו בו לב נער
 יש ימלך בו ויהי לא מעט לו לעור;
 ולא כל שכן אני. — באשר יתהלך לו גלויתי.
 יחד רכבנו בערב לגיא-המרעה, מקום-חמד.
 שם על גדו שכבתי עד אור הבקר לבטה.
 פחת פרוח אבי. ואין מאשר עוד כמוני.

ב

זאת העיר בלז. ראשונה בה מים ונדשא ראיתי.
 לא נתברכה פחן. תל נח. עמד שם בית אבא.
 פה מערפל הית. אילו לא נראה פה צומח.
 וצריגת נקס בחרר לא נרחה — חדונת-עין.
 רק במונד, בפרנר הגיני, שם גנים האפילו,
 אפס היו גקפים גדרות של קנים, ויכל שער
 קלב וועס באיבה ארב לגברי החדר.
 אף לא צמח טעבר לתחום העיר כל חרש
 טוב-צללים, טוב-מסתור, כרמז לפלא שמור עוד.
 נוף-ערבה חדגוני, ואם גם רב-אור, השתטח
 שם עד לאפק הנהל, שרות לאין סוף: שרי-תלם:
 מלא-העולם פה הוטל הקסר — לשמש פחות;
 ואף עברו ימי חג השבועות, בו קשטנו
 בצירי-השדות החכיב ובמורכבות-הנפסוף
 מערמי הבתים — לחף כל ירק שרכב-קין.
 כל המישור נחשף ונעו בהמות באחו
 אף הנקה אצעים, שמש תמזו פי נגעה בו.
 אף את פאר האפר מי יתנה, כי הפשירו
 כל שירי שלג פגיא ומם וכבש כל רגב
 ציץ הוציא משלו, וזהב פריחה לעמק
 כמו כל יקר גנוז פזר פה בקטעי שמש.
 ורק זעיר שם אגמי-אור קטנים עור זקיו בפשקע,
 והם רועדים משקפים קלב לא נכתם לכלוב-אדן.
 שם אהבתי בנד לשלח שפפי על המים,
 כי האמנתי פה חוף מני ורק הנה שלחתי...

אן, פתם חרף קשה, הקדים בוא אביב ברוף-שמש,
 והשלגים הנבדים שם בצרפטים נמסו:
 מים רפים אל הדניקטר ורמו, ונגקע הריאות
 קרם ומנו והצירי כל רחבי האחו.
 אפס השפף פרקה השאיר אחריו — אך-מת-דשא
 והנכשים הרעבים למרעה הירק הוצאו.

ואך יבשו השדות משמש ורוח
 גם החריש החל — לא ישב עוד אפא כפית.
 זה האביב שהקדים הפעם היתה ישיעה לו.
 ורוח אחרת היתה בפית כאלו החלים בו
 מי שתלה קשה בארח-פלאים. שוב רית
 של ימי הל-המועד עלה בו. צפצוף אפרוח
 וך כנהב מלא כל פנה פחצר. פאסם,
 וספקא סרחה עלינה, וכאלו גשרו קכטיה.

זה האביב אז היתה עולם בו קרא ראשונה לי.
 ולא ידעתי לאן. ואהי משוטט פאחו
 ברב שרעפי וכדסי נגז מתז סוד וכאב בו.
 וכה היטב לי אפר ירק זהו כבשתי
 בעשקיו הקררים בבחיק וך פני שלקטו
 ולאדמה הרטבה הקשכתי. וכמו שאלמיה:
 מה יהי על חיי. נאני מבני איש רהקתי,
 ולא אדע על מה לבי יהמה כה עכ ערב
 פלגיהרמים כי ירון עצוב בנרמי פיו העשב; —
 כה אור העולם כי עלה ואפל סתרו יעטני.

טוב כי מנדרת הצאן, בה ישב הדור כמשגית.
 כא פנימים קהם. כי תעה לבבי בי.
 לרנל עסקי הצאן פעם בפעם אלינו.
 זה האדם הזמים הבין ללבבי בלי שית.
 כי לא אהב אף הוא קורת גג מכבדת
 ונדשא צאן שותקות חונן לבבו פמוני.
 ואלה לילות השפת, כי הסב בביתנו.
 כל פי דמי לסזא, ושקחה מאר גם אמא.
 כי תבשיל חס של שבת גיש לאחיה,
 ונתח של דג ברטב על המנה לו הוסיפה —
 כאלו עוד נר נוסף בפמוטות הדליקה.
 רב אז השקט מאר וןף אור שבת בבית,
 לב זה שתקן וןף כי בא לשפן בו;
 לא כל שפן, ללילית עם הטוסים כי יצאנו
 במוצאי שבת לגיאי שמעבר לריאוט.

לילה יחיד בעלאיו — מה טיב כי עד כה אוןגרהו.
 והוא ממכחר לילותי, גלרות בו טבעה יקריתיה.
 ליל אביב, אפלולי וחס. לא גיד ולא רות.
 וכה רבבנו דמומים, נמשכים אל העמק
 כמו לחיט הנעלם, עד בואנו לריאוט.
 וך נראה לנו, דהנה קדמון, כל שקשוף של הפנים.

אף כי נרכנו על פני העשב, הרחבנו צעדינו
 כאלו נגע, מעודד, הליל בפנינו.
 רוח שדה, רנת פנים קרובים, כמלשפת,
 אירמזה קמה, ונהי עם עולם לבדנו
 אפס הוספנו לרעב — קסמו לנו לילה ורחב,
 ועיר עוד ככבד נסחב, רבצה עוד קרובה אחרינו —
 עד אם עמדנו נבקרוב חרש בדשא גבה
 וקול המעין בתחמית הקר עלה באנגינו;
 וזאת היתה הכקעה, לרעות בה סוסינו בתרנו.
 חו המקים מאז כשף גם לגימה צוננת
 זו סערב לאחר סעדה של שבת מסלפת.
 יש פנוח-חו בעולם, אף מעטים הם ובחינו
 את מקומן, כי יתגל רק לזנים גם היפי.
 מעט מאד גתת ראח דודי ודל חלקהו
 כל הימים היה, אף באשר נד פנוח-סתר
 תר לו תמיד לנששו — אחר לא ידע בה.
 פה, בשפוע התל, שעליו השתטחנו שנינו
 משקבלנו סוסינו למען ננום לבטח, —
 דשא צמח מסלא ויעל ריחו באפנו
 עו ימרגיע כל כך — כל דשא אחר לא דמה לו.
 כל גבעול רך בפנינו נגע כמתלהלה
 רק ידילת הנה; ושלה דם הנצר,
 והאדמה, פה הצעה, הקרה מעטה לו כסלים.
 נגע נתלו השמים נמוכים מאד על ראשינו,
 כאלו קפאו העבים, אף בטרם נרדמנו
 רוח נשבה וצללים רחפו על פני החרת.
 וריח של פנים עלה, של דשא סוסינו לעסוהו,
 והעינים פתאם נעצמו, בעוד מתחולל מסביבנו
 דבר-מה סודי, ומה לא ידענו —
 וכה היה טיב פה לנום, בלב הפלאות לשקצ
 בעוד שעלו מהירים צננים מקצה הרקיע,
 ונמטי נשם לרפס על פני הדשאים החלו.
 משפקחנו עינינו, ביו השחקים והארץ.
 אד של מסר כמסך כבד נתלה והעשב
 כמו מסכסך רעד בלו מגיל ומפחד.
 בתוך ערבבנה זו הפיתה רטנים חזרנו,
 ועוד עת רבה על מסתי כי שכבתי,
 שקוי חרהורים מתוקים בעשבות האחו,
 שם בחוץ עוד נמך קלף וצהל הנשם
 והשלוה לעולם זרמה עם כל גוף-מיים.

תּוֹרֵבֵן קֶרֶשֶׁב

יצחק בִּשְׁבִים

פרק ראשון

ר' גימפל בא לקרשב

אני יצר הרע, אני השטן, אני הנחש הקדמוני. בספרי-קבלה אני מכונה סמאל, או הס"ם, עתים קוראים לי יהודים בעל דבר.

מן המפורסמות, שאהב אני לזווג זיווגים יוצאי-דופן, קורת-רוח לי לזווג זקן עם ילדה; אלמנה מכוערת וקטלנית היא — עם טליה, שעדיין אין לו חתימת זקן; בעל-מום — עם יפת-תאר; חכם עם טפשית; חזן — עם חרשית; שתקן עם חצופה. מעשה וזיווגתי זיווג מופלא כגון זה בעיירה קטנה קרשב היושבת על נהר סאן. הבריות היה להם על מה ללגלג ואני עשיתי להטוט מלהטוטי המטרידים את האדם מעולם הזה ומעולם הבא כאחד בנשימה אחת. העיירה קרשב שיעורה כשיעור „טל ומטר“ בסידורון זוטא. יישוב זה מוקף משתי רוחותיו יערות-אורן עבותים, מן הרוח השלישית זורם הנהר סאן, האיכרים בכפרים הסמוכים עניים ובורים מכל הגויים שבסביבת לובלין, השדות כחושים, הדרכים המוליכות לערים כמה חדשים בשנה אמות-המים מפסיקות אותן וסכנה לעבור בהן בעגלה, בימות-החורף באים דוכים והאבים לעיבורם של הישובים ועתים טורפים פרה, עגל ואפילו אדם. כדי שלא יוכלו הגויים להציל נפשותיהם מן העניות, נטעתי בתוכם יראת-שמים, או יראת בעלי-חיים, מופלגת. כל כפרון לסירוגים יש בו בית-יראה, כל תורמית של עשרה בתים יש בה עמודת-פילה, „אמא קדישא“ עומדת, חישוק מחליר על ראשה, ישו על זרועותיה ומוכירה להמון את הממור, שעיברה הנגר היהודי יוסי פאנדרה ורוח הקודש מסייעתו. גויות זקנות באות לכרוע ולהשתחוות אפילו בימות-החורף וסופן חשות בפרקי ידיהן ורגליהן. בחודש מאי מצויות תתלוכות בכל יום ויום, ההמון הרעב מזמרר בקולות צרודים, הלבונה מטריחה, המתופף השחוף מכה בתוף כדי לערבבני ולגרשני. הכומר, שעשרה ממזרים יוצאי חלציו רצים בכפר, משהק ברומית, מצטלב ומזה מירנודה, גשמים אינם יורדים ואם יורדים, הריהם שלא בזמנם, ואילו ההמון מאמין על כל פנים, וכך הוא נוהג שבועלים מימות עולם.

היהודים שבקרשב מוסיפים עליהם קצת בדעת ובאמידות, נשותיהם בחנויות אינן מדקדקות במידות ומשקלות, הרוכלים המחזרים על הכפרים מסיתים את האיכרות ליקח מהם כל מיני סידקית ונוטלים בדמיהם לתך דגן, כור בולבוסים, אניצי פשתן, תרנגולות, ברווזים, אוזנים ועתים אפילו עוד משהו בתורת תוספת, שכן מה לא תתן אשה בחרוץ מרגליות של זכוכית, במנקית צבעונים, באמה של אטון מצויץ, או בדיבור של סבר פנים מפי גבר זר? לפיכך אל התמה על החפץ, שבין השקצונים והשקצוניות, בעלי ראשי-פשתן, מצויים שדונים שחורי-עין ומסולסלי-ראש וגבנוני-חוטם, מתוקה שנת האיכרים בלילות והנשים הילדות אין השד מניח להן ומוליכן בעקיפים לאמברים, מקום שרוכלי העיר מתגלגלים בשחת, כלבים נובחים, תרנגולים קוראים, צפרדעים מקרקרים וכוכבים בשמים שומרים ורזומים והקדוש-ברוך-הוא בכבודו ובעצמו מתנמנם בעננים, זקן הוא, כביכול, לא מן הקלות לחיות חיי עולם...

אלא נחזור ליהודי קרשב.

השוק הוא כל ימות השנה ביצה רחבה אחת, הנשים מערות שם מי שופכין, הבתים כפופים, שקועים למחצה, הגגות מטולאים, החלונות סקוקים בסמרטוטים, או חפויים בשלפוחיות של בקר, בבתי העניים אין רצפות, בכמה מהם אין אפילו ארובות, כשמסיקים את התנור יוצא העשן דרך חור החורר בגג, הנשים הנכנסות לחופה בנות ארבע עשרה, חמש עשרה, זיקנה קופצת עליהן מחמת עיבור ולידה, הסנדלרים יושבים על שרפרפים ומטפלים בנעלים מרופטות, החייטים מהפכים על צדן השלישי פרוות מרחישות כינים, המברשתנים סורקים את זיפי

החזיר במסרקות של עץ ומזמרים בקולות צרודים זמירות של חזנים ובדחנים. החנוונים בטלים כל ימות השבוע, פרט ליום השוק, והריהם יושבים בבית-המדרש, מתחככים, עוסקים בדברי-חורה ומספרים מעשי-פלאים בשפיפונים, בשדים ורוחות. להודיעך, שאיני טרוד טרדה יתירה בעיירה נידחת כזו. לעבירה ראויה לשמה אין סבר ואין סיכוי. בריות אלו אין בהם לא כוח ולא רצון. עתים יוצאת תופרנית אחת לתרבות רעה וממירה דתה; עתים מתעברת בתו הבתילה של שואב-מים. אלא מעשים אלו אינם מבדחים דעת. לפיכך לא הייתי מצוי בקרשב, אלא היו בקרשב כמה עשירים ובית-עשירים עלול למאורע. כנגד כולם נתתי עין בביתו של העשיר שבעשירי קרשב, ר' גימפל שור. יארכו הדברים לספר כיצד בא ר' גימפל לקרשב. תחילתו דר בזולקבה, הסמוכה ללבוב. הביאוהו לקרשב, ראשית — מסחרים: הוא עשה סחורה בעצים ובדמים מועטים שבמועטים לקח יער מהפריץ של קרשב. שנית, אשתו גנדל (יחסנית מופלגת, מבני-בניו של מהרש"א, או רמ"א) היתה גונחת מלבה ורופא אחד מרופאי לבוב השיא לה עצה, שתדור במקום יערות. דיינו, שבא לקרשב עם כל ממנו והביא עמו בן בימי בחורותיו ובת אחת בת עשר, ליסה. הוא בנה לו בית בסופו של רחוב בית-הכנסת, מופלג משאר הבתים, והביא כמה עגלות-כילה טעונות כלי-בית, מלבושים, ספרים ועוד הפצים הרבה. אף הוא הביא משרתת זקנה ומשרת בן-תשחורת, שהיה אף סייסו של ר' גימפל. ליביל שמו נקרא. רוחה באה לעיר עם בעלה-בית החדש. בנייהם של הדיוטות עשו עם ר' גימפל ביער. הקררים הוליכו מרישים. ר' גימפל תיקן את בית המרחץ ועשה גג חדש להקדש. ר' גימפל היה גברתו, גבה-קומה, רחב-גרם, זקנו שחור שחורית של זפת ומחודד בשני חודים וקולו קול בעל מוסף. למדן מופלג לא היה — בקושי שנה פרק משניות — אלא ידו פתוחה לצדקה. פתי-שחרית היה מגלגל בככר, הביתה של שש ביצים ומקנח בלוג של חלב. כערב-שבת, בבית המרחץ, הוא עולה על האיצטבה העליונה והשמש מצליפו בחבילה של זרדים עד הדלקת הנר. ביער היו לו שני כלבים רעים ורובח אחד. עשוי היה לעבוד שמונה עשרה שעות ביממה ובשעת הצורך הלך מילי-מילין ברגל. אשתו, גנדל, לשעבר יפת-תואר היתה, אלא מחמת עיסוקה המופלג עם רופאים ורפואות ובהילותה על גופה נעשתה כלי שבור קודם זמנה. היא היתה גבוהת-קומה, דקה, כמעט בלא שדיים, פניה לבנות וחטמה עקמומי. שפתותיה הדקות קפוצות תמיד, עיניה האפורות סיקורן זועם במקצת. בשעת זוסתה חשה בכל גופה (או השיאה עצמה, שהיא חשה בכל גופה) והיתה מוטלת במיטה, בחינת חולה מסוכנת. עתים חשה בראשה, עתים חקף עליה שיהוק; פעמים עלה כיב בשן משיניה, פעמים חשה בלבה. לאמיתו של דבר לא היתה אשה ראויה לר' גימפל, אלא ר' גימפל לא היה מן הקובלנים. וודאי סבור היה, שכל הנשים דרכן בכך. בן חמש עשרה נכנס לחופה...

על בנו לא אאריך בדיבור. הוא היה דומה לאביו: לא מן הלמדנים, אכלן, שתיין מובהק, סוחר נלהב. הוא נתארס עד שלא בא ר' גימפל לקרשב. הוא נשא אשה מברוד ומיד התחיל עושה סחורה. לקרשב בא נדירות. ממון לא חסרו, לא ר' גימפל, לא בנו. הם נולדו עשירים. ממון רדף אחריהם, דומה היה, שר' גימפל וביתו יחיו בנחת עד סוף ימיהם, ככמה הדיוטות. שמחת שלימותם לא פגעה בהם מידת-הדין ויצאו מן העולם בלא פגע.

פרק שני

ליסה

אלא ר' גימפל בת היתה לו, בתולה. ומן המפורסמות, נשים מביאות לידי צרות ופורענויות הרבה. הריבה, ליסה, היתה יפת-תואר ומפורנקת. בת שתיים עשרה כבר היתה כאביה לשיעור-קומה, שערותיה צהובות, כתומות כמעט ועורה לבן וחלק, בחינת אטלס. עיניה עתים כחולות, עתים ירוקות, גינוניה גינוני פריצים וגינוני בתי-ישראל כשרה. בת שש העמיד לה אביה מלמדת, שלימדתה קריאה ותפילה. אחר-כך הושיבה ר' גימפל בין ברכיו של מלמד. קודם זמנה התחילה ניכרת בה תשוקה לספרים. בעצמה למדה תנ"ך בעברית-טייט"ש, עיינה בחומש-טייט"ש של אמה, ב"נחלת צבי", ב"שבט מוסר", ב"לב טוב", ב"קב הישר" ובשאר ספרים, שהיו בבית. אחר-כך למדה — כמעט מאליה — קצת לשון

הקודש. אביה אמר לה כמה פעמים, שאין דרכה של בת־ישראל ללמוד תורה. אמה, גננדל, והזירתה, שתשב עד שילבין ראשה, שכן אין איש רוצה באשה למדנית. ואילו הריבה לא נתנה דעתה על האזהרות. היא למדה „חובת הלבבות“ וקראה סיפורי־המעשים „יוסיפו“, עינה „עין יעקב“, „מדרש פליאה“, „בן המלך והנזיר“ וידעה כמה סיפורי־מעשיות מהגמרא וכל מיני מימרות של תנאים ואמוראים. כל אימת שבא רוכל־ספרים לקרשב, הכניסו לביתה ולקחה ממנו את הקונטרסים שבתרמילו. שבת לאחר אכילת חמין בנות־עשירים נכנסות אצלה ומספרות עמה ומשחקות עמה בחוליות, בונג ופרט, תדות חידות ומשתטות, כדרך הבתולות. ליסה מקבלת אותן בסבר פנים יפות, מכבדתן בפירות של שבת, במיני־תרגימה, באגוני־פרך, בדובשניות, אלא אין לה במה לספר עמהן. שכן הריבות שטופות בשמלות, בנעלים ובדכרים בטלים ואילו ליסה דעתה על ענינים אחרים. אף־על־פי־כן אהבו אותה הבריות, שכן לא הגישה לבה וקיבלה כל אדם בסבר פנים יפות. יום טוב היתה נכנסת לפרקים לעזרת נשים, אף־על־פי שאין דרכן של ריבות לבוא בתוכה להתפלל. ר' גימפל, שאהב את בתו אהבה גדולה ויתירה, לא פעם אחת אמר:

— חבל, שלא נולדה זכר, היתה נעשית כלי נאה!...

— מפסיד אתה את הריבה! — השיבה גננדל — סופה אין היא מוצאת ידיה ורגליה

במעשה פשטידה!...

הואיל ובקרשב לא היה מורה הראוי לשמו (המורה האחד, יוקל, לא ידע אלא כתיבת שורה באידיש), הישווה ר' גימפל דעתו לדעת בתו, שתשאל ספרים מקלמן הרופא. קלמן הרופא מפורסם היה בקרשב ובסביבה. בסכינ־שולחן פשוטה היה מנתח ניתוחים. הוא ידע ללכך קילקים, ללבד עלוקות, להקיז דם, היה לו קמטר מלא ספרים ומצמחים עשה כל מיני ולולות. הוא היה גוף, בעל בשר, כרסתן, חג ונע בהילוכו. לבוש היה בגדי פריצים: כובע של פלוסין, מעיל של קטיפה, מכנסיים קצרים ונעלים באבזמים. מנהג היה בקרשב, כלה שמוליכים אותה לבית־הטבילה, שוהים עמה לפני הגוזזורה של קלמן הרופא וכלי־זמר מנגנים נעימה שמחה לכבודו.

— בני־אדם אלו אסור להתגרות בהם! — אמרו עליו בעיירה — ולואי ולא

יצטרך אדם להם!...

קלמן הרופא היה יוצא ונכנס אצל ר' גימפל, ריפא את גננדל ולפיכך השאיל ספריו לליסה. ליסה קראה כל מה שמצאה בקמטרו. היו שם ספרי־רפואה, תולדות מדינות רחוקות ושבטי פראים, מעשים בפריצים היוצאים לצייד, עוסקים באהבה־בים, עושים סעודות והוללים וחונגים ומעשי פלאים במכשפים, אבירים, מלכים, בני־מלכים, היות, הריבה קראה הכול. עכשיו הגיע הזמן לספר בליבל משרת, או ליבל סייס. מהיכן נתגלגל ליבל זה אצל ר' גימפל, לא ידעו בני קרשב כל צרכם. הללו אמרו שאסופי הוא וגידולו בשוק. הללו אמרו, שאמו המירה דתה. הוא היה מופלג שבעמית־ארצות בקרשב ובסביבה. ממש לא ידע אל־ף בי"ת ולא התפלל, אף־על־פי שהיו לו תפילין, בערב־שבת לאחר הדלקת הנר, כשהלכו הגברים לבית־המדרש, סבב בשוק, בחינת בן־ערלים. הוא היה מסייע ידי המשרתות לשאוב מים מן הבאר, מטפל בסוסים באורוות. הוא גילח זקנו, לא לבש ציצית, לא ברך ברכה ופרק ממנו עול תורה ומצוות. כשבא לקרשב ניסו כמה בעלי־בתים לגלגל עמו. מלמד אחד ביקש ללמדו בחינם. נשים כשרות הוכיחוהו והזירוהו. שסופו יורש גיהנום ומוטל על מיטה של עוקצין. ואילו הבחור לא שמע להן, הוא חידד שפתותיו וציפצף, וכשלא הניחו לו הנשים השיב בחוצפה:

— אתן אין סופכן יורשות גיהנום שלי! קוואקים של הקדוש־ברוך־הוא!...

ופשט את המגלבוך שבידו והרים שמלחה של אותה אשה. נעשה רעש, צעקה, צחוק,

זו שוב תרחיק מלוא עינה מליבלי סייס.

אף־על־פי שלא עשה מעשה עמו, זיוותן היה, גבה־קומה, בעל רגליים ארוכות, מתנים

צרות, שערות שחורות סמיכות, חציין מסולסלות, חציין מקולקות ותמיד נעוצים בהן קני תבן

ושחת. גבינו נתלכדו על גבי חטמו. עיניו שחורות ומטילות פחד, שפתותיו גסות. לבוש היה

בגדי גויים: מגפים עם מוקים גבוהים אברקים, מקטורן קצר וכובע פולני עם מצחיה של

עור, מופשל על גבי מפרקתו. הוא ידע לנגן על כינור ומקנה חטב הליל. הוא בנה שובך על גבי ביתו של ר' גימפל ועתים עלה על הגג והפריח יונים בשוט ארוך. אף-על-פי שהיה לו קיטון ודרגש לעצמו, ישן בעלייה בשחת. עשוי היה לישון ארבע-עשרה שעות רצופות. מעשה ונפלה דליקה בקרשב וצררו בני-העיר מטלטליהם. בביתו של ר' גימפל ביקשו את ליביל, שיסייע להסיע את החבילות ואילו הוא נתעלם מן העין. כשנשתקעה האש ונשתכך הרעש מצאווהו מוטל בקרן-זווית בחצר תחת תפוח אחד. הוא ישן שינה מתוקה, כאילו לא אירע כלום.

שליביל סיים שטוף בזימה, הריהו דבר, שתינוקות של בית-רבים יודעים אותו. אלא מידה טובה היתה בו: לבנות-ישראל לא נטפל. לא היה לו עסק אלא עם שקצות ואיכרות בנות-תשחורת. שליטתן בהן היתה כמעט שלא כדרך הטבע. בחירי הבחורים שבעיר, היושבים במסבאה על כוס שיכר, אמרו עליו, על ליביל הסייס, כשהוא נותן עיניו בבתי-הערלים, הריהי כרוכה אחריו. נשים היו הולכות ובאות אצלו בעלייה והוא נזקק להן. גויים הוזיירוהו כמה פעמים. שיתיו ראשו, אלא הוא לא הש להם ולאזהרותיהם והוסיף שיטוף בזימה. בכל כפר, שבא לשם עם ר' גימפל, היו לו אהובותיו והוליד ממזרים. אמרו עליו, דיו שיצפנף לאיכרה והיא באה אצלו כמכושפת. ליביל גופו דיבר נדירות על שליטתו בנשים. הוא לא שתה יי"ש, מנע עצמו מן החיגרה ולא התחבר לשוליות שבעיר — סנדלרים, חייטים, חבתנים וסרקנים של זיפירחזיר. אף הם לא ראוהו כאחד משלהם. אפילו דאגת פרנסה לא היתה לו. אמרו עליו, שר' גימפל אינו מספק לו אלא מזונות וכסות. קרר אחד ביקש לשכרו לסייס ולהעלות לו שכר, אלא הוא לא שמע לו. עבד נאמן היה לבית ר' גימפל. לא נתן דעתו אלא על הסוסים, מגפיו המצוחצחים, על היונים ועל בנות-הערלים. בני העיר הפקירוהו.

— נשמה אבודה! — אמרו עליו — גוי שביהודי!...

לשיעורים נתרגלו לו והסיחו דעת ממנו.

פרק שלישי

תנאים

כשהגיעה ליסה לפרקה, בת חמש עשרה, התחילו משדכים עליה. והואיל וגננדל חולנית היתה, אף קטטה מצויה בין ר' גימפל ואשתו, גילגל ר' גימפל בעצמו בענין זה עם בתו. כשהיה מדבר עם ליסה על עסקי בעל, הריהי מתמלאת בושה ומשיבה:

— יעשה אבא כדעתו של אבא!...

— משדכים אותך שני שידוכים — אמר לה פעם אחת ר' גימפל — אחד מלובלין ואחד מווארשה. המשודך מלובלין הוא בן עשירים, אבל לא למדן. המשודך מווארשה הוא עילוי ומשכיל, אלא מן הקבצנים בשבעה חצנים... נו, אמרי, במי את בוחרת?...

— מה ממון ומה ערכו? — משיבה ליסה וכופפת ראשה — ממון עלולה בו אבדה והשכלה קיימת...

— משמע רצונך בהווארשאי? — שואל אותה ר' גימפל ומחליק זקנו הארוך, השחור.

— אבא בעצמו יודע. — היא ממלמלת.

— אלא גופה של עובדה, שהלובליני נאה הוא... גבה-קומה ולבן... הוורשאי גוף הוא... נמוך ממך כדי ראש...

ליסה תופסת בשתי צמותיה. פניה מסמיקות ומיד מלבינות. היא נוגסת שפתותיה הדקות.

— מה תשובה את מחזירה, בתי? — שואל ר' גימפל — אל תתביישי!...

— היכן הוא?... כלומר, מה מלאכתו?... רצוני לומר: היכן הוא לומד?... — מגמגמת ליסה וארכובותיה התחילו נוקשות זו לזו מהמת בושה.

— כוונתך להווארשאי?... יתום הוא, לא עלינו... עכשיו הוא לומד בישיבת צומיר... אומרים עליו, בקי בש"ס הוא... אף הוא מקובל וחוקר... הוא כתב פירוש על הרמב"ם, או על הרמב"ן... אני גופי שוב איני זוכר...

— הן — ממלמלת ליסה.

— כלומר, רוצה את בו?...

— הן, כלומר... אם אבא מסכים...

היא מאפילה על פניה בשתי ידיה ויוצאת בריצת-רגלים.

ר' גימפל הביט אחריה. הוא שבע נחת ממנה. יפת-תואר, צנועה ומשכילה. אף היא כרוכה אחריו יותר מאחרי אמה. אף-על-פי שכבר בגרה, הריהי מנשקתו וסורקת לו זקנו באצבעותיה. ערב-שבת, עד שהוא הולך לבית-המרחץ, היא נותנת לו כותונת נקיה. לפני הדלקת הנר, בחזירתו מבית-המרחץ, היא מקדמתו בתרגימה תיכף לאפייה ובפינכת לפתן של שזיפים. מעולם לא שמע אותה צוחקת בקול, כריבות אחרות ואין היא מוחפת רגליה בפניו. שבת, לאחר אכילת חמין, כשהוא ישן שינת עראי, היא מהלכת על חודי אצבעות רגליה. כשהוא חש בגופו היא ממשמשת תכופות בפדחתו, אם לא חלצתו חמה ונותנת לו כל מיני רפואות ומטעמים משיבי-נפש. ר' גימפל לא פעם אחת נתקבא במי שעתידה היא להיות אשתו. יום אחד יצא קול בקרשב, שחתן בא אצל ליסה. הוא בא יחידי בעגלת-איכר ומתאכסן בבית הרב, ר' עזר'ל. הבריות תהו ותמהו כשראו את בחור-הישיבה. גוץ, כחוש, פיאותיו שהורות ופרועות, פניו הקטנות חיוורות וסנטרו מחודד, בחתימת כמה שערות. לבוש זופיזה ארוכה עד עקבותיו ובד-הסקאים מציץ מתוכה. גבו כפוף, הילוכו מהיר, בהול ומבוהל. כולו בחינת אברך המחזר על הערים להוציא היתר של מאה רבנים. או בחינת פרוש. בנות קרשב רצו ובאו אצל החלונות והביטו בסקרנות אחרי הור. בבית-המדרש נזדרזו בעל-יבתיים ובהורים ונתנו לו שלום. מיד פתח ודיבר בהתחכמות ובחידודי למדנים, כדרך בני כרכים.

— כרך בין כרכים. קרשב! — זרק מפיו — ישיבת כרכים קשה!...

— אינה מגיעה לווארשה! — נזרק מפי בחור אחד.

— למאי נפקא מינה?... סדנא דארעא חד הוא!...

הוא שפע בבלי וירושלמי. הוא סיפר להבחורים ולהאברכים, הסמוכים על שולחן חותנם, כל מיני שמועות מן העולם. גלג להם, שבעיניו ראה את הפריץ ראדזיוויל וידע אחד מכת שבתו צבי. אמר, שבוארשא יש מומר אחד הלומד שיעור של יום בגפ"ת. נודמן עם אדם מישראל מבני-בניהם של יהודי שושן הבירה. ידע לחוד כל מיני חידות ולספר בדיחותיו של רבי רבי השל. הוברר הדבר, שידוע הוא לשחק באישקוקי. לצעיר „שיויתי“, עם אריות משני צדי לוחות-הברית ועם שנים עשר המולות. ידע לכתוב בלשון הקודש שיר הנקרא מימין לשמאל ומשמאל לימין, מלמעלה למטה וממטה למעלה, לחשב חשבונות של חשבורת הצריכים לגופן של המסכתות כלאים. עירובין וסוכה. אף הוא נראה יודע חקירה ואפילו קבלה. הוא עיין ב„זוהר“ וב„עץ החיים“, ב„מורה נבוכים“ וב„תורת העולה“ של הרמ"א. לא היו ימים מועטים ור' גימפל הלבישו זופיזה חדשה, סנדלים עם גרבים לבנים ונתן לו שעון של זהב. ולא עוד אלא שהבחור סרק חתימת-הזקן וסילסל בפיאותיו. ליסה לא ראתה אותו עד התנאים, אלא שמעה על למדנותו והקדימה והחזיקה טובה לעצמה, שבחרה בו ולא בהבחור מלובלין.

התנאים היו בעסק גדול, בחינת חתונה. רובה של העיירה זומן לשמחה של מצוה. כמנהג ישראל, ישבו אנשים לחוד ונשים לחוד. החתן — שלמה'לי שמו בקרא — אמר חילוק הריף וחתם שמו בכתב מסולסל, יוצא זנב ארוך ופתלתול. למדני העיר ניסו לטייל עמו בדברי תורה, אלא לא כל מוח סבל בקיאותו וחריפותו. בתוך התנאים, קודם סעודה, שינה ר' גימפל מן המנהג, שאין חתן וכלה רואים זה את זה עד התחונה והכניס את החתן לחדרה של הכלה. שיראו זה את זה, שכן דין הוא: אסור לאדם, שיקדש את האשה עד שיראנה. שלמה'לי, הקאפוטה שעליו מותרת ומציצה תזיית-השיראים הלבנה והשרשרונת של זהב המתלבטת על גבה. הצאיר-הנעלים שברגליו מצוחצחים כרכית. בחוד ראשו כיפה של קטיפה. המצה הגבוה טופח. הלסתות מסמיקות. העינים הכהות מסתכלות ספק בושה, ספק סקרנות. מחמת עיון הריהו כורך רצופות על אצבעו פיף אחד של החגורה. ליסה הסמיקה במופלג משראתה אותו. שמועה שמעה, שמכוער הוא ואילו בעיניה הריהו מלא חן. הריבות, שהיו באותו מעמד, אמרו אחר-כך, שהחתן נעשה נאה. ר' גימפל החליק חוד זקנו הארוך, השתור.

— זוהי הכלה! — אמר — אל תתבייש!... הסתכל בה!...

ליסה לבושה שמלת־שיראים שהורה. בצווארה חרוזי מרגליות, שקיבלה דמי חתימה. לאור הגר נראות שערותיה אדומות כמעט. מצחה גבוה, גבוה מכשעור מצח של ריבה וחטמה עצמון בתוכו. באצבע אחת של ידה השמאלית טבעת וחרותה בה אות מ"ם, אות ראשונה של מזל־טוב, בידה ממחנה רקומה, אלא משנכנס שלמה'לי השירה אותה, הברה אחת משתי חברותיה הרימה אותה.

— ערב טוב. — אומר שלמה'לי.

— שנה טובה. — משיבות כאחת הכלה ושתי חברותיה.

— חס! — נענה ואומר שלמה'לי.

— הן, חס! — משיבות שלוש הריבות בקול אחד.

— ושמא מום שבי הוא? — אומר שלמה'לי בנעימה. — בגמרא אמרו: חמרא בתקופת

תמוז קרירא ליה... פירוש הדברים...

— יודעת אני! — קופצת ואומרת ליסה — חמור אפילו בתקופת תמוז קר לו...

— אני, ווי, תלמיד חכם! — אומר שלמה'לי בתמיהה וראשי אזניו דולקים.

השיתה פסקה מיד. אנשים ונשים דחקו לחדר. רבה של קרשב, ר' עזר'ל, רוחו לא

היתה גוהה ממצעה תתן וכלה המתפוגגים זה עם זה וציווה להפריד ביניהם. מיד החזירו והכניסו את החתן למחיצתם של האנשים והסעודה ארכה עד עיצומו של יום.

פרק רביעי

אהבה

משראתה ליסה את שלמה'לי התחילה אוהבת אותו אהבה גדולה ויתירה. עתים דומה היה עליה. שכבר ראתה דמותו בחלום, כאילו הקדים והראה לה בעל החלומות את בן־זוגה. עתים דומה היה עליה כאילו היתה כבר, בגילגול אחר, אשתו. לאמיתו של דבר, אני יצר הרע, צריך הייתי אהבה זו לתחבולותי. בלילה, כשישנה ליסה, הריני מביאו אצלה והוא מנשקה ומכנה לה שמות של חיבוב. ביום כל מחשבותיה עליו, היא מדברת לו והוא משיב לה. היא מגלה לו סתרי לבה והוא מנחמה ואומר לה דברי־השבח, שהיא מבקשת לשמוע. כשהיא לובשת שמלה, או כותונת, דומה עליה, שחתנה, שלמה'לי, מסתכל בה והיא מתביישת בפניו ונהנית מלבנונית עורה ומחלקתו, בחינת אטלס. עתים היא שואלת לו את השאלות, שאינן מניחות לה מילדותה. היא אומרת לו, למשל: שלמה'לי, גובה שמים מה שיעורו? עומק האדמה מה שיעורו? מפני מה חמימה בימות־הקיץ וצינה בימות־החורף? מפני מה מתים מתפללים בלילה בבית־הכנסת? כיצד אפשר לראות שד? ראית מימך אפיקורס? מפני מה אדם רואה בבואתו בראי? ודומה עליה, שהוא משיב לה כהלכה על כל שאלה ושאלה. עתים היא אומרת לו בדמיונה: שלמה'לי, באמת אתה אוהב אותי? והוא מגלה לה, כביכול, סוד, ששום בתולה אינה נאה כמותה. בדמיונה היא רואה את עצמה טובעת בנהר סאן ושלמה'לי מצילה והיא נשבת בידי בני־אדם רעים והוא פודה אותה, ועוד דמיונות כגון אלו הממלאים מוחם של המשתטים באהבה.

ר' גימפל קבע זמן החתונה לשבת שלאחר שבועות, וליסה אנוסה לשמור תשעה חדשים. בקוצר רוחה היא מבינה כמה קשה היה ליעקב אבינו לשמור לרהל שבע שנים, שלמה'לי דר בבית הרב ואין הוא עתיד להיות מזומן אלא לחנוכה. ליסה עומדת לפרקים אצל החלון בעלייה ומציצה שמא תראה אותו, אלא הדרך מבית הרב לבית־המדרש אינה עוברת על ביתו של ר' גימפל. חברותיה היוצאות ונכנסות אצלה פוגעות בו. זו אומרת, שגדל במקצת. זו מספרת, שהוא מלמד שיעור של יום לבחורים בבית־המדרש. זו קופצת ואומרת, שהרכנית מקמצת במזונותיו והוא נראה כחוש. מחמת בושה אין ליסה מקיפה את חברותיה בשאלות, אלא פניה לזהות כל אימת שהיא שומעת שמו. כדי לדחוק את החורף מתחילה ליסה רוקמת לחתנה תיק של תפילין ומפה של חלה. תיק התפילין הוא של קטיפה שחורה והיא רוקמת עליו מגן דוד של זהב, שמו של החתן ותשנה והחודש, הכול באותיות של זהב. שקידה יתירה שקודה היא במפה. היא רוקמת עליה שתי חלות וגביע. "שבת קודש" רקום בחוטי כסף, בשתי

הקרנות צורות של צבי, אריה, נמר ונשר. השיפולים חפויים במרגליות של זכוכית צבעונים ומשתרבים מהם גדילים ופיפים. בנות קרשב, שהגיעו לפרקן, תמהות על מעשה ידיה של ליסה ובאות אצלה ליטול ממנה דוגמה.

משנתארסה ליסה נעשו פניה נאות במופלג. עורה חיוור ומעודן. עיניה מסתכלות אישם במרחק. היא מתהלכת בחדרים בפסיעה דמומה, בחינת סהרורית. עתים היא מחייכת בלא שום טעם ונימוק. שעות רצופות היא עומדת לפני הראי וסורקת שערותיה וממלמלת לבבואתה, כמכושפת. משוכנס עני הפושט יד הריהו מקדמתו בגדבה ומפייסתו בדברים. לאחר כל סעודה וסעודה היא הולכת בעצמה להקדש ומביאה לעניים ולחולים רוטב ובשר. הם מודים לה ומברכים אותה:

— אם ירצה השם לסעודת חתן!...

וליסה עונה בלחש:

— אמן...

מתוך בטלה הריהי מפשפשת לפרקים בקמטרו של אבא ומעינת בקונטרסים. היה שם קונטרס אחד בעברייטייט"ש. שם הקונטרס „חופת חתנים“. כתובים בו דיני טהרת הכלה לפני התחונה, ספירת נקים וטבילה, מנהגי חתונה ושבע ברכות והלכות צניעות בדברים שבינו לבניה ועוד כמה דברים הנוגעים לשאלות נשים. אף-על-פי שליסה כבר ידעה דברים שבין זכר לנקבה ועתים ראתה זיווגם של עופות ושאר ברואים, הביאה הדינים והמעשיות לידי סקרנות מופלגת. היא היתה מהרהרת רצופות בענינים אלה ובלילה התהפכה על משכבה ולא יכלה להתנמנם. אף היא נעשתה ביישנית מופלגת, יותר מכדרכה. עתים בבת-ראש תקפה עליה חמימה, פניה התחילו לזהות ובני-הבית רקקו בפניה. אמרו עין רעה שלטה בה. היא הסמיקה כל אימת שנזכר שם חתנה ואפילו שמו של אחר, שהוא שלמה, או שלמה'לי. את הקונטרס הצניעה בזהירות. תקפו עליה כל מיני פהדים והשדים. לא היו ימים מיעטים והגיעו הדברים עד כדי כך, שכניסתה לחופה היתה תשוקתה והרדתה כאחת. בינתיים התחילה גנדל, אמה, עושה פרנסת כלה. שכן אף-על-פי שבצינעה לא היה שלום בין האם והבת, ביקשה גנדל, שהחתונה של בתה יחדתה תהא כדרך העשירים, משתה ושמה, שיזכרום הבריות.

פרק חמישי

חתונה

החתונה היתה בעסק גדול. בגדי הכלה תפרו חיטי לזבלין. כלי-הלבן של שיראים היו. שבועות רצופים ישבו תופרניות בביתו של ר' גימפל ורקמו סלסילה על כתנותיה, לסוטותיה ותחתוניה של הכלה. שמלת-החופה היתה של אטלס לבן ושובלה ארבע אמות. ההינומה היתה של בוצית דקה מן הדקה. הקפילות אפו חלה. קלועה משני צדיה ושיעורה שיעור קומה של אדם. חלה כזו עין לא ראתה בקרשב. לסעודת-חתן שחט ר' גימפל עגלים, כבשים, תרנגולות, אווזים, ברווזים ותרנגולי הודו. הדייגים צדו לשמה דגים בנהר סאן. המוזג שבעיר סיפק מי-דבש ויין הונגריה. ביום-החופה עשה ר' גימפל סעודה לעניי קרשב. אורחים-פורחים מן הסביבה אף הם שמועה שמעו וכאו. ברחובה של עיר העמידו שולחנות וספסלים והעלו לפני העניים חלה, שיבוטה ממולאת, בשר בחומץ, זנגבילונים, לוגי שחר, כלי-זמר ניגנו לפני הקבצנים, הבדחן אמר דברי בדתנות ודלים שמחים עגו עוגה, ריקנה, הידסו בתוך השוק וזימרו עד שנתהרשה אוון. לעתותי-ערב התחילו מתכנסים הקרואים בביתו של ר' גימפל. נשים לבשו שמלות, אדרות, מטפות-פדחת ותלו על עצמן תכשיטים. ריבות התקינו להן לשם החתונה שמלות של שיראים ונעלים מחודדות, והואיל והחייטים והסנדלרים לא היה סיפק בידם לעשות רצונה של כל אחת ואחת, הגיעו הדברים לידי קטטות. לא ריבה אחת ישבה אותו ליל-החתונה בביתה, נצטנעה מאחורי התנור ובכתה על רוע מזלה.

ליסה ישבה בתענית ביום חתונתה ולתפילת מנחה אמרה „על חטא“ וטפחה על לבה, כמו ביום הכיפורים, שכן מן המפורסמות, שיום החופה הוא יום כפרת עוון. אף-על-פי שליסה לא היתה מופלגת ביראתי-שמים ועתים פיקפקה אפילו בעיקר, כדרכם של המפליגים בעיון,

התפללה תפילה זו בכוונה. אף היא הקדימה והתחילה מתפללת על כן-ווגה, שבלילה ייעשה בעלה. כשנכנסה גננדל לקיטונה וראתה אותה עומדת בקרן-זווית וטופחת באגרופה על לבה יעיניה בכויות, נענתה ואמרה:

— צאינה וראינה!... צדקנית גמורה!... על ראש שונאי!...

וגזפה בה, שתפסיק מבכייתה, שכן ריסי-עיניה יתאדמו.

אלא לא מתמת יראת-שמים בלבד בכהה ליסה, בשבועות ובימים האחרונים נטפלתה לה והכנסתה בלבה כל מיני דאגות והירהורים, פעמים נתיראה שמא לא תימצא בתולה, פעמים דומה היה עליה, שלא תוכל לעמוד בצערה ותצעק, עתים תקפה עליה ביישנות מופלגת יעתים חששה שמא תזיע בלילה-החופה, או תחוש במעיה, או תטיל מים במיטה ומאורעות ליוצא בהם, היא השדה בשונא משונאיה, שיעשה לה מעשי-כשפים ופישפשה בבגדיה ובכלי-לבן אם אין בהם קשר או עשבים מוצנעים, היא ביקשה לעכב ריצת הירהוריה, אלא שוב לא יכלה לשלוט בהם, פעם אחת עלה על דעתה מחשבה זו: מי יודע? שמא חולמת אני בהקיץ? שמא אין אני כלה כל עיקר? ושמה החתן הוא שד בין שדים, שהשים עצמו בחור והחתונה תהא סמיות-עינים והקרואים יהיו מן החיצונים? אף היא חלמה חלומות נוראים, לפיכך ניטל תאבונה ונסתתמו מעיה ואף-על-פי שכל הבתולות בקרשב נתקנאו במזלה, היתה מלאה צער ויסורים.

הואיל והחתן יתום היה, עשה לו ר' גימפל פרנסתו, הוא התקין לו שתי פרוות, אחת לשבת ואחת לימות-חול; שתי זופיצות, אחת של שיראים ואחת של אטלס; קאפוטה של צמר; שני חלוקים; כמה מכנסיים; שטריימ"ל של גמיה עם שלושה עשר זנבות; טלית תוגרמה עם שלוש עטרות, אף הוא התקין לו עוד בגדים, הכול ביד רחבה, בין מתנותיו של החתן קופסת-בשמים של כסף, שחרות עליה כותל המערבי; קופסת-אתרוג מוזהבת; סכין בציעה עם קת של כסף; קופסת טאבאק עם פישפשים של שן; ש"ס כרוך כריכה של שיראים; סידור עם לוחות של כסף ועוד כמה חפצים יקרים, בסעודת-החתן אמר שלמה'לי חילוק לפני הבחורים, הוא פתח והיקשה עשר קושיות, שכל אחת ואחת חזקה לכאורה כחומה, אחר-כך תירץ כולן בתירוץ אחד, וסופו הוכיח, שהקישיות מופרכות מעיקרן וכל מגדל הלמדנות פורח באוויר, המסובים היו תוהים ובוהים.

לא אאריך את הדיבור על החתונה, ניגנו, ריקדו, נשתטו והידסו, כדרך חתונה, בפרט בבית עשיר המכניס בתו יחידתו לחופה, שוליות של סנדלרים ושל חייטים ניסו לרקד עם המשרתות, אלא בעלי-בתיים תקיפים גזפו בהם, כמה מן המסובים נשתכרו, הפשילו שיפולי בגדיהם, הידסו וקראו: שבת!... שבת!... מהם זימרו זמר:

עני ואביון מה מועילו?

עני ואביון מה תבשילו?

בולבוסים וחמיצה!

גילה, רינה, דיצה!

בולבוסים וחמיצה!...

ניגנו בכינורות, צילצלו כמצילתים, תופפו כתופים, חיצצרו בחצוצרות, ציפצפו בצפצפת-שק והיכו בחליל, זקנות הרימו שובליהן, הפשילו שביסי-הגזירה, ריקדו זו כנגד זו, מחאו כף וכשסמכו פנים כנגד פנים הפכו פניהן, כאילו קפצו עליהן כעס וחומה, וכל זה בידח את המסובים במופלג, אף-על-פי, שאם הכלה, גננדל, אמרה, שחלושה היא ואינה יכולה לתרים רגל, הכניסוה על כרחה לתוך העוגה ואנסה היתה לרקד "מספריים" ו"קוואק", כנהוג בחתונה, נתתי, אני יצר הרע, דעתי, שלא יחסרו קנאה, גאוה, גלוגנות ופריצות, כשריקדו הריבות ריקוד המים הפשילו שמלותיהן למעלה מקרסוליהן, כאילו עברו על מים ממש, והואיל ובחורים הציצו בחלונות באו לידי הירהורי עבירה, הבדחן, בשקידתו לבדח את המסובים, זימר זמירות אהבה, עיקם את הכתובים, גילה פנים שלא כהלכה בדברים שבקדושה, כדרך רבני פורים ובתולות ונשים בנות-תשחרות צחקו ומחאו כף, אשה אחת קראה בבת-ראש, שאיבדה מכננה ומחמת פחד נתחלשה, ריבה אחת התחילה צועקת, שבחור אחד, עכברוש, דקר אותה בצינור בעובי בשרה, בתוך ריקוד של מצווה גנבה גננדל עם

השושבינה השניה את הכלה להוליכה למיטה. הקיטון היה בעלייה ועל החלונות האפילו בדהוסת ווילונות ומפות. כדי שתהא אפולית אפילו ביום. בהליכתו הודיעו שתי הנשים את הכלה כיצד תתנהג ותזהירה. שלא תתפחד כשיבוא החתן אצלה, שכן פריה ורבייה היא מצווה ראשונה שבתורה. לא היו רגעים מרובים ור' גימפל עם השושבין השני הוליכו את החתן. בפעם הזאת לא אתן לכם סקרנותכם ולא אספר לכם מה שהיה בקיטון. דייכם, שלמחר יחריה, כשנכנסה גנדל לברך את הכלה ברכת בוקר טוב, נצטנעה ליסה תחת הכסת ונתביישה להראות פניה. שלמה'לי כבר קם והיה בחדרו. לאחד כמה דברים וסירהובים הראתה האשה החדשה לאמה את הסדיו והוא מלוכלך בדם.

— מזל טוב, בתי! — קראה גנדל — אוי לה לאמא!...

והיא נפלה על צווארה, נשקתה, בכתה והטפחה פניה בדמעותיה.

פרק שעי

מנהג כסול

תיכף לחתונה יצא ר' גימפל ליערות בעסקיו. גנדל שוב היתה מוטלת במיטה ודעתה על מיחוישה ורפואותיה. האכרכים והבחורים בבית־המדרש ציפו לו לשלמה'לי, שלאחר חתונתו ייעשה ראש ישיבה, יעסוק בצרכי ציבור, בתיקון ספרים ובעוד כמה מעשים הראויים לעילוי, התנו של עשיר, ואילו שלמה'לי הריהו יושב־בית, לתפילת יחריה הוא מאהר לבוא ומקדים לצאת תיכף ל„עלינו“, אף הוא אינו שוהה בבית־המדרש במנהג ובמעריב. נשים ובתולות מרננות, ששלמה'לי עולה למיטה תיכף לפת־ערבית, התריסים הירוקים של הקיטון מוגפים עד עיצומו של יום, המשרתת של ר' גימפל מספרת, שבעל ואשתו מתלחשים רצופות, מסתודדים יאפילו לומדים בצוות בספרים, חדים תידות, מכנים זה לזה שמות מופלאים ועושים מעשי ילדות, עד שהיא מתביישת במראית עיניה, אף היא מספרת, ששלמה'לי וליסה אוכלים בקערה אחת, שותים מנטלה אחת ותכופות הריהם חבוקי־ידיים, כדרך הפריצים, פעם אחת ראתה, ששלמה'לי רחם את ליסה בחגורתו, מעין רתימת סוס, להבדיל, וחימר אחרית בשבט והיא השימה עצמה צונפת ומהדסת, כסוסה ממש, שוב פעם שיחקו במישחק, שהזוכה מושך באזנו של המפסיד והם משכו זה באזנו של זה עד שהאדימו אזניהם.

האהבה בין שלמה'לי וליסה באמת הוסיפה והלכה מיום ליום, כשהלך להתפלל, עמדה אצל החלון ושמרה לו, כאילו יצא לעיר רחיקה, וכשנכנסה למטבח להתקין לאמה רוטב של בשר או תבשיל של גריסים, בא שלמה'לי לקרוא לה, בבית־המדרש, בשבת, עמדה ליסה בעזרת־נשים אצל הסורג ובמקום תפילה בסידור, או בתחינה, לא גרעה עין משלמה'לי, שעמד בתפילה בכותל המזרח, עטוף בטליתו בשלוש עטרותיה, שלמה'לי זקף עיניו רציפות כלפי עזרת נשים, כששמע ר' גימפל בשלוס־בית מופלג, שבין בתו לחתנו, נראה לו הדבר ולא חש לבעלי לשון הרע, כל אימת שבא מן הדרך הביא מתנות לתווג, ואילו גנדל התרעמה, לא נראה לה המנהג הפסול, דברי־החיבוב, החששות וכל אותם האהבהים והנשיקות, שלא ראתה כמותם בבית־אבא ואפילו לא כבתיהם של פחותים שבפחותים, היא נתביישה בפני בני־העיר והזהירה את בתה וחתנה, שלא תסבול מנהג זה.

— קוצים אתם מטילים לי בעיני! — אמרה — מביאים לידי קבס!...

או קראה:

— כגון זה אינו נראה אצל פריצים ושררות!...

— מפני מה אהב יעקב את רחל? — אמרה ליסה הלמדנית — מפני מה היו לו לשלמה

המלך אלף נשים?

— שתקו!... אל תדמי עצמך להם!... — צעקה גנדל — אינך כדאית והגונה לישא

שמן על פיך!...

אף־על־פי שגנדל לשעבר לא היתה מן הנשים הצדקניות, עיינה בקפדנות על בתה, אם שומרת היא דיני טהרה והלכה עמה לבית־הטבילה לראות אם טובלת היא טבילה כהלכה, בערב־שבת בין השמשות בא לפרקים לידי תיגרה בין האם והבת על שום שהישהתה ליסה

הדלקת הנר. ליסה סיפרה שערותיה אתר חתונתה וחבשה לראשה מטפחת-שיראים, אלא גננדל בדקה ומצאה, שהיא חוזרת ומגדלת שערותיה ובחשאי הריהי סורקת אותן לפני הראי ומסלסלת בהן תלתלונים. אף בין החמות והחתן בא לידי דברים חריפים. גננדל התרעמה עליה, שהיא ממעט בישיבה בבית-המדרש, מטייל תכופות בגן-הפירות ובשדות. דעתה לא סבלה, שבכל שהרית ושחרית היא מצחצח געליו בדהן ומסלסל בפיאותיו וסורק וקנקנו. אף הוא היה לקקן ועצלן. בימות-החול ציווה לבשל לו קיבונת ובשר הבא בכיסנים ולתוך החלב נתנה לו ליסה דבש. אצל מיטתו ציווה להעמיד לו תרגימת-פרג, לפתן של שזיפים, צמוקים, מיר דובדבנים. עד שלא עלה הווג למיטה געלה ליסה את הדלת במנעול והבריחה בברית. עתים שמעה גננדל צחוק מן הקיטון. עתים דומה היה עליה, שבתה והתנה רודפים יחפים זה אחרי זה, שכן נשר סיד משמייקרה והנברשות נתענעו. גננדל שלחה את המשרתת, שתדפוס בדלת והצווה על הדממה.

תחילה היו לה לגננדל סבר וסיכוי, שליסה תתעבר מיד; ולכשתלד, יהיו לה חבלי לידה, תיעשה אם, תהא יונקת תינוק ושומרת עליו ועיסוקה בחיחולים, בלפיות ובתחלואיילדים, תשכח מעשייילדות. אלא יצאו חדשים ונכנסו חדשים וליסה לא נתעברה. פניה החווירו, עיניה הוהירו בווהר זר. בקרשב התחילו מרגנים, שבעל ואשתו לומדים קבלה בצוות.

— מנהג פסול! — דיברו הבריות בינם לבין עצמם — אין הדבר כפשוטו!...

וזקנות היושבות ומזורות, או טוות פשתן, על הגוזזטורות, היה להן במה לספר, ללחוש באזנים החרשות למחצה ולנענע בראשיהן.

פרק שביעי

טוהרת מן החרר

עכשיו הגיע זמן לגלות סודות מן החדר, כלומר, מן הקיטון.

יש בני-אדם, שלא דיים להם לעשות צרכיהם, אלא לבס חפץ לדבר כל מיני דברים בטלים ולחטט בענינים, שעיקרם בתאוה והמשתקע בהם הריהם מביאים אותו לידי מרה שחורה ולמ"ט שערי טומאה. וכבר אמרו חכמים: הכול יודעים כלה למה נכנסה לחופה, אלא כל המנבל פיו... מתוך חריפותו בתורה ולימודו בחקרנות, התחיל שלמה'לי המיוחד מתעמק בדברים שבינו לבינה, למשל, בתוך חיבוק ונישוק הוא שואל בבת-ראש:

— מה היה אילו בחרת בהלובליני במקומי? אף עמו היית שוכבת עכשיו?

ליסה תחילתה מתפחדת מדיבורים אלו ומשיבה:

— נו, הרי בחרתי בך, לא בר.

ואילו שלמה'לי מוסיף וחוקר ושואל סתם שאלות ומביאה לידי תשובה, שאילו נישאה לו לפלוני, וודאי היתה שרויה עמו. אלא לא דיו לו לשלמה'לי והוא מוסיף ושואל:

— ומה עשית אילו מתי, חלילה? היית נישאת לאחר, או לאו?

ליסה משיבה, ששוב אין רצונה לידע שום איש, ואילו שלמה'לי מתחכם ומוכיח לה,

שאין היא יכולה לסמוך על הבטחתה.

— עדיין רכה בשנים את ונאה — הוא אומר — והשדכנים היו משפיעים עליך שפע

רב של שידוכים ואביך אף הוא לא היה מניח לך לישוב אלמנה. ועוב הינומה וחופה וריקוד של מצווה ושוב הולכה למיטה.

לחינם מתחננת לו ליסה, שלא ידבר דברים אלו, שכן הם מצערים אותה, אף אין בהם מועיל, לפי שאין אדם יודע מה עלול להתארע. שלמה'לי חוזר ונטפל לה בשיחותיו המבטירות והן מעוררות בו תאוה ולשיעורים הוא מביא אף ליסה לידי הנאה מן הדברים שבקלות-ראש, וכך מתגלגלים הדברים, שבעל ואשתו מתלחשים עד עיצומו של לילה, שואלים ומשיבים ומתעצמים בדברים, שאין שום בר-דעת מפנה לבו להם. שלמה'לי מבקש לידע מה עשתה אילו הפליגה בספינה ופלטה עם הקברניט לאי אחד; אילו גלתה לבין הפראים באפריקי; אילו שובה סריסי השולטן והושיבה בהרמון, או אילו היתה אסתר ונלקחה לאחשורוש ודמיונות כיוצא בהם. כשהוכיחתי ליסה, שהוא נותן דעתו על הבלותה כזו, התחיל מלמדה קבלה

וסודות של ייחוד וזיווג. בביתו של ר' גימפל היה ספר „עץ החיים“ של האר”י „ברית מנוחה“, „רזיאל המלאך“ ושאר ספרי קבלה ושלמה'לי סיפר מתוכם לליסה, שיעקב, רחל, לאה, בילהה, זילפה מזדווגים בעולמות העליונים פנים כנגד פנים ואחור כנגד אחור וזיווגי אבא קדישא עם אמא קדישא וכתובים בהם דברים, שלפי פשוטם הריהם ניבול פה.

ושמא לא דיו, התחיל שלמה'לי מגלה לה לליסה כוחן של הקליפות: אין הללו סתם שדים, רוחות, מזיקים, לצים, אלא יש להן אחיזה בעולמות העליונים, כגון קליפת נוגה, שהיא תערובת של קדושה וטומאה. הוא יגע ומצא כל מיני רמזים, שהקליפה מקום יניקתה בעולם האצילות, באדם קדמון ואפילו באינסוף, ומדבריו יצא, שהשטן וכביכול הם שני כוחות שקולים ומלחמת-עולם ביניהם וזה אין בו ממש בלא זה. אף אין עבירות, שכן כל עבירה ועבירה, דוגמת כל מצוה ומצוה, עשויה להיות קטנה וגדולה וכשיש בה עלייה, הריהי עולה למעלה למעלה. הוא אמר לה, שגדולה עבירה בהתלהבות ממצוה בלא כוונה והן ולאוו, אור וחושך, ימין ושמאל, שמים ותהום, טהרה וטומאה, הן צירות של אלוקות וכמה שירד אדם הריהו בצל שדי, שכן מחוץ לאורו אין כלום. כל זה אמר במליצות ובמשלים נאים, שעשו דבריו משיבי-נפש, ליסה לא שבעה להתפוגג עמו ולשמוע גילויי פיו. עתים דומה היה עליה, ששלמה'לי מסירה מדרך הישר; היא נתיראה יראה גדולה מפני דבריו והרגישה, ששוב אין היא ברשותה; שכן נשמחה היתה בחינת שבועה והירהורילבה הירהורילבו הם. אלא לא היה בה כוח ליתן דין וחשבון לעצמה ואמרה בלבת: אלך אחריז ומה שיהיה, יהיה. לא היו ימים מרובים והוא שלט בה שליטה גמורה, עד שעשתה כל מה שלבו הפץ, והוא שלט בה כרצונו. הוא אמר לה, למשל, שתתפשט לפניו ערומה, תלך על ארבע, בחינת חיה, תרקד לפניו, תזמר וזמירות, שחיבר לשמן, חציין בלשון הקודש וחציין בעברייטייט"ש והיא עשתה רצונו, כמכושפת.

ברור ומבורר, ששלמה'לי היה בסתר מתלמידיו של שבתי צבי, שכן אף-על-פי שבו בפרק שבתי צבי, משיח השקר, מת משכבר, עדיין היו בכל הארצות תלמידיו בסתר. הם היו מזדמנים בשוקים ובירידים, מכירים זה את זה בכל מיני סימנים וכך נסתרתו מכעסם וחמתם של שאר יהודים, שנידו אותם. כת שבתי צבי היו בה הרבה רבנים ושוהטים ומלמדי-תינוקות ובני-אדם חשובים. מהם השימו עצמם בעלי-שם, חזרו על הערים, נתנו קמיעות ובקמיעות כתבו לא שמות הקדושים, אלא שמות הטומאה, שמות של כלבים ורוחות, לילית ואשמדאי, אף שמו של שבתי צבי, כל זה עשו בערמומית, שבני הכת בלבד עמדו על כך, שמחה גדולה ויתירה שמחו לרמות יראי-שמים ולהזיק, מעשה באחד מכת שבתי צבי, שבא ליישוב אחד והודיע טבעו, שהוא בעל מופת. באו אצלו כמה בני-אדם ונתנו לו פתקות וכתבו עליהן צרכיהם ומשאלותיהם. עד שלא יצא הרמאי מן העיר הערים והטיל את הפתקות לשוק ומצאו אותן ריקים ופוחזים והרבה היו להרפה ולבזו, ושוב מעשה באחד מכת שבתי צבי, שהיה סופר סת"ם והניה בחוץ הבתים של התפילין לא פרשיות כתובות על קלף, אלא מיני סיאוב וגללי-עזים ופסוקו: ישקני... מהם סיגפו עצמם, טבלו במי-מקווה צוננים, נתגלגלו בשלגים בימות-החורף ובקוצים ובברקנים בימות-הקיץ וישבו בתענית משבת לשבת, אלא אף הם חוטאים ופושעים היו, שקדו לגלות פנים שלא כהלכה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ובדברי המקובלים וכל אחד ואחד עבד את הקליפות על פי דרכו, ושלמה'לי היה אחד מהם.

פרק שמיני

שלמה'לי וליביל סיים

יום אחד מתה גנדל, אמה של ליסה. היא נתחלשה ולא יכלו להשיב רוחה. לאחר שבעה יצא ר' גימפל לעסקיו ושלמה'לי וליסה נשתתרו לעצמם. ולפי שלקח ר' גימפל יער אישם בוולין והיו לו סוסים ופרות, אף איכרים לשמשו, לא לקח עמו את ליביל סיים. הבחור נשתתיר בקרשב, והואיל והימים ימות-קיץ, היו שלמה'לי וליסה יוצאים עמו תכופות בעגלה לטייל. עתים, כשהיתה ליסה עסוקה בהליכות הבית, יצא עמו שלמה'לי בלבד. שלמה'לי צריך היה לבריאות גופו לאוירם הרענן של יערות-האורן, אף הוא אהב להתרחץ בנהר סאן וליביל

הביאו למקום אחד, שהמים רדודים ושימש אותו, שכן לאחר מיתתו של ר' גימפל עתיד הוא לירש הכול.

וכך הכירו זה את זה. ליביל היה גבוה משלמה'לי כשיעור שני ראשים ושלמה'לי העריץ כושרותיו שלזה בעניני עולם הזה. הלה ידע לשחות על הכרס, פרקדן, להפסיע פסיעת-מים. בידי יכול לצוד דגים בזרם ובזריזות מופלגת עלה באילנות הגבוהים, שגדלו לא רחוק מן הנהר. שלמה'לי נתירא מפני פרה ואילו ליביל רדף אחרי עדר של בהמה גסה ולא נתירא אפילו מפני שור. היא גלג, שאין הוא מתירא ללון בבית-הקברות, או בבית-הטהרה וסיפר, שכמה פעמים נפל עליו דוב וזאב והוא גבר עליהם. אף הוא פגע בליסטים והבריחו. ליביל סיים ידע להכות בחליל כל מיני נעימות ותיקה קריאת תרנגול, קירקורו של עורב, ניקורו של נקר, געיתם של פרה ושיר, פעיתם של כבש ועז, נביחתו של כלב, ייללתו של חתול וצירצורו של צרצר-שדה. הוא בידה דעתו של שלמה'לי בלהטוטי-הדיוטות ושלמה'לי אהב להתפוגג עמו. ליביל סיים הבטיחו לו לשלמה'לי, שילמדו רכיבה על סוס. ליסה אף היא, שלעבר לא נתנה דעתה על ליביל סיים, התחילה מקרבתו ושלהה אותו בכל מיני שליחות וכיבדתו בדובשניה ובייש מתוק, שכן טובת-לב היתה.

פים אחת, כשהתרחצו שניהם, שלמה'לי וליביל, בנהר, הסתכל שלמה'לי כבשרו שלזה ותמה על יפיו הגברי. רגליו גבוהות, מתניו צרות, חזהו רחב וכל דמותו השעירה מלאה גבורה. משהתלבשו פתח לו שלמה'לי בשיתה והבחור סיפר בלא בושע עסקיו עם שקצות ונשיא-אכרים וגלג, שכמה נשים מן הכפרים הסמוכים נזקקו לו ויש לו כמה ממורים. אף יש לו אהובותיו בין הפריצות, גויות העיר ונשי-חיללים. שלמה'לי הכיר בו, שאינו משקר, ניכרים דברי אמת, כששאל אותו שלמה'לי, אם אין הוא מתירא מפני עונש, השיב בהחור, שאינו מאמין, שיש גיהנום ומת מרגיש בצער. הוא דיבר עוד דברים כגון אלו, מלאים הפקרות, אחר-כך חידד שפתותיו, ציפצף בקול ובענות, עלה באילן והשיר אצטרובלים וקניצפירים. הוא שאג כאריה, הריע בקול, שנתגלגל למרחק-מילין וחזר והידהד מבין הגזעים, כאילו מחנות של שדים ורוחות עזו אחריו.

בלילה סיפר שלמה'לי הכול לליסה, לא חיסר שום פרט. הם הסתודדו ארוכות על כך ודברים בטלים אלו העירו ועוררו תאוה בשניהם. אלא הואיל ושלמה'לי חלוש היה, לא השביע את אשתו, תאוותו מרובה היתה מכוחו. והם יצאו ידי יצרם בניבול פה, בבת-ראש אמר לה שלמה'לי:

— הווי מודה על האמת, ליסה הייתי, רצונך לזנות עם אותו בחור, ליביל סיים?...

— אוי לי, מה לשון מדבר! — משיבה ליסה — יצאת מדעתך, חלילה?

— למה לא? נאה הוא וגיבור-כוח... הנשים אוהבות אותו...

— פה, בושע וחרפה! — אומרת ליסה — מטמא אתה את פיך!

— אני אוהב את הטומאה! — קורא שלמה'לי ובעיניו דולקת אש — אמסור עצמי כולי

לסיטרא אחרא!...

— שלמה'לי, מתיראת אני ממך! — אומרת ליסה לאחר שהייה ארוכה של שתיקה —

אתה תועה ותועה...

— הכול מותר! — מדבר שלמה'לי וארכובותיו מרתיתות — אם אין הדור כולו זכאי,

יהא כולו חייב!...

ליסה כאילו נתכווצה ושתיקה ארוכות, שלמה'לי לא ידע אם ישנה היא, או שקועה

בהירהוריי-לבה.

— באמת אמרת? — היא שואלת בסקרנות ובקול כבוש.

— הן, באמת...

— ולא איכפת לך? — היא חוקרת.

— הא? לא? לאוו... הנאתך הנאתי... היית מספרת לי הכול...

— פושע ישראל אתה! — קוראת ליסה.

— נו, מילא, הרי אני... אלישע בן אבויה אף הוא פושע ישראל היה. הנכנס לפרדס

סופו נפגע...

— על כל דבר גמרא ערוכה בידך... אוי, שלמה'לי! זכור ושמור!... משחק אתה באש!...
— אוהבני אש! אוהבני דליקות... רצוני, שכל העולם כולו ידלוק ואשמדאי יטול את
השלטון בידו...

— שתוק! — קוראת ליסה — שכן אצעק.

— מה לך מתיראת, שטיא? — מפיס שלמה'לי דעתה — אין דיבור עושה עיבור... אני
מלמדך, מגלה לך סודות התורה ואת בשלך... כה טעם, סבורה את, ציונה המקום להושע
ליקח אשה זונה? מפני מה נטל דוד המלך את בת שבע מאוריה החיתי ואת אביגיל מנבל?
מפני מה ציונה בויקנותו להביא לו את אבישג השונמית? גדוליעולם שטופים בזימה היו...
הטומאה מצרפת... אוי, ליסה הייתי! רצוני, שתשמעי לי בכל דבר!... איני מתכוון אלא לטובתך...
אפילו כשאני אומר לך לילך לשאול תחתיה!...

והוא תופסה ומחבקה ומנשקה. ליסה מוטלת עייפה ושיכורה מדבריו. משכבה
מתנענע תחתיה, הכתלים נעים ודומה עליה, שכבר היא מקרטעת ברשת, שאני, יצר הרע,
פרסתי לרגליה...

פרק תשיעי

אדוניה בן הגית ואבישג השונמית

מאורעות מופלאים התחילו מתארכים. לשעבר לא ראתה ליסה את ליב'ל סייס אלא
לפרקים. ואפילו כשפגעה בו לא נתנה דעתה עליו. ואילו משדיבר לה שלמה'לי מה שדיבר,
התחיל הבהור בא כנגדה. היא נכנסה למטבח ומצאה אותו עומד ומתבדח עם המשרתת.
משנראו פני ליסה נשתתק. לא היו ימים מועטים והיא התחילה פוגעת בו בכל מקום. כאן
נתקלה בו ברפת וכאן ראתה אותו רוכב בדרך לנהר סאן. הוא ישב על הסוס זקוף קומה.
בחינת קזאק, בלא אוכף ואפילו לא אחז בידו את האפסר. פעם אחת, אותה שעה לא היתה
המשרתת בבית וליסה צריכה היתה נטלת מים, נטלה דלי ויצאה לבאר. מיד שף ויצא מאישם
ליב'ל הסייס וסייע לה לשאוב. יום אחד, בין השמשות, כשיצאה ליסה לטייל באפר (שלמה'לי
היה אותה שעה בבית המדרש) בא כנגדה תיישהקהל. ליסה ביקשה להעביר עליו ופנתה לימיו,
אלא התייש גדר דרכה. היא פנתה לשמאל והתייש קפץ כנגדה לשמאל. הוא זקף קרניו
המהודדות, כמוכן ומווכן לנגחה. בבתראש עמד התייש על רגליו האחוריות ותמך בה טלפיו
הקדמיות. עיניו היו אדומות מדם וכעס וחימה הציצו מתוכן, כאילו רוח נכנסה בכריה זו. ליסה
התחילה נאבקת עמו, ואילו המזיק היה חזק ממנה וכמעט שהפילה. היא צעקה והתחילה
מתחלשת. אלא בבתראש שרק האויר בצליפת מגלב. בו ברגע בא ליב'ל סייס וכשראה
את המאבק הצליף במגלב את התייש. הרצועה, שהיתה מלאה קשרים, כמעט ששברה גבו של
התייש ושיירה סימנים בעורו השעיר. התייש געה געיה כבושה והתחיל רץ ובורח. רגליו, שהיו
מגודלות אניצישיער, התלכטו והוא דומה לחיה טורפת מלתייש. ליסה עמדה תוהה ובוהה.
שעה קלה הסתכלה דמומה בליב'ל סייס, אחריו התנערה כמתוך דמיון רע וזרקה מפייה:

— תודה נאה.

— תייש טיפש שכמותו! — נענה ואמר ליב'ל סייס — אם יחזור ויבוא לידי אחתך

מעו!..

— מה רצה? — שאלה ליסה.

— מי יודע? — השיב לייב'ל סייס — עתים תייש נופל על אדם... תמיד נטפלים הם

לנשים... לעולם לא לאנשים...

— מפני מה?... משטה אתה בי!..

— לא, איני משטה... בעיירה אחת, שעשיתי בה עם בעליהבית, היה תייש אחד ודרכו

לשמור להן להנשים בחזירתן מן המיכוונה ולהתנפל עליהן... שאלו שאלת'חכם להרב וציווה
לשחטו...

— באמת? מפני מה לשחטו?...

— שחוט שוב אין הוא יכול לנגוח את הנשים...

ליסה חזרה והודתה לו ואמרה, שנס נעשה לה בהודמנותו לכאן, הבחור עמד כנגדה במגפיו המצוחצחים ובאברקיו, מגלבו בידו והסתכל בה חדות ובבקיאות ורגילות של בחירי-בחורים. ליסה גופה לא ידעה אם תלך לדרכה, או תחזור, שכן כבר נתיראה מפני התייש ואמרה בלבה, שעלול הוא להתנקם בה. כאילו ירד הבחור לדעתה אמר לה, שילוונה ויגן בעדה, שעה קלה תלך אחריה כשומר. לאחר היסוס חזרה ליסה לביתה, פניה להטו ולפי שהרגישה בבחור, שהוא מביט אחריה, נקשו קרסוליה זה לזה והיא הלכה עקמומית. דומה היה עליה כאילו האדמה מתנענעת תחתיה. נקודות של אש רחפו לעיניה.

כשחזר שלמה'לי לביתו ביקשה ליסה לספר לו את המאורע, אלא מנעה עצמה ושתקה. בלילה, כשכבתה את הנר, סיפרה לו מעשה שהיה, שלמה'לי תהה ושאל אותה כל פרט ופרט. הוא היבקה ונישקה ודומה היה, שהמאורע מהנה אותו הנאה יתירה. בבת-ראש נזרק מפיו:

— התייש, ימח שמו, חשק בך...

וכששאלה אותו ליסה:

— אפשר ותייש יחשוק באשה?

השיב לה, שזיוונת מופלגת היא, עד שתייש אף הוא עלול להתאוות לה... הוא הפליג בשבחיו של הבחור ובנאמנותו ואמר, שלא באקראי נודמן שם, אלא המשרת אוהב אותה אהבת נפש ומוכן ומזומן לבוא עליה באש ובמים. כששאלה אותו ליסה זו מניין לו, אמר, שרצונו לגלות לה סוד. הוא ציווה עליה, שתשים ידה תחת ירכו, כנוהג שבדורות הראשונים והישבע לו, שלא תגלה סודו. משעשתה כמצווה עליה מפיו, אמר:

— תדעי לך, שאת ובעל-העגלה אריה-ליב שניכם גילגולים אתם ושורש נשמתכם אחד הוא. את, ליסה, היית בגילגול ראשון אבישג השונמית והוא היה אדוניהו בן חגית. נפשו חשקה בך והוא שלח את בתי-שבע לשלמה המלך, שיתן אותך לו לאשה. אלא הואיל ועל-פי דין היית אלמנתו של דויד, חייב ראשו למלכות ולקחתה מקרנות המזבח והמיתוהו. ואילו הדין שולט בגוף ולא בנשמה, שכן נשמה המשתוקקת לנשמה הרי זה מן השמים ואין לה תיקון עד שתאוותה בידה, יש בספרים, שאין בן-דויד בא עד שיתמלאו כל התאוות, ולפיכך יהא דור, שמשיה בא, כולו חייב, ואם נשמה אחת אינה יכולה למלא תאוותה בגילגול אחד, הריהי מתגלגלת וחוזרת ומתגלגלת, אף אתם כן, שלושת אלפים שנה מהלכות נשמותיכם ערטילאות ואינן יכולות לבוא לעולם האצילות, לשרשן, סיטרא אחרא מעכבת, שכן אם יהא זיווג בין אדוניהו בן חגית ואבישג השונמית, תבוא גאולה לעולם, וכך נתגלגלו הדברים, כשהיה הוא בן מלך, היית את שפחה זכשהיית את בת מלכה, היה הוא עבד, אף אתם נידחתם למדינות רחוקות, כשהפליג בספינה לבוא אצלך, הטיל השטן רוח סערה על הים והספינה גטרפה בים, היו עוד כל מיני מניעות וצער גדול נצטערתם, עכשיו שניכם שרויים בבית אחד, אלא הואיל ועם-הארץ הוא את מזוללת בו, לאמיתו של דבר גופיכם הם לכושים של נשמות קדושות המתאבלות בחשכה ומבקשות ייחוד, ואשת איש את משום שיש הזדככות, שאינה באה אלא עלידי גילוי עריות, לפיכך נשא יעקב שתי אחיות ויהודה שכב עם תמר וראובן שכב עם בילה פילגש אביו והישע לקח לו אשת זנונים וכן עשו הרבה גדולים וזובים, תדעי לך, התייש לא היה תייש פשוט, אלא משחית, אחד מסיטרא אחרא, ואילו לא בא אריה-ליב, היה מניקך, חלילה...

כששאלה אותו ליסה מה הוא, אם הוא, שלמה'לי, אף הוא גילגול, השיב, שהוא שלמה המלך וירד לעולם לתקן מה שפגם בגילגול ראשון, שכן מחמת החטא, שהרג את אדוניהו, אין הוא יכול לעלות להיכל, שהוא ראוי לו. כשהזרה ושאלה ליסה מה יהא לאחר תיקון, אם ייפטרו כולם מן העולם, השיב שלמה'לי, שהיא והוא יאריכו ימים ועל הבחור שתק ורמו, שימיו בעולם השפל קצרים, וכל זה אמר בנוסח של מקובל, שכל רז לא אניס לו.

מששמעה ליסה דברים אלו סמר בשרת ובוטלת היתה בביטול איברים, ליסה הלמדנית והבקיאה בתנ"ך כמה פעמים נתמלאה רחמים על אדוניהו, הכן החוטא של דויד המלך, שחשקה נפשו בפילגש אביו וביקש להימשח למלך וחייב ראשו במרידתו, לא פעם אחת זלגו עיניה דמעות בשעה שלמדה אותו פרק במלכים א', אף היא נתמלאה רחמים על אבישג השונמית, הנערה היפה בכל גבול ישראל, שאף-על-פי שהמלך לא ידעה, היתה אלמנה כל ימיה, עכשיו שמעה, שהיא, ליסה, היתה אבישג השונמית ונשמתו של אדוניהו נתגלגלה בהבחור ליב, ובבת-ראש תפסה,

שבחור זה באמת דומה לאדוניהו, כצורתו בדמיונה, ותמהה. עכשיו הבינה על שום מה עיניו שחורות, משונות ושערותיו ארוכות, סמיכות ועל שום מה הוא מצטנע מן הבריות ועל שום מה הסתכל בה בתאוה. התחיל דומה עליה, שזוכרת היא, שהיתה בשכבר הימים אבישג השונמית ואדוניהו עבר ברכבו על הארמון וחמישים איש רצים לפניו ומריעים ואף-עלפי ששירתה לפני המלך שלמה. פתז עליה יצרה להזקק לאדוניהו... דומה היה עליה. שדברי שלמה'לי פתרו לה חידה עמוקה והתירו בתוכה פקעת סתרים משכבר הימים.

אותו לילה לא ישנו בעל ואשתו. שלמה'לי בא אצל ליסה והם התלחשו עד שעלה עמוד השחר. ליסה שאלה שאלות ושלמה'לי השיב על הכול בטוב טעם. שכן אנשי שלומי כוחם בפייהם ובתמימותה האמינה לו הכול. אפילו מקובל עלול היה לטעות, שדברי שלמה'לי הם דברי אלוקים חיים והוא בעל גילוי אליהו. דברי החטא הביאו אותו לידי התלהבות גדולה ויתירה, עד שנתמלא רתת וזיע ושינוי זו לזו נקשו, ממש כמו בקדחת ומיטתו התנענעה עמו ופלגי מים ירדו ממנו. משראתה ליסה, שהכול גזירה מן השמים וחובתה לעשות רצונו, התחילה גועה בבכייה מרה והטפחה כרה בדמעותיה, ושלמה'לי ניחמה ונישקה ומסר לה רזין דרזין. בדימדומי שחרית היתה מוטלת חלשה, שכן כלו כחותיה והיא קרובה למיתה מלחיים.

וכך הסירותי אשה צנועה מדרך הישר בכוח קבלה של שקר ובניבול פיו של שבתאי צבי. לאמיתו של דבר עשה אותו רשע, שלמה'לי, מה שעשה כדי למלא תאוותו, שכן מתוך שהפליג בחקירת מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור, נתהפך טבעו והוא נהנה מדבר, שהוא בתוקף צער לאדם. ומחמת תאוות יתירה נסתלק ממנו כוח גברא. המכירים בעקיפים שבטבעו של אדם, יודעים, שהנאה וצער, נוי וכיעור, אהבה ושנאה, רחמים ואכזריות ושאר דברים וחילופיהם מתערבבים לפרקים, עד שאי-אפשר להבחין ביניהם. וכך אני יכול להסית בני-אדם לא בלבד להכעיס את קונם, אלא אף להזיק לגופם בשם כל מיני דמיונות.

פרק עשירי

תשובה

אותו קיץ היה חם ושחון. האיכרים והאיכרות קצרו בשדות את הדגן השדוף והמירותיהם וזו מעין זימורור של הלווית הפגר, השיבלים היו קלות וריקות למחצה. אני נשלחתי ארבה וצפרים מעבר לסאן והם אכלו את יגיע האיכרים. כמה פרות פסק חלבן, שכן מכספות עשו להן מעשיי-כשפים. בכפר לוקוב הסמוך לקרשב ראו בלילה מכשפה רוכבת על הישוק ומנפנת במטאטא. לפנייה רץ בני-אדם, מגודל קילקים שחורים, בעל זנב ועטוף עור. הטחנים קבלו, שהמשחיתים מניחים צואת-רשדים בקמח. רועה אחד, הרועה כל הלילה סוסים באפר, ראה בשמים ריבה אחת ועטרת-קוצים בראשה והגויים ראו בכך סימן, שיום-הדין ממשמש ובא.

אצל היהודים בקרשב נכנס אלול. עלי האילנות לקן בצרעת והרוח תלשה אותם והשליכתם לכף הקלע. המימותה של חמה נתערבבה בצינת הרוחות הבאות מן הים הקרוש. הצפרים הפורחות למדינות רחוקות נכנסו לאסיפה על גג בית-הכנסת, ציפצפו, צייצו ודיברו בלשון צפרים. לעתות-יערב פרחו באויר עטלפים והריבות נתיראו לצאת מן הבית, שכן מי שנסתבך עטלף בשערותיו אינו מוציא שנתו, כתדיר בפרק זה התחילו שלוחי, השדונים, מזיקים כל מיני נזקים, תינוקות חלו באדמת, באבעבועות, בשילשול, באסכרה, בשחין ואף-עלפי שאמותיהם מדדו קברים והדליקו נרות-נשמה, מתו התינוקות. בבית-המדרש תקעו שופר כמה פעמים ביום, מן המפורסמות, שתקיעת שופר סגולה היא לערבבני, שכן בשמייעתי קול שופר עלול אני לטעות, שזה שופר של משיח ואתא הקדוש-ברוך הוא לשחטני. אלא אני לא נתחרשו ואני יודע להבחין בין שופר גדול לבין קרן של איל...

אלא אף אני לא ישנתי והתקנתי להם לבני קרשב מעשה ממעשיידי להתפאר, שלא נשתכח מהם עולמית.

שני בשבת היה, בתפילת שחרית, בית-המדרש היה מלא וממולא. השמש התקין עצמו לפתיחת הארון, להוצאת ספר התורה, כבר הפשיל את הפרוכת ופתח את פישפש הארון. בבית-ראש נעשה רעש בבית-המדרש. הכול הסתכלו לצדדים, בפתח הפתוח נדהף דחוף ובהול שלמה'לי.

בני-אדם תמהו לחזותו. הוא היה לבוש קאפוטה ממורטת, שהציץ מתוכה בדיהסקאים, קריעה בדש, בחינת אָבל, גרבים ברגליו, כמו בתשעה באב, מתניו חגורים לא בחגורה, אלא בחבל. פניו לבנות, זקנקנו פרוע, פיאותיו מדולדלות. בני-אדם לא האמינו למראית-עינם. הוא רץ ובא אצל כיור-הנחושת ונטל ידיו. אחר-כך הפסיע ובא אצל הבימה. משעלה עליה טפח על השולחן וקרא בקול מרתית:

— רבותי! בשורת רעה בפי!... שמועה חשכה!...

רגע אחד נעשתה בבית-המדרש דמימה גדולה ויתירה, עד שנשתמע קול הלהבהבות של נרות-הנשמה. מיד עבר רעש בציבור, בחינת יער עיבר לסערה. הכול התחילו דוחקים אצל הבימה. סידורים נשרו, אלא אדם לא נתן דעתו עליהם להרימם, תינוקות קפצו ועמדו על הספסלים ועל השולחנות, שמונחים עליהם ספרים קדושים ואדם לא מחה בהם. בעזרת נשים היחה ריצה וריציה ודישדוש רגלים. הנשים רצו ובאו אצל הסורג לראות מה נעשה למטה בין האנשים. הרב הזקן, ר' עזר'ל, עדיין חי ונהג רבנותו ברמה. אף-על-פי שלא היתה דרכו להפסיק בתפילה, הפך פניו ממקומו בכותל המזרח, שעמד בו מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין, וקרא בכעס:

— מה רצונך? דבר דברים!

— רבותי, פושע ישראל אני! חוטא ומחטיא את הרבים, ירבעם בן נבט! — קרא שלמה'לי וטפח באגרופו על לבר — יהא ידוע לכם, שאני הסתי את אשתי לזנות. על הכול אני מודה, מודה ומתוודה!...

אף-על-פי שדיבר בלחש, הידהד קולו, כאילו היה בית-המדרש ריק. מעזרת הנשים נשתמע קול מעין צחוק ומיד נעשה הצחוק, כביכול, בכיה בלחש, כמו בתפילת מנחה של ערב יום הכיפורים. האנשים היו כמאובנים. הרבה סברו, שהאברך יצא מדעתו. מהם כבר שמעו מעין ריבון, ר' עזר'ל, שחשד משכבר בשלמה'לי, שמכת שבתי צבי הוא בסתר, הפשיל בידים מרתיות טליתו מראשו על כתפיו. פניו, שתלויים בהם אניצים לבנים, קרחים למחצה, של זקן ופיאות, הצחיבו, כפני מת.

— מה עשית? — שואל הזקן בקול גס ובאזהרה — עם מי זינתה?

— עם בעל-העגלה של חותני... ליב'ל סייס... אני חייב ככול... היא לא רצתה, אלא אני פיתיתיה!...

— אתה? — שואל ר' עזר'ל ושופף לפניו, כאילו מבקש לרוץ כנגדו.

— הן, רבי, אני!...

ר' עזר'ל פשט ידו ליטול קמצוץ טאבאק, כדי לחזק בריה החריף את רוחו החלשה, אלא ידו הרחיתה בטופלג, עד שנשר קמצוץ הטאבאק מבין אצבעותיו, ארכובותיו כשלו והוא היה צריך תמיכה בעמוד, שלא יפול.

— מה טעם עשית כן? — הוא שואל בקול כהה.

— איני יודע, רבי... רוח-שטות נכנסה בי!... — משיב שלמה'לי ודמותו הקטנה כאילו

נתכווצה — טעיתי!... טעות מגונה!...

— טעות? — שואל ר' עזר'ל ועין אחת מתגבהה על חברתה, עקומה ובולטת, דומה כאילו

העין צוחקת צחוק משונה לא מעולם הזה.

— הן, טעות! — משיב שלמה'לי ועומד תוהה ובוהה.

— יהודים, אש בווערת!... אש של גיהנום!... — ייבב בבת-ראש אדם אחד בעל זקן שחור

שחרורית של זפת ושתי פיאות ארוכות, פרועות — בעטיים תינוקות מתים!... תינוקות שלא טעמו טעם חטא!...

משהזכיר הלה תינוקות נעשתה בעזרת נשים יבבה כבשעת כל נדרי, אמהות זכרו תינוקותיהן, שיצאו מן העולם, והואיל וקרשב יישוב קטן הוא, מיד נודע המאורע בחוץ ונתקהל המון, נשים נתערבבו בין אנשים, טליתות נטרפו, תפילין נשרו, משנשתתק ההמון חזר ופתח שלמה'לי בוודיוו, הוא סיפר, שעוד בימי כחורותיו נתחבר לבני כת שבתי צבי והם לימדוהו, שמרבה טומאה מרבה קדושה; מרבה חטא מקרב את הגאולה.

— יהודים, פושע ישראל אני! — קרא — מומר להכעיס ונואף!... בסתר חיללתי שבת,

אכלתי מאכלות של חלב לאחר בשר, לא הנחתי תפילין, ביומי ספרים ועשיתי כל העבירות שבתורה. את אשתי הסתי לזנות!... פיתיתי אותה, שהבחור, ליב'ל סייס, הוא אדונייה בן הגיט היא אבישג והשונמית ואין תיקונם אלא בייחוד!... אמרתי לה, שמצווה היא עושה!... אשמתני, בגדתי, טפלתי שקר, יעצתי רע, נאפתי! — קרא בקול רם וטפח על לבו — רקקו בי, יהודים!... הכו אותי!... קרעו אותי לגזרים!... דינו דיני, יהודים! — התחיל הזור וקורא — דין ארבע מיתות לא בטל!... תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי!...

— יהודים, לא בקרשב רב אני, אלא בסדום! — צעק ר' עוזר'ל — סדום ועמורה!...
— יהודים, השטן מרקד בקרשב! — חזר ונצטעק השחור והכניס ראשו בין שתי ידיו —
שטן המשחית!...

הדין היה עמו. אותיום והלילה שלאחריו היתה קרשב בידי, אותיום לא התפללו ולא למדו, לא תקעו שופר ולא אמרו תהילים, הצפרדעים ברקק קירקרו: טמא, טמא, טמא, עורבים בישרו בשורות רעות, הייש הקהל נתפרע והתנפל על אשה אחת בהזירתה מבית־הטבילה, בכל ארובה ציפצף שד, מכל אשה דיבר רוח, ליסה עדין מוטלת היתה במיטה כשהפריץ ההמון לביתה, תחילה שיברו באבנים את זגוגיות החלונות, אחר־כך הפריץ ההמון לקיטונה, משראתה ליסה את הערב־רב ושמעה צעקותיו הלבינו פניה כלבנונית הנר שלמראשותיה, היא ביקשה להחלבש, אלא טרפו מעל גבה את הכסת, קרעו את כתונת־השיראים וכך, יחפה, בכותונת קרועה, בלא שביס לראשה, משכיה לבית הרב, הבחור, ליב'ל סייס, אותה שעה חזר מכפר אחד, שעשה בו כמה ימים, עד שלא תפס מה מבקשים ממנו, כפתוהו הקצבים בחבלים, היכוהו מכות כבדות והוליכוהו לתפיסת הקהל, בפלוש של בית־הכנסת, שלמה'לי הואיל והודה יצא בכמה סטירות בלועז, אלא מדעתו נשתטה על גבי אסקופת בית־המדרש וקרא, שכל היוצא והנכנס ירקוק בו, סיגוף ראשון של החזורים בתשובה על עוון גילוי עריות.

פרק אחד עשר

עונש

עד עיצומו של לילה ישב הרב, ר' עוזר'ל, במושב הדיין, השוחט, הנאמן ושבעה טובי העיר ועוד כמה חשובים ובדקו את החוטאים, אף־על־פי שהתריסים בבית הרב מוגפים היו והדלת נעולה, הקיף ההמון את בית הרב והשמש צריך היה לצאת ולחזור ולצאת ולהבריח את הסקרנים, תארך היריעה לספר כל הדברים, שנאמרו שם והבזיונות והקלונות, שנעשו להם לשלמה'לי ולליסה, לא אספר אלא כמה פרטים.

היושבים במושב הרב סברו, שליסה תבכה ותצעק ותכפור, או תתחלש ואילו היא ישבה דמומה, היא השיבה ברורות על כל השאלות, ששאל אותה הרב, היא הודתה, שזינתה עם הבחור וכששאל אותו הרב מה ראתה, בתי־ישראל ובת־דעת, למעשה כזה, לא תלתה את הקלקלה באחרים, אלא אמרה, שהיא חטאה ומיכנת ומזומנה לכל עונש.

— יודעת אני, — אמרה — שנטרדתי מעולם הזה ומעולם הבא ואין לי תקומה, ואמרה את הדברים בפשטות יתירה, כאילו דבר מצוי הוא והכול תהו ותמהו, וכששאל אותה הרב אם אהבה את הבחור, או שעשתה מה שעשתה משום שאנס אותה, או פיתה אותה, אמרה, שעשתה הכול מדעתה ורצונה.

— שמא רוח רעה השביעתך? — שאל אותה הרב — או שמא עשה לך אדם מעשי־כשפים?
שמא כפאך שד? ושמא סמיות־עינים היתה בך ושכחת את דין התורה, או שבתי־ישראל את?
אמרי, אל תעלימי!

וליסה השיבה, שאין היא יודעת לא רוח רעה ולא שד ולא סמיות־עינים, מהם שאלו, אם לא מצאה קשר במלבוש ממלבושיה, או קילק בשערותיה, או כתם כתום על הראי, או צלקת שחומה־כחולה כבשרה והיא השיבה, שלא מצאה שום דבר, כשקרא שלמה'לי, שהוא הסיתה והיא נקייה מעוון, לא אמרה לא הן ולא לאו, וכששאל אותה הרב, אם מתחרטת היא על מעשיה, תחילתה שתקה, אחר־כך אמרה:

— מה תתן חרטתי? — והוסיפה — רצוני לידון לא במידת הרחמים, אלא במידת הדין.

אחר־כך שתקה שתיקה גמורה וקשה היה להוציא דיבור אחד מפיה. הבחור, ליב, הודה, שזינה עם ליסה, בת פטרונו, כמה פעמים; שהיא באה אצלו בעליה ובגינה בין הערוגות וכמה פעמים היה בקיטונה. אף־על־פי שהיה נחבל ובגדיו קרועים, עמד במרדו, כמו שאמרו: רשעים אפילו על פתחה של גיהנום אינם חוזרים בתשובה, וניבל פיו. וכששאל אותו בעל־בית אחד:

— היתכן? מה ראית למעשה כזה?

השיב:

— אלמה לא? טובה צפרנה מכרסה של אשתו...

וכינה ליושבים במושב הרב שמות של ליגלוג ואמר, שבעל־הבתים הם גנבים, זוללים וסובאים, מלווי בריבית ומלסטמים את הבריות במידות ובמשקלות. אף הוא דיבר דברי־ניחול בנשוחיהם ובזנותיהם. לזה אמר, שכל מקום שאשתו עומדת, נעשה תל של טיגופת תחתיה; לזה — שהוא מסריח ואשתו מכריחתו ממיטתה. ודברים כיוצא בהם. והיתה חוכה וטלולה. וכששאל אותו הרב:

— סבור אתה, שתחיה עולמית?

השיב:

— משמת אדם הריהו משול כפגר של סוס...

הוא קינתר והקניט את בעל־הבתים, עד שחזרו והיכוהו בבית הרב וההמון בחוץ שמע קולותיו וליסה האפילה על פניה בשתי ידיה והתחילה מיבבת.

הואיל ושלמה־לי הודה מדעתו על חטאו ומוכן ומזומן היה לעשות תשובה, ריתו עליו ומתם אפילו קראו לו ר' שלמה. הוא חזר וסיפר בפני בית־דין, שבני כת שבתני צבי צדוהו ברשתם עוד בימי בחורותיו ובצנעה למד בספריהם וקונטרסיהם והתחיל מאמין, שמרבה ירידה בשערי טומאה מקרב את הקץ. וכששאל אותו הרב מה ראה, שמכל העבירות לא בחר אלא בגילוי עריות והרי אפילו רשע אין רצונו, שאחר יטמא את אשתו, השיב, שהנאה היתה לו בחטא, שכן לאחר שתורה ליסה מהבחור בא אצלה, חקר אותה כל שורש דבר והנאתו מרובה מבעשיית צרכיו. כשנענה בעל־בית אחד ואמר, שאין זה דרך העולם, השיב שלמה־לי, שכך היה מעשה ואין חכם כבעל הנסיון. הוא סיפר, שכיוון שזינתה אשתו כמה פעמים ולשיעורים התחילה מתרחקת ממנו והוא ראה, שמאבד הוא את אשתו האהובה. נעשתה הנאתו צער, אותה שעה ניסה להשיאה ממעשיה אלא היה לאתר זמן, שכן היא אהבה את הבחור ותשקה בו ודיברה בו יום ולילה. אף הוא גילה, שליסה נתנה לו להבחור מתנות והוציאה מן השידה ממועות הנדונה ונתנה לאהובה והוא לקח לו סוס, אוכף וכל מיני תכשיטים. ויום אחד הודיעה ליסה את שלמה־לי, שהבחור מסיתה להתגרש ממנו, מבעלה, ושניהם ילכו למדינת חים. שלמה־לי סיפר עוד כמה דברים. הוא אמר, שאף־על־פי, שלשעבר אמרה ליסה תמיד את האמת, התחילה מחפה על עצמה בכל מיני אמתלות ושקרים והגיעו הדברים עד כדי־כך, ששכבה עם הבחור ולא גילתה לו לשלמה־לי. לפיכך באו לידי קטטה ואפילו לידי הכאה. הרב ובעל־הבתים תהו ותמהו לדברים אלו, מזהם לא סבל כיצד אפשר ביישוב קטן כקרשב לעשות כסתר מעשי תעתועים כאלו. הרבה חששו, שמידת־הדין תפגע בכל העיר ותבוא מגפה, חלילה, או כרכום של גויים, או שטף מים. והרב הודיע, שיגזור תענית.

הואיל והרב ובעל־הבתים חששו שמא יהנפל ההמון על החוטאים ויבוא, חלילה, לידי שפיכות דמים, ציווה, שהבחור יהא בקולר עד מחר. את ליסה מסר לידי הנשים של חברה קדישא והן הוליכוה להקדש וכנסוה לקיטונות. שלמה־לי נשתייר בביתו של הרב. ולפי שלא רצה ליהנות הנאת מיטה, שכב בדיר העצים. לאחר שנמלך הרב עם הפרנסים, גמר את הדין, שמחר יוליכו את החוטאים ברחובה של עיר ויביישום, להודיע מה סופם של המורדים בקונם. אחר־כך יגרש שלמה־לי את ליסה, שכן על־פי דין אסורה היא לו. אף היא אסורה לו להסיס.

למחר נעשה הדין, עם שחרית התחילו מתכנסים כחצר בית־הכנסת אנשים, נשים, בחורים, בחורות. תינוקות של בית רבם ביטלו מן התורה ועלו בגג בית־המדרש ובגוזזתה של עזרת נשים, כדי לראות בעל־ליל. קונדסים הביאו עמהם סולמות, או הלכו על גבי מרכופים. אף־על־פי שהזוהר השמש לא לדחוק ולא לעשות מעשים של קלות־ראש, שכן העיר חייבת בצער על החטא — עשו כמה קלי־עולם מעשי־ליצנות. התופרניות הניחו חוט ומחט, אף־על־פי שפרוס

ההג היה ובאו לראות בקלונה של בת־עשירים. הייטים, סנדלרים, חבתנים, סרקני זיפי־חזיר עמדו תורמיות־תורמיות, התבדחו, דחפו זה את זה ורמזו להריבות. בנות־טובים הפשילו סודרים על ראשיהן, ככהלווית המת. נשים נהעטפו בשני סיגרים, אחד לפניהן ואחד לאחריהן, כבשעת גירוש דיבוק, או בשעת הליצה. חנוונים סגרו חנויותיהם, אומנים הניחו סדנותיהם. גויים אף הם באו לראות כיצד עונשים יהודים בעלי־עבירה שביניהם, כל העינים נתונות היו בביתה־הכנסת הישן, שמתוכו יוציאו את החוטאים ויענשום בפרהסיה.

משנפתחה דלת־האלון של בית־הכנסת עבר הימהום בין ההמון. תחילה הוציאו שני קצבים את ליביל סייס, ידיו כפותות בחבלים. בראשו ביטנה של כיפה, מקטרנו קרוע. בפדחתו חבורה. הואיל ולא היה סיפק בידו בהם בימים לגלח זקנו, עלה ספיח שחור בלחייו. הוא נתן עיניו בהמון בחוצפה וחיידד שפתותיו, בחינת מצפצף. הקצבים אחזו בחזקה במרפקיו, שכן כבר ניסה ליעקר ולערק, בחירייה־בחורים קיבלו פניו בזמירות־חתולים. שלמה־לי, אף־על־פי שעשה תשובה מדעתו ובית־דין לא דן דינו לעונש, ביקש, שלא ירתו עליו ויבזוהו כדרך שמבזים את השננים, כשהוציאוהו נעשה רעש, ציפצוף, צעקה וצחוק, הוא נשתנה בכדי שלא ניכר. פניו היו לכנות כפני מת. במקום זופיגה, טלית קטן, מכנסיים היו תלויים עליו אנצי סמרטוטים. לסת אחת הפתה. נעלים לא היו ברגליו. הגרבים חרורים היו והציצו מהם האצבעות. העמידוהו אצל ליביל סייס והוא עמד כפוף וקפוא, בחינת דחליל. כמה נשים למראית עינן התחילו בוכות כעל מת. כמה אמרו, שהפרנסים רוצחים הם ואילו היה ר' גימפל בעיר, לא אירע מאורע כזה.

עד שהוציאו את ליסה היתה שהייה ארוכה. מחמת סקרנותם של הבריות להסתכל בה נעשתה דחוסת גדולה. נשים השירו שביסיהן בבהלה. כשנראו שתי נשים של הברה קדישא בפתח הפלוש וליסה ביניהן נעשה ההמון כמאובן, אנחה הפריצה מכל הלבבות. בגדיה של ליסה לא היו קרועים, אלא במקום שביס היה בראשה אילפס של פשטידה. בצווארה היו תלויים מחרוזת של שום ואוזן שחוט. ביד אחת אחזה מטאטא וביד השניה מנקה של נוצות. מתניה חגורים היו בחבל של תבן, גראה, שהנשים העוסקות בצרכי־ציבור שקדו להפליג בבזיונה ובקלונה של ליסה, כת־העשירים והיחסנית. דינו של בית־הדין היה להוליך את החוטאים בכל הסמטות ולשהות אצל כל בית ובית ובעלי־הבית ואשתו ירקקו בפני הפושעים. התחילו מבית הרב והלכו ראשון ראשון ואחרון אחרון עד הפחותים שבעיר. הרבה חששו שליסה תתחלש ותערבב להם שמחת יום־טוב, אלא דומה היא הישוותה דעתה לשחות את כוס הפורענות עד שוליה.

בעיצומו של אלול היה בקרשב ל"ג בעומר. תינוקות של בית רבם נזדיינו במקלות ובקשתות והיציים, הצטיידו במוזנות וכל היום רצו, צעקו, געו כעזים. הזקנים והחולים שבהקדש אף הם ביקשו להוציאם לחוץ, כדי שיראו בשמחה השחורה.

מן הבתים, שהיו בהם תינוקות חולים, או אבלים תוך שבעה, יצאו הנשים כנגד החוטאים בצעקות ובקללות ובאגרופים. הואיל ומפני הבחור ליביל סייס נתיראו, שכן כגון זה עשוי להתנקם ועל שלמה־לי לא התרעם אדם, אלא ראו אותו כחסר־דעה, שפכו כל חמתם על ליסה. אף־על־פי שהזהיר השמש, שלא יכו אותה, צבטוה ודחפוה כמה נשים. אשה אחת שפכה עליה סל מלא אשפה, אחרת הטילה עליה דקים של תרנגולת והיא נתלכלכה בטינופת. הואיל וליסה הודתה, שתייש הקהל התנפל עליה וליביל סייס הצילה ומתוך כך באה לידי היראהור בו, תפסו בחירייה־בחורים את התייש והוליכוהו אחריה. מי בציפצוף, מי בזמר של ליגלוג. כינו לה לליסה: זונה, מופקרת, נפקא, נידה, הצופה, אשת־איש, יוצאנית, קלונית, חמור, טרפתנית וכינויים כיוצא בהם. כמה שוליות של כלי־זמר הוציאו כינור, תוף, מצילתיים וניגנו נעימה של ריקוד מצוה. אחד השים עצמו בדהן וחרזו חרוזים מלאים ליגלוג וגסות. הנשים, שהוליכו את ליסה, ניסו לדבר עמה ולנחמה, שזו תהא כפרת עוון וכשתעשה תשובה תחזור ותהא בת־ישראל כשרה — ואילו היא לא השיבה דבר. אף לא נראתה דמעה בעיניה. אף היא לא ניסתה פעם אחת להשמיט מידה את המטאטא והמנקה. לשבחו של ליביל סייס אומר, שאף הוא לא מרד בדינו של בית־דין. הוא הפסיע דמום ושמע חרפתו ולא השיב, ואילו שלמה־לי — קשה היה להכיר בפניו המעוותות, אם צוהק הוא, או בוכה. הוא הלך רפיפות. עמד וחזר וצריך היה דחיפה. מיד התחיל צולע. הואיל והוא לא נאף, אלא גרם הנאה לאחרים, ריתו עליו ושלחוהו ראשון לביתו. נתנו לו שומר, שישמור עליו.

לעתות־ערב החזירו את הבחור להתפיסה של הקהל. את ליסה הביאו לבית הרב ושלמה'לי נתן לה גט. כשפשטה ליסה שתי ידיה ושלמה'לי הניח בהן את הגט געו הנשים בכייה. אנשים אף הם בכו עמהן. שתי נשים של חברה קדישא חטפו והפסו את ליסה והחזירוה לבית אביה.

פרק שנים עשר

הזרבן קרשב

בלילה נשבה רוח גדולה כאילו שבע מכשפות תלו עצמן. לאמיתו של דבר תלתה עצמה אשה אחת בת־תשחורת בלבד — ליסה. שחרית כשנכנסה המשרתת הזקנה לקיטונה מצאה את המיטה ריקה. היא שהתה, שכן אמרה שמה לעשות צרכיה יצאה, אלא כשארכה השעה ולא תורה, הלכה לבקש אותה. היא ביקשה ארוכות עד שמצאה את ליסה בעלייה. היא היתה תלויה בחבל, בלא שביס, יחפה ובכותנתה לעורה. כבר היתה צוננת.

בעיר נעשה רעש, איתן הנשים, שאתמול זרקו אבנים בליסה והתרעמו, שהיא נפטרת בעונש קל, צעקה שהפרנסים רצחנים הם והרגו בתי־ישראל. האנשים נעשו שתי כיתות. כת אחת אמרה, שליסה כבר יצאה ידי ענשה ודינה לקבורה בבית־עלמין אצל אמה וכמת טהור לכל דבר. וכת שניה אמרה, שדינה בקבורת תמור, מאחורי הגדר, כדין המאבד עצמו לדעת. בני הכת השניה הוכיחו, שלפי דברי ליסה בבית־דין ולפי גיונויה לא עשתה תשובה ועמדה במרדה. תדעו לכם, הכת השניה נצחה, שכן הרב וחברה קדישא היו בה. קברו את ליסה בלילה מאחורי הגדר לאור פנס. נשים בכו בקולות כבושים. העורבים, שקיניהם באילנות שבבית־הקברות, נגעו מחמת רעש וקראו. כמה מן הפרנסים ביקשו מחילה מהמתה. הניחו חרסיות על עיניה, כמנהג, ונתנו בד בין אצבעותיה. שבימות המשיח תחפור מחילה מקרשב לארץ־ישראל. הואיל וסכנה היא לקבור אשה מעוברת ועוברה בכרסה, קראו לקלמן הרופא, שיבדקנה אם מעוברת היא. הקברן אמר את הפסוקים הנאמרים בשעת קבורה: הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, אין אמונה ואין עוול, צדיק וישר הוא. המלוחים הטילו כל אחד ואחד מגרפת עפר. תלשו עשבים וזרקו לאחוריהם. אף־על־פי ששלמה'לי שוב לא היה בעלה של ליסה, הלך אחרי מיטתה ואמר קדיש על קברה. לאחר קבורה נפל על תל־העפר, סירב לקום על רגליו והבריות משכוהו על כרחו. ואף־על־פי שעל־פי דין פטור הוא מאבלות, הלך לבית חותנו לשעבר וישב שבעה ונהג כל דיני אבלות.

בימי שבעה באו כמה בעלי־בתים אצל שלמה להתפלל ולנחמו ניחום אבלים, אלא הוא לא השיב. בחינת שותק, היא ישב על גבי שרפרף, לבוש קרעים ובלאים, פניו כתומות כשעווה, זקנו ופיאותיו פרועים ועיין באיוב. בתרסית מלאה שמן דלקה פתילה. בכוס מים שרויה היתה מטלית, לטבילת נשמתה של המתה. המשרתת הזקנה הביאה לו לשלמה'לי מזונותיו. אלא חוץ מפת במלח לא טעם טעם מאכל. לאחר שבעה הניח שלמה'לי הכול, הפשיל תרמיל על גבו, נטל מקל בידו ויצא לגלות. בני־העיר הלכו אחריו ארוכות וניסו לגלגל עמו, שלא יצא מן העיר, לפחות עד שיחזור ר' גימפל, אלא הוא שתק וניענע בראשו לאו וכך די־שדש בטיט, עד שנחעיפו הבריות וחזרו. שוב לא ידע אדם להיכן נתגלגלו עצמותיו.

בינתיים עשה ר' גימפל אישם בוולין, עסוק בעסקיו ולא ידע את הפורענות, שבאה עליו. כמה ימים לפני ראש השנה ישב בעגלת־כילה וגוי אחד הוליכו לקרשב. הוא הביא מתנות הרבה לבתו ולחתנו. בלילה לן בפונדק אחד. הוא שאל לבריות אם שמעו מה בביתו. ואף־על־פי שכל בני הסביבה ידעו מעשה שהיה, לא רצה אדם לבשר לו את הבשורה. לפיכך אמרו, שאינם יודעים כלום. וכשכיבד ר' גימפל כמה מהם בדוכשנית וי"ש, אכלו ושתו שלא בטובתם ולא הסתכלו בפניו וברכותו בשפה רפה. והוא תהה ותמה.

למחר, כשנכנס לעיר, נראתה קרשב ריקה. בני־עירו ברחו ממש ממנו. כשעמדה העגלה אצל ביתו והוא ראה, שבעיצומו של יום התריסים מוגפים ומוברחים בביתו, נפלה עליו אימה ופחד. הוא התחיל קורא לליסה ושלמה'לי ולליב'ל — ואין קול ואין עונה. המשרתת אף היא פרשה מן הבית והריהי חולה ומוטלת בהקדש. לבסוף נכנסה לחצר זקנה אחת ובישרה לו לר' גימפל את הבשורה הרעה.

— אוי, ווי, אין ערד ליסה! — קראה הזקנה ופיכרה יריה.
 — אימתי היה מעשה? — שאל ר' גימפל ופניו הלבינו ונתכווצו.
 האשה אמרה לו את היום.
 — ושלמה'לי היכן הוא? — חזר ושאל.
 — יצא לגלות! — השיבה האשה — תיכף לשבעה...
 — ברוך דיין אמת! — ברך ר' גימפל את הברכה, שחייב אדם לברך על שמועה רעה והוסיף ופסק פסוקו של איוב: ה' נתן וה' לקח. יהי שם ה' מבורך.
 הוא נכנס לביתו. קרע, חלץ מגפיו וישב על גבי קרקע והזקנה הביאה לו פת וביצה מגולגלת ומקצת אפר, כדין סעודת הבראה. לשיעורים הודיעתו, שבתו יחידתו לא בדרך הטבע מתה, אלא תלחה עצמה, אף היא אמרה לו על שום מה. דומה היה, שאף זו לא בילבלה את ר' גימפל, שכן תמיד היה מוכן ומזומן לקבל באהבה כל מיני פורענויות, שגזרו עליו מן השמים, כמו שאמרו: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. והוא היה חזק באמונתו ולא הירדה אחרי מידותיו של הקדוש־ברוך־הוא.
 בראש השנה התפלל ר' גימפל בבית־המדרש ואמר את התפילות בנעימה ובקול. אחרי־כך אכל יחידי סעודת ראש השנה. המשרתת העלתה על שולחנו ראש של כבש, תפוח כדבש, גזר והוא טעם והתנענע והיממה זמירות. אמת, אני, יצר הרע, ניסיתי להחטיא אף אותך, את האב השרוי בצער ולהביאו לידי מרה שחורה, שכן לכך שלחני יוצרי. ואילו הוא לא שמע לי וקיים בי את הפסוק שבמשלי: אל תען כסיל כאיזולתו. במקום גלגול עמי עסק בתפילה ובתורה ובמוצאי יום הכיפורים התחיל בונה סוכה וכך היה טרוד כל הזמן בתורה ובמצוות. ומן המפורסמות, שאין לי שליטה אלא בכני־אדם המפנים לבם לבטלה, לא באנשי־מעשה. וכך יצאו ימים טובים.
 תיכף לאחר חג מכת ר' גימפל את ביתו ושאר נכסיו בדבר מועט ויצא מקרשבו, שכן העיר הזכירה לו זכירה יתירה צרתו. כל בני־העיר, הרב אף עמהם, יצאו ללוותו והוא הניח מעות לבית־המדרש, להקדש ולשאר דברים שבצדקה. אף הוא פעל, שיחירו את ליב בעל־העגלה, וכך יצא ר' גימפל מן העיר יציאת צדיק, שנאמר עליו: יצא צדיק מן העיר, פנה הודה, פנה זיווה, פנה הודרה.
 ליביל סייס עשה זמן וזמנים בכפרים הסמוכים. רוכלי קרשב סיפרי, שהוא מתגרה כל מיני תיגרות באיכרים ובשקצים ומטיל אימה על הגויים. מהם אמרו, שנעשה גונב סיסים. מהם אמרו, שהוא ליסטים ביער. אף אמרו עליו, שבא אצל קברה של ליסה ועקבות מגפיו בחול. אמרו עליו עוד כמה דברים. הרבה נתיראו, שהבחור יתנקם בבני־העיר. והדין היה עמהם. שכן בלילה אחד נפלה דליקה. האש יצאה מכמה מקומות בבית אחת ואף־על־פי שאותו לילה גשום היה, קפצו הלהבות מבית לבית וכל קרשב, חסר רביע, נשרפה. תייש הקהל אף הוא נשרף. היו עדי ראיה. שליב סייס הבעיר את הבערה. והואיל והיתה צינה גדולה והרבה ניטלה קורה מעל ראשם, חלו כמה וכמה והיתה מגפה וכמה אנשים, נשים ותינוקות יצאו מן העולם והיה חורבן ממש בקרשב. עד היום העיר קטנה וענייה ושוב לא חזרה ליושנה. וכל כך למה? על חטא שבסתר בין איש לאשתו ובין בעל־עגלה.
 ואף־על־פי שלא ממנהג ישראל להשתטח על קברו של מאבד עצמו לדעת, בנוחרת תשחורת, שבאית לקבר אבות, משתטחות על תל־העפר מאחורי הגדר ובוכות ומתפללות על עצמן ועל ביתן ועל גשמתה של הכושלת ליסה בת גננדל.
 ומנהגן נוהג עד היום.

עברית: מ. ל.

סגנון התקופה בהצגת שקספיר

פטר ברוק

הציורים המצורפים למאמר זה הם מעשה ידי ד"ר פאול לוי. הציורים האלה נעשו בשביל "חלום ליל קיץ" המוצג עתה ב"הבימה".

ככל שיעמול הבמאי או הצייר להציג מחזהו של קלאסיקן מתוך אובייקטיביות גמורה, אי אפשר שלא ישקף תקופה שניה, היא התקופה שבה הוא עובד והי.

במאות שלאחר שקספיר הלך סגנון הגשתם של מחזותיו צעד בצעד בעקבות התמורות בחברה, מסורת שקספיר הקיימת היום היא לא רק פרי שנות מחקר מכאן והתפתחות התיאטרון מכאן; היא גם אספקלריה לכל השינויים שחלו בטעם ככל שהחברה האנגלית התפתחה מהאנארכיה הבלתי-שלווה של שלטון המלכה אליזאבט אל המסכת הבורגנית היציבה של התקופה היקטוריאנית.

מחזותיו של שקספיר נכתבו בתקופה קשוחה, חירי-נית, גברית, חלוצית: הם צמחו מתוך איירה של הר-פתקה של התחרויות שבאה מתוך התבוסה הניצחת שנחל רוח ימי-הביניים מירי הריניסאנס. הם נולדו בעולם של ערכים נדיים, של אמונה עזה וכפירה עזה, של אינדיבידואליזם, שאפנות, יומה, אימפריאליזם: הם הוצגו על בימת-מישורת בלב הקהל, וכיחם היה בסמיכותם זו, ביכולת זו לפנות אל הדמיון בכוח המשחק, בתנופת המליצה, בחיוניות השירה.

כשברבות הימים נעשתה אנגליה מסודרת יותר, הפוליטיקה שלה גלויה פחות, הריפולומטיה שלה דקה יותר, אורזי-החיים מעודן יותר, תפס אף התיאטרון מקום רך וענוג יותר בחיי הבריות, הוא נכנס לביח פנימה, הכסאות נעשו נוחים יותר, מסגרת-המנוה קמה ועשתה מחיצה הגונה בין רגשות השחקן ובין הצופה — והקהל שנעשה מתון יותר קיבל הגנה זו ברצון, בתקופה של מהדריינימוסין נעשה התיאטרון ריקוראטיבי; תחת הנער באה השחקנית; תחת קריי-אתאהה לתפארת הדמיון בא הכד הצבוע; והודיה הבלתי-מהוקצעים של התשוקה רוככו על ידי מוסיקה אגבית, בשעה שארטיק, השחקן האנגלי הגדול, שיחק את רומיאו בקפלט ואברקים, נעשה המחזה נוסח המאה הי"ח, ויוליה הפכה לאחת היפהפיות של העיר באת.

מן גאריק ועד קין, מן מאקראדי ועד איירווינג, עוצב סגנון הביום על ידי ההיסטוריה הסוציאלית, כשכתי המלודרמאט נתחבבו על הבריות, והמוסיק-

הולים פתחו דלתותיהם, פסקו בנייה-הזמן להיות צופים מתמידים בשקספיר, ועמם נס משהו מליהם של מחזור תיור, האלימות גתמעטה, שפיכת-הדמים פחתה, גילוי-הלשון כוסה בצעיפים כדי לחוס על אוניו של קהל-הצופים החדש ממעמד-הביניים, שקופת התיאטרון נעשה תה תלויה בו יותר ויותר, גם חשיבותם של המעמדות העליונים ירדה: עברו הימים, שהם היו האפוטרופסים ונותני-הטעם והחלק האריסטוקראטי שביצירות שקספיר — שחוקי-המלים המהוכים והלשון-נופלי-על-לשון המלומד — נעשה לאבר מוולדל שבגוף, הסכסטים נתקצרו, וקישוטי הבימה נתעשרו, הטרגדיות של שקספיר נעשו ראיות נאות לנשפים, ולטיולי משפחה, בני-לוייה בלתי-נפרדים לתכניית-המוכרת ולקופסת השור-קולדה.

הצגת שקספיר כיום מבוססת על כמה מושכלות ראשונים שאיש אינו טורח אפילו לערער על מציאותם. נראה כהכרח שהמחזות מחולקים למערכות ולת-מונות, נראה כהכרח שחלום ליל קיץ יהיה עם גלמלות, באלית ומנדלסון, שרומיאו ויוליה יהיו בגיל העמידה, שהמחזות ההיסטוריים יוצגו לפני מסכים של טפיטין — אדום לשם אנגליה, כחול לשם צרפת. נראה כהכרח שיהיו מחליפים תחיות בד כדי להודיע לקהל את ההבדל בין חצר הארמון לפנימו, אך מעטים יודעים

כוננות להסתלק מן הספקנות אשר כל צופה תמים מביא עמו. הרי הם הולכים בקרירות, כמומחים, להאזין אל הפסוקים המזכירים די והותר ולהתבונן כיצד השחקן נוהג בהם, השפעתם של אלו על התיאטרון היא שהביא אה לידי טיפוס זה של הצגת שקספיר שנתרווח היום. הצגה קרה, נכונה, ספרותית, בלתי תיאטרונית, שגומ' רים עליה את ההלל, אך שאינה טובעת טביעה אמוציוני נאלית בצופה הממוצע.

האסכולה של פול וגראנוויליבארקר עשתה צדקה גדולה עם התיאטרון בתגובתה על העיבוד המופרז בשכלולו של סגנון ההגשה שהיה נהוג בתיאטרון של הוד מלכותו, ואולם היא פנתה אל הקצה האחר וביקשה פשטות בנסיגה. תרופתה היתה השיבה לתנאי זמנו של שקספיר והצגת מחזותיו על בימה אליזבתית. אך דבר זה אי אפשר לחזור וליצור בתוך תיאטרון מודרני. למען המסקניות צריך היה לחזור ולהקים את כל התיאטרון האליזבתי, על המונג, קולותיו וריחותיו. אפילו נניח שהצלחנו בבריאה זו מחדש, נמצא בסופו של דבר שרוחו של שקספיר המק שוב ועבר, ושבהיי פוישנו אחר שקספיר האבוד רק יצרנו בתינוכות של שקספיר.

פשטנות גרוטסקית יש בהנחה שאתה משיג איזה דבר שהוא על ידי ויתור על הישגי התיאטרון במאות

כי הוראות הבימה במהדורות המחזות שלהם, "יער" או "חלק אחר של הטירה" שולבו כולן על ידי עורכי המאה הי"ח. מעטים הם המבחינים בהבדל היסודי די שבין מחזה שעלה במחשבה כשיר שלם, כתוב בנוי סח שירה ומכוון להיות מיצג בחירות ותנופה של שירה, ובין מחזה שעודותיו נשברות תמיד, ההופך לסידרת יחידות סטאטיות על ידי תהלוכת תפאורות המצמצמות את הדברים צמצום מקומי של מה"בכך. תפאורה ריר אליסטית זו הביאה לידי מעגל כשפים. כל שהיא מעור בדת יותר, כן רציפות המחזה צריכה להישבר יותר, והמחזה טעון קיצוץ יותר. היא הביאה לידי מתיצה גדולה בין המחזה לקהליהצופים, אשר המסירות השבר לוגית לדיקו של תקופה העמידה אותה, השירה עולה קרבן לדקדוקים; ואגב החיפוש חסר-הפשר אחר הדיקו ההיסטורי, נחנקת הממשית הפנימית תחת כובד התלי בשות.

את המומים הגדולים ביותר במחזות שקספיר הטיל יחס השחקנים. במשך מאות שנים אשר השחקנים היו גם מנהלים ובמאים כאחד, ניתן הדגש לא על המתנות אלא על התפקידים. השחקן-הכוכב קיצץ בכל התמונות המסייעות על עושר האופי ופרטי הרקע שבהן, נתן תפקידים קטנים למשחקים חסרי-ערך ודחק אותם לקרן זוית. בזאת הרס לגמרי את איוונם הפנימי של המחזות, שהרי לגבי שקספיר היתה כל נפש פועלת בעלת חשיי בות שווה. ומי שנזדמן לו לדבר ברגע הנתון היה בתפקיד ה"ראשי" באותו רגע.

זוהי המסורת העיקרית בביום שקספיר בימינו. ובמסורת זו הורגלו רבים מן החוקרים והמבקרים הברירי טיים. רק עיין מדויקת במחזות מעמידך על התהום המתמיתה בין תפיסותיך המיקדמות ובין הטכסט האמיתי. אתה בודק ומוצא ששלשלת הקבלה מן התקופה האליזבתית ועד התקופה הויקטוריאנית הגיעה לסוף-פסוק, וכי דורנו, שמבחינה חברתית חזר כבת-ראש לאוירה שהיא קרובה יותר לאנגליה של אליזבת מאיך זה זמן שהיא במשך ארבע מאות השנים האחרונות, כן ההכרח שימצא סגנון חדש וגישה חדשה.

אחת השגיאות הקשות שבמאי עלול לשגות היא במחשבה שהטכסט יכול לדבר בעדו. שום מחזה אינו יכול לדבר בעדו, אם השחקן יהגה את פסוקיו באופן ברור אך הדגוני, לא יחשוב איש שהיא עושה מלאכתו כהוגן, אך באנגליה עדיין סבורים שהצגה סטאטית ושטוחה טובה היא, בעוד שזו המסתייעת בכל אפשר-דיוותיו של התיאטרון להאיר את הטכסט נחשבת כמאפילה את המחזה. אכן באנגליה חלק גדול מדי מקהלה-הצופים מיטיב לדעת את שקספיר יותר מדי, שוב אין הללו מסוגלים ללכת לתיאטרון מתוך אותה

כבגדי זמנם שלבשו שחקני תקופת אֵלִיזבת, פונקציוֹ-נאליים הם לגמרי, ולפיכך הם צורת התלבושת המתאימה ביותר לטראגדיה. ואולם השחקן האֵלִיזבתי שיחק בבגדיו המודרניים על בימת הפלאטפורמה הפורמאלית שלו; ואילו שחקנים במסגרת של תמונה לעולם הם שחקנים בתלבושת של תקופה, אפילו התקופה היא ימינו אלה. אי אפשר לצופה להימלט מהרגשת אי-יאות, ומכל מקום הרי הם פונקציונאליים פחות ומסייחים את הדעת יותר מן התלבושת המפוארת ביותר.

שעה קהל נכנס לתיאטרון, דמיונו פתוח לגמרי. אם הוא מוצא, כמחזהו של תורנטון ויילדר עירנו, את המסך מורם, הבימה חשופה, הרי הג'סטטה האנטי-תמונתית הראשית של הבמאי מבהירה לו מיד שלא תוצג תמונה, ושהבימה אינה אלא קמרון מעל למישטח קרשים, שעליו ינסו השחקנים ליצור אשליה. הרי שבפתחה נקבעו המוסכמות, דמיונו של הקהל שיתרר, ומעתה הריהו מוכן ומסוגל ליצור לו את תמונתו שלו. לעובת זאת, אם המוסך מורד, אם האירות עוממים והמסך מתרומם, ורואים בנין עם תפאורה של תקופה, אם התאורה מרמזת אף מקצת שבמקצת, ולו רק על יום או לילה, הרי הקהל כבר קיבל עליו דינה של מוסכמה תמונתית, ומיד הוא מפקיד את דמיונו בידי הבמאי. דבר זה מטיל התחייבות כבדה על הבמאי שלא למעול בפקודו, ואם הוא מנסה בפשרות על ידי הפיכת המחזה לפורמאלי להצאין, תחת ללכת בדרך התמונתית עד סופה, הקהל סופו שיראה עצמו מרומה. יישלל ממנו גם הסיפוק שבקריאת דרור לדמיונו הוא, וגם רטט ההנאה שבהתכרות לאשליה בימה משכנעת ובעלת-דמיון בתמידות. רוב הצגות שקספיר בימינו משעממות פשוט משום שהן עושות בפשרה זו: פרקים מתוך פתח, פרקים מתוך צניעות, פרקים מתוך חוסר כשרון, אין הבמאי מקיים את ההבטחה שבתיקה שהבטיח לקהל.

אלפרד די מיטא אימר, כי דלת כרין שתהיה או פתוחה או סגורה. וגם אנו נאמר בפשטות שהביום אי אפשר לו להנתעשע באשליה — עליו ללכת עד סופה של דרך או לא ללכת בה כלל. שתי הדרכים חיקיות הן, ובשתיהן אפשר להצליח, אך לא על ידי ויתורים ונסיגה. אפשר להשיג על בימת ימינו את הפורמאליות האֵלִיזבתי, אך באמצעים אחרים לגמרי. ועל הכל, האמצעים בדין שיהיו בעלי מסקניות והגיון פנימי: אם דוחים את המוסכמה התמונתית, הרי אין להשתמש במסך, התאורה והתפאורה אסור שתהיינה מרמזות באיוו נקודה שהיא על הזמן והמקום. התקופה והאירה, בנין הבימה צריך שיהיה עשוי פלאטפורמה, שהללו משמשות לה בתפקיד נייטראלי של

השנים האחרונות. הרי זו תפלות, כאילו באת להציע שהראינוע יחזור להיות אילם, או שמוסיקה קלאסית תגונן בכלי הנשיפה הפרמיטיביים של ימי מוצארט. כמה בכאיס, המבינים זאת, מנסים בפשרה. בתוך המוסכמות הצוריות של בימת ימינו הם בונים תבנית שיש בה מסגולותיה הגיאוגרפיות של הבימה האֵלִיזבתיית ושאפשר להשתמש בה ולהאירה כחלק מהצגה חדישה.

שיטה זו מאבדת שני עולמות כאחת. היא מכוונת לשחרר את הטכסט על ידי הפיכת הבימה לפלאטפורמה פורמאלית, אך אין היא רואה שבתוך הבימה החדישה שוב אין כאן פלאטפורמה אלא תמונה. הבימה האֵלִיזבתיית היתה טבעית ובלתי מסיחה את הדעת משום היותה רק דוכן המדקר כמין מיזח בתוך קהל הצופים. צורת בנינה היתה דבר שאינו מעלה ואינו מוריד, וממילא דבר שאינו נראה, כשם שמנהלי-הבימה אפורי-המעיל העוברים ושבים על הבימה בתיאטרון הסיני אין הקהל משיג בהם כלל.

ואולם אך תקבע את התיאטרון האֵלִיזבתי, על כל פרטיו ודקדוקיו, בתוך בימה מודרנית, מיד הוא נעשה תמונה: הוא הדל להיות פורמאלי, הוא מכריז לפתע על תקופתו, וכשהבמאי מרחיק לכת בפשרה ומסתייע בתאורה ריאליסטית, הרי תמונת הסגנון היא שלימה. טעות כיוצא בזה אתה מוצא בהצגת שקספיר בבגדי זמננו, הללו יוצאות מההנחה כי הבגדים המודרניים,

אידיאלי שבמראה-עינים לאלף-הרוח המתקיע-עצוב של המחזה הנה, בתמונות של חצר הנסיכה הננסית מוקיון חירופנים, לבוש כלי-לבן, נפש שאינה מרומזת בשום שורה של הטקסט, אך ענשאה עד הסוף כמין סמל שהוח ואבד-דרך, שמבחינת התקופה הוא לא פחות שומאן משקספיר, של אורית התמונות הללו, התאימות ואף חוסר-התאימות שבהצגה זו נתחייבו מתוך תביעות הביטוי של הטקסט, ועל ידי מסקניות יסודית זו נתקשרה, לדעתה, בסגנון אחד והשיגו את אמיתן שלהן. בתורת חידושים הוציאו את המומחים מכליהם אך עינגו את הקהל, וכשהועלתה ההצגה מחדש כעבור שנה, כבר נתקבלו, כך נראה לי, לגמרי.

שלא כדון אמן אחר, חייב הבמאי לזכור את קהלו, עליו לעמול ביצירת מגע עם קהל מסיים, ותגובתו הבלתי-אמצעית של זה היא אבן-הבוחן היחידה להצ' להתו. ביום של הסערה שהוא טוב במוסקוה אפשר שיהיה רע בלונדון, ממש כשם שדרך פירושו של איתו המחזה לנווראגים בדין שתהיה שונה לחלוטין מדרך פירושו לבני אמריקה הלאטינית. הצגת רומיאו ויוליה בתוך מסגרת של מחנה-ריכוז, הניתנת על הבימה בפראג, תיראה אולי מגוחכת מחוץ לצי'וסלואקיה, אך שם היו לאותה הצגה באותה שעה משמעות וחריפות מיוחדת ומכאן הצלחתה הגדולה.

הבמאי עוסק בשלושה אלמנטים: הטקסט, הקהל, וכליו שלו, ומאלה רק היסוד הראשון קבוע ועומד.

רקע הארה, כמו כן, התלבשות צריך שתהיינה במובהק מדים לשהקנים, המספקים את העין אך בלא לרמז על העבר או על ההווה. טכניקה זו, כבתיאטרון הסיני או היאפאני, תשעין את המחזות על המלים והשחקנים בלבד, וככוחה לתת את הנוסח הטהור ביותר, והמספק ביותר מבחינה אסתטית, שבהצגת מהותו של שקספיר.

מבחינה מעשית, שתי סכנות בגישה זו, האחת היא שבהדגישה הרגשה גמורה את השחקן היא מטילה עליו משא שרק להקות מעטות תוכלנה לשאתו. חלק גדול מעבודתו של כל במאי הוא למצוא אמצעים חיצוניים להשלמת עבודתו של השחקן בשעה שהלה אינו יכול להתרומם למדרגת הביטוי שהרגע דורש ממנו. אם השחקן נעזב על בימה חשופה, כשאינו לו דבר היוצר אוריה בשבילו, ואין לו דבר שסייע בידו, הרי עליו להיות מסוגל לקיים לבדו את מלוא תשומת-לבו של הקהל בכל רגע ורגע. בלהקה אידיאלית אתה יכול לדמות לך הצגת שקספיר מעין זו, ואפילו אז יהיה מן הצורך להביא בחשבון את תגובת הקהל. התיאטרון, שלא כאמנות אחרת, הוא אמפירי. אין לו קיום עד שהוא קיים לעיני הציפה, ומעבר לנקודה מסוימת אן היא יכול להוליד הלאה מאשר הקהל מוכן ללכת אחריו. ביום עירום וכפושט של שקספיר אפשר יהיה בעל מעלות גדולות, אך לא יהיה לו ערך מעשי אם יתברר שהוא מזוקק וחמור יותר מדי בשביל האדם הממוצע.

שקספיר היא הדרמטיקן המקובל ביותר בעולם: מחזותיו הוצגו, תורגמו ונקראו יותר ממחזותיו של כל סופר זולתו, אך אם בארצו נעשה במאה העשרים אחד מעלי המחזות המוצגים בפחות, ברי שדרך ההגשה נלוזה, לשם יצירת המגע בין מחזות שקספיר לבין קהל של ימינו, על הבמאי להיות מוכן להשתמש בכל אפשרויות התיאטרון המודרני לעזרת הטקסט, עליו להבחין בין הארכאיזמים והרמזים שנתישנו, וההבדלים הטכניים הרבים שחייב בנין התיאטרון בימי שקספיר, וכל יתר הדברים המאפילים את הטקסט, ובין לבו החי של המחזה — חלומה הפנימי של המשורר — ולזה עליו למצוא את הלבוש התיאטרוני המתאים.

כשהצגתי את לשוא עמלאהבה התקנתי למחזה תלבעות נוסח וואטו — ניסח תקופה של מאה וחמשים שנה לאחר שנכתב המחזה, בחירת התלבשות לא היתה פרי שיקולים שמלכת-חלה, והדיוק היסודי טורי נדחה ככלתי חשוב בהחלט. בחרתי בוואטו משום שסגנון לבושיו, על המרחבים הבלתי מקושטים של סאטין מכה גלים אשר לו, נראה לי כזיווג

ולגבש הצגות על ידי המסורת נידון להגיע למבוי האטום וחסרי החיים של „תיאטרון לאומי“ למינוי.

בשעה שגאריק שיחק את רומיאו ויוליה באברקים, הצדק היה עמו; בשעה שקין הציג את מעשיית התורף עם מאה פרסים נושאי נאדות, הצדק היה עמו; בשעה שטרי הציג את שקספיר בכל האמצעים של „הוד מלכותו“, הצדק היה עמו; ובשעה שקרייג ביים את הריאקציה שלו על כך, אף הוא הצדק היה עמו. איש איש היה לו הצידוק בזמנו; ואיש איש יהיה לשימצה מחוצה לו. כל ביום הוא נכון ברגע שהוא נכון, והוא טוב ברגע הצלחתו. תחלתו בתחלתו, ובסופו סופו.

חיבתו הראשונה היא לגלות כל כוונה של המחבר ולמסרה לקהל בכל האמצעים עברשותו. ככל שהתיאטרון מתפתח, וצורתו והגיאוגרפיה שלו, מגגונו ומסממנתיו, משתנים, אף סגנון הביום מן ההכרח שישתנה עמו. אין לך הצגה מושלמת לשום מחזה, אף אין הצגה סופית: כפירושו של מוסיקאי, קיומה הוא בלתי נפרד מביצועה. הצגה מסוימת נכונה רק ברגע הנתון, והדבר שהיא מביעה הבעה דוגמא־תית היום יהיה, מן הסתם, מוטעה בעוד חמשים שנה. התיאטרון עוסק בחומר חי והריוו במצב של השתנות תמידית. בשעה ששחקן חדש בא לשחק במחזה, הרי הגשת תמונתו צריכה תיקון; כשמחדד שים הצגה, יש לשנות שינויים. כל נסיון לקבוע

נוף הארץ בספרותנו החדשה

אסתר טרסי

הבא להתבונן בהרגשת הנוף של ספרותנו החדשה. הייב לחלק את הנושא לשניים: לדור המשוררים העולים, ודור המשוררים שנולדו בארץ. בעית הראשונים היא ההסתגלות לנוף המולדת החדשה. מיצירותיהם של אלה נבחר המש, וענינן שתי שקיעות בירושלים, ליל קסמים אחד, בוקר בשאי הארץ ופאתרשדה לאחר קציר. בין יצירות אלה אין כל קשר פנימי, חלוקת שעות היממה אינה אלא מקרה. בחירתן טבועה בערכן האמנותי ובכשרן לשמש דוגמאות לבעיות היסוד של הנושא, והן חבלי השתרשותו של משורר, באשר הוא משורר. בנוף חדש; נוף קדמון; נוף בטירתו.

ב

מטבע הדברים הוא כי יהסו של משורר-עולה לטבע המולדת יהיה נושא נכבד לספרות העברית החדשה. אותות המשבר החל בנפש האמן בבואו לנוף חדש, זר לנוף ילדותו וקרוב ל"נוף" רוחה, יהיו ניכרים בצורות שונות הן במה שנאמר והן במה שנרמז, ואף במה שנבחר כראוי לשתיקה. וידוי מפורש, בהכרה מלאה, על פרשת ההתי נכרות והשיבה לנוף המולדת נתן לנו דוד שמר עונוביץ.

... רבת השתחשקה נפשי מיום אשר באמי לארץ.

לל לקני הטבע את ספרו וקרא לא נדקתי:

אומיות נרות, תנשוח ותדש ומינר צרוקן.

אמנם סוד יקון עבדי נאחיש את ספקו תפסון.

אף שרם נחרי מלבב אליהן כפסור אל קנה.

שרם הד קלא וגואל מתהומות הנפש תדלינה...

עד כי רק פה תבינומי, שנקפשי ערונה בקלות...

(„ויובל העגלונים“)

בצלילות שירית רבה מסופר כאן בעינוי נפש אשר ראתה ולא ראתה את יפי הארץ, וכשחרד סוף-סוף לב האדם, לא מצא עדיין לב האמן את הניב הגואל. זרות דיבר הטבע וגם יפיו דחה והעלה על הדעת זכרון נוף אחר, צנוע יותר אך קרוב, נכרי אך אהוב. ואולם סוף סוף בא המשבר לטובת הנוף החדש. השינוי לא בא בהדרגה, אלא לפתע. אפשר שהיתה צמיחה אטית, חשאית, לקראת נס ההתודעות, אך המשורר זוכר רק את רגע המשבר. באחד הלילות הרגיש והנה

מופלאה הנאתנו מן הטבע והנוף שהרי אי אפשר להשוותה לשום חויה אחרת. עובדה היא. שהנוף מפליאנו ביופיו ללא צורך בתמורות. אין הוא מייגע, אינו נשמע לחוק השעמום ואינו כפוף, לכאורה, למושגי היופי המקובלים. אותם השמים ואותם האילנות... נראה, כי שורש חויה זו, המיוחדת במינה הוא שלמראה הטבע מופעלים בנו האינסטינקט והאינטלקט כאחד, אם גם ערכם של שני הגורמים אינו שווה. האינסטינקט, הנרדם מחמת התפתחות השכל, שב וניערור לנוכח מחצבתו ומחצבת כל הי. שוב אנו חלק אורגני מן היקום. והואיל ובכוח שכלנו התעלינו מעל עולם הצומח והחי, דומה ולא דומה כל כך היות הנוף לשאר חיותינו.

ואף זו: מועטים גילויי הטבע — האדמה, השמים, הים, ההרים, הרוח, האור, הצליל, הצמר חים ובעלי-החיים, מועטים וגדולים. ואילו תיאודם ממוצעים עוברים תוך עיניים קטנים ורבים. ומכאן מתבקשת המסקנה — ותהא זו נמהרת ולא מדויקת — שמיעוטים וגדלים של גילויי הטבע הם המשרים על המסתכל את הלך-הרוח הכביר, המיוחד במינו, שהוא, כביכול, מכפר ושוטף ומטהר אותנו, אגב הנאה עצומה, משפע עינינו הקטנים.

מכאן אך צעד אחד למחשבה. שעוצם השפעת הטבע טמין גם בחוש הנצח. אדם המסתכל בטבע מתפעל מדבר-מה שקיים לעד, לפני היותו ואחרי היותו. גם מבחינה זו שונה ההתפעלות מן הטבע מכל שאר החויות. המתפעל כאילו ארב לנצח ותפסו, כאילו גנב ממנו רגע חגיגי-חולף. האם מתלווה לקליטת הטבע השאיפה להניח, כי אף האדם שותף, כחוליה בשלשלת, לאינסוף?

לא כנוף כל הארצות נוף ארצות קדומות. וביצירות ספרות, שתכנן טבע קדמון, לא די איפוא בתיאור הנוף בלבד. „הוד הורבנה“ של הארץ — כדברי שאול טשרניחובסקי — מטיל את מרותו, האסוציאציות ההיסטוריות הרפכות כאן נושא-מישנה. המעמיק ומשלים את הראשון, אולם יש ותוקפת אותו ליאות. הנושא כבד מני שוא, נשגב מנשוא, והנפש צמאה לחלקת נוף טהור, בעירומו, מכל לבושינו הטראגיים של העבר. למולדת ההווה אנו משתוקקים.

ציוחת פרא של הגשר, ומקלי-נדודים בידו, דוגמת הרוח, גודד הערבה.

חן רב בתפיסה זו, אך האמת בה? כי הגה עברו עשר שנים ביצירת המשורר, ונכתב שיר הבא להעיד, כביכול, שהאדם הוא יוֹתֵר „מתב-
נית נוף ילדותו“. עתה עיננו חומדת עיט, עיט הטס על פני ארץ חדשה, ממש בשם שהמדה לפנינו את הנשר בשמי נכר. עשר שנים בלבד, וכבר אנו רואים את נפש המשורר דבקה בהריה, עוֹר פותיה ונופה של מולדתו ההיסטורית.

עֵיט! עֵיט עַל הַרְיָה, עֵיט עַל הַרְיָה עֵיט
קֶס גֹּלְשֵׁי-גֹלְשׁ וְכַמְנַע פִּלְא אֶבֶר לֹא נָקַף.
רָבַע קַל — קָסָא, מְסֻנְהוּ — נִיד לֹא נִיד בְּאֶנְקוּקִיו.
רָסַס קַל שָׁה א לְפַמַּע — וְעוֹלָה לְקֶרֶאת הַקָּב.

עֵיט! עֵיט עַל הַרְיָה, עֵיט עַל הַרְיָה עֵיט
אֵט נָפַל, — נְדָמָה בְּאֵלוֹ — רָבַע אֵינוֹ אֶלָּא עָף.
אֶרֶץ, עֵיט עַל הַרְיָה, — עַל פְּנֵיהֶם חֲסֵרֵת צַל,
מְאֻבְרוֹת עֵנֶק חוֹלְקֵת, קַלְשָׁמַת טַרְרִי-אַל...
(„עֵיט עַל הַרְיָה“)

סמי מכאן כל הגות והגיגים. שורה חגיגית, ריקודית-מוסיקלית, קריאת צהלה של בן-חרוץ, פותחת כל בית: „עֵיט, עֵיט עַל הַרְיָה! עֵיט עַל הַרְיָה עֵיט“ וקצב השורה הזאת מוליך אחריו את הבית כולו, מושכו הלאה, ומכריחו להקיף את הרקע, שעליו מצטיירת הצפור, את הרקיע, „שמי תכלת“... „טס באור צורב...“ ואת מראהו, „ישרגו הוא, כבד אבר, שחור גוצה, רחב כנף“ (ואילו אחיו הגשר, שבערבות הצפון — ענק שחום, כבד, בודד במלוא מרחבו, וקול ציוחתו פרא).

והרי טיסת העיט, עין המשורר מוסרת בדיק נות של מאוהב כל פרטי חנועותיה; את הגלילי שה ללא נקיפת אבר, רגע-פאון, ניד ולא ניד, והנה — רטט ולבסוף עלית-נצחון למרומים. המִד שורר עומד ומספר, כביכול, למישהו נעלם על העיט, למישהו אשר האוביקט המתואר ואף המתאר עצמו שייכים אליו. העיט, ההרים, האדם צמודים זה בזה וכולם יחד בדבר אחד הכולל את שלשתם: מר לדת. בכל הבתים — פרט לאחרון — אתה מוצא פניה זו הבלתי מפורשת ואף על פי כן מובנת כל כך: „עֵיט עַל הַרְיָה“, רק בבית האחרון נתפרש הסתום-כביכול: „אֶרֶץ, עֵיט עַל הַרְיָה...“ הנה כי כן האיש אשר לפני עשר שנים עקב בעיני געגועים אהרי נשרי רוסייה, מחדש את בריתו עם מולדתו החדשה.

בכנס בלבו קסם הלילה, המשורר חזר למולדתו. שתי תקופות אלה של התבכרות והתמכרות לטבע הארץ הוצה אותן תקופת עבודה ונדודים ושמירה, בגליל וביהודה, עבודה רוחנית רהוֹר קה ממנו. ולאחר זמן רב בא רגע ברוך, „החבר לול נפל מעיני והוד המולדת נגלה לי“. האם העבודה בחיק הטבע הוללה את הנס או הנדור דים מתבל ארץ למשנהו? ואפשר דחתה העבודה המאומצת לזמן רב את נפילת התבלול? „עֵיף ורצוץ הייתי ולא שמתני אליהם (לטבע) את לבי“.

לא אלה הגורמים המכריעים ולא היפוכם. התאקלמותו הנפשית של המשורר אינה אלא שאלה של זמן ושל התבגרות כלי הקליטה. אם ידע המשורר לראות את טבע ארץ הנכר, חזקה עליו שיספיג סוף-סוף גם את הנוף החדש, יספוג בלי משים, כאשר „לא ישים אל לבו“.

את כל הפרשה הזאת מספר שמעונוביץ בזמן עבר. ויש חוספת חן להקבלה זו. „עתה“, כשנזכר המשורר בכל מה שאירע בינו לבין נוף מולדת, עובר לבו על גדוהיו ובסערת נפש גלית לו הארץ בהווה במלוא הדרה. הויה משולשת היא: כאב זרותה של הארץ; חדות ההתודעות; מתק הזכרון של היסורים בעבר, דומה הדבר למצב הנפשי, שבו האדם אחוז שכרון תודה לאדם אהוב שהתנכר לו זמן מה, — ועתה שב.

ג

נופו ה„יסודי“ של שאול טשרניחובסקי הוא נוף ערבות מושלגות, זרועות מצבות קודש, נשרי שדה, הצווחים ציוחת פרא גלמודות, ורנחות הערבה, הנודדים הנצחיים, שאין עוצר בעדם זולת הררי הדרום.

בשלושה בתים עשירי ביטוי של השיר „אדם אינו אלא...“ תוארו הגשר, הרוח, הערבה. קדם להם בית מיתאפיסי, כביכול, המשמש פתיחה ליצירה כולה, והוא כ„אני מאמין“ הנפשי של המשורר. אדמת הילדות — זה כל האדם, רק מה שספגה נפש אדם בילדותו, טבוע בו לנצח. גדולה מזו, תבנית הילדות היא גורלו של אדם. סוד עתידו; וקו החיים שלו גמתח בהתאם לתב-
נית הזאת, כך הוגד בכית ראשון — ובאחרון, ערבה, גשר, רוח; „גם אני גברתי בדמות ובצר לם זה, כתבנית זו נתפרשו תולדות חיי, נגלה מזלי...“ נפש חפשיה ובודדה, מתהלך הוא בתוך עמו, ושירתו זרה לאֶחָיו. שירתו משולה לאותה

תאור שקיעה של רגעים ספורים מעמיק בזמן. „היה אזי אסיף כל הזריחות והשקיעות בעמוד רגלי בירושלים בערוב יומה.“ וכשם שבשקיעה אחת מקופלים זהרורי דורות קודמים, כך נופו של יהודה קרני כאן הוא נשגב וקודר, גורר, מחוסר רוח, ששקיעתו כזריחתו בולטת, עזה, מזועזעת, טבע קדמון. בין מאתים ושתים המלים של השיר אתה מוצא שמותיהם של עשרה צבעים, אחת-עשרה תחושות-שמע, אחד-עשר תיאורי דינאמיקה ושר-שה שמות נרדפים לא ש; וכן אתה מוצא ריחות, תנועות, טעם, וסבך שקוף זה של צבעים, ריחות, תנועות, דעות, זכרונות, רגשות, הרהורים לא בא אלא כדי לצייר רגע הסתכלות אחד.

ה

והרי עוד שקיעה, אף היא בירושלים, שירה שבפרוזה היא של עגנון.

„שקעה החמה והזהיבו שיפולי רקיע בשב" עה מיני זהב וסיעה של עבים אדומים כעין שיש אדום הסיעו עצמם והקיפו את החמה והרי מואב שכנגד האפירו והכחילו והאפירו.“ שקיעתו של עגנון אינה יוקדת, מתלפדת ומשר-חלהבת כגון זו של קרני. צבעיה שקטים יותר, מועטים, רק שלושה בלבד: זהב, תכלת ואפור. אבל אין זה אלא רושם ראשון, צבעי שקיעה זו שקטים המה, אך אינם מועטים כל עיקר. אכן יש כאן מיני זהב ואודם העבים, האפור והכחול של ההרים ונוסף לכך, מורגשת, ללא הזכרת שם, חכר לת השמים.

ועוד: צבעי ההרים אינם סטאטיים, בשלוש שורות אלה כלולים גם שינויים בצבע ההרים, ולעין המתבונן ייראו גם קוים מלבד כתמי צבע ותנועתם: צורת גלגל החמה ההולך ונעלם, צורות העבים, קווי הרים באופק.

והרי ההמשך:

„ניירים באו ממעשיהם שבעיר ונכנסו לבית תפילתם ונשמע קול פעמון. לעומתו עמד המואזין וקרא את המאמינים לתפילה. לעומתו הקישו הפעמונים מבתי יראתם. לעומתם נח-גבר המואזין והשמיע את קולו. לבסוף נשתתקו כל הקולות וקול דממה דקה של תפילות ובכיות עלה מן העיר. זה קול ישראל שנתונים בין האומות מבקשים לשתקם. אבל הקב"ה כביכול נוטל את קולם ומעלה אותו לרקיע וצופנו בתוך שופרו של משיח. ולכשיחמלא שופרו של משיח במהרה בימינו מקולם של

ד

זאת לא היתה שקיעה, פי אם זריחה, פריחה עם ספרדות ומפתיקות וקצונה ונהשוממות, אשר ציר אמן ושאיב מקבלת, וקר ומקליל לארגון ונהתמוגם קליל בנות ומקצרתו; קוי רגון וננים, ברוץ ויגות, ולוף קשמים מאגרטל המלפך ומשחלתב — ומשפרתו לשתע נר קשמים ושופרתו וקתי קרפה במוך חיקה של עיר נור, המאקמה הקצפה (שקיעה“)

ודמות המקונן מענתות...

השיר ליהודה קרני מרוה ומצמיא כאחד, כשיקוי חריף מוגש בכוס קטנה לשפתים שוקקות. תחומי שירה שונים הובלעו כאן זה בזה, נמר-זגים לתמצית שיר עסיסית אחת, הנושא האפי הפך דרמה; הדרמה היא לירית בעמקה; הליר-ריקה מקפלת דורות ושוב מקבלת צביון אפי. גיבור הדרמה ירושלים, זמנה — תולדות יש-ראל; ולכשתרצו, הרי אין זה אלא שיר-נוף קטן, מלאכת מחשבת של צייר, שאין לפניו אלא גונים ובני גונים, והצבעים חמים ופזורים ביד רחבה, ובכל זאת אין העיבוד מעשה צייר בלבד. שפע צבעי השקיעה הוארו בנוגה לב משורר.

שקעה השמש בעיר מאובקה, עטפה העיר צבעי פרידה של אש ודם, ותמונה לעומת תמר-נה: אגרטל פרחים, המשתלהב בשפע גוניו, להבי-לסת תמונת יסוד זו — השקיעה — במלוא אורה אין המשורר מסתפק בציור מישנה בלבד; ציור העזר מן הדיון שלא יהיה סטאטי, זה האגרטל לא יעמוד בשלוה, שאינה הולמת את הנמשל. יד קסמים תשבור אותו על כל פרחיו ושפע הגונים ישתפך וילך לעינינו. זאת ועוד אחרת. לא רק העין רואה כאן בנפילתו של הכלי, האוזן קולטת רינה, וחוש הריח — בושם; והצמא טועם טעם יינות. — האם הסביר המשורר כל צרכו, למה דמתה שקיעת החמה בשערי ירושלים? ושמה יבוא אדם לידי טעות בחשבו, שהפרידה מהיום נסוכה יגון חרישי, רוח קינה — מיד עומד המשו-רר ומכחיש: „זאת לא היתה שקיעה, כי אם זריחה, פריחה עם המרדויות...“ לא, אין לפניו בת ציון נוגה, בהפרדה מאת מלכה. שקיעה זו הפכה שרפה ומרד. על זכרוננו מתדפקים כן תרדיון

לאחר קריאה ראשונה קמה בדמיון חלקת שדה ריקה, צהובה, חמה, מחוספסת, דומה כאילו ניתן תיאור השדה במלים מועטות, עניות, כאילו התרוקן הביטוי מכל לזוי של רגש. אך טעות בידנו. מישנה עיון מראה, כי יובש החלקה ניתן לנו דוקא בקטע שיר הרחוק מהיות יבש. האדמה שותקת. עדיין היא מקשבת לצליל המגל; היא אינה מתעצבת, אלא אוגרת את מגד זרעה. ואת אשר לא נאמר בפירוש מתוך טקט אמנותי רב, מוסיף הקורא: היא מחכה, נכונה לצמיחה חדשה, והיא לא תכזיב.

שתי המלים הרצופות, שצליחן יבש וחם, „צחיחה לטהה“, מעלות רושם של שיר אפי כמעט. מסייע לכך גם ההרזו החדגוני בצליליו והמורכב מבהינת צירופיו הפנימיים. הנסיון לדור בב אדמה שותקת בניבים לאילה עלה, המשל נתערבב בנמשל, ניטשטשו וגבולות, ובלב הקורא נשאר את תמונה אחת: שדה שנקצר. אדמה אחרת קציר.

„מאוחר הכרתיך“, אומר פיכמן לארץ באחד משיריו ב„פאת שדה“, אך האמת ניתנה להאמר: לבטי ההתאקלמות כמעט שאינם ניכרים בו. כשם שעצם בעית הקליטה קיימת בדור המשוררים שלא נולדו בארץ (ואף הצגת הבעיה יש שמעלה הנם), הגה בפיכמן נראה כאילו אנו מוצאים אדם אשר כמעט החלים ממחלת הכפילות, נכרי ומולדת. שוב אין בעיה. בשל הפרי, המשורר כבר רואה הוא את הנוף החדש, ולא את עצמו בתוך הנוף הזה.

„אדם אינו אלא...?“ אמת, לעולם תהיה ערי גתו של אדם לעץ, השתול על פלגי ילדותו, שקור לה כנגד כל כמיהה אחרת. וגם זו אמת: לעולם לא תדמה, תפכה ותגבר ערגתו של איש ישראל לנוף ציון על געגועיו לארץ אחרת. דבר והיפוכו. ודור העולים ישא בקרבו את הקרע. וכבנוף כן בשירה תביכים עלינו הניגודים. אנו נהנים מסגולת קרני ומהיפוכה של אותה סגולה בפיכמן משום ששניהם אמנים הם ובשניהם אנו מוצאים חויה גדולה שחזומה אמת. אם טשרני-חובסקי מחבב את הדר העוף או את הפרחים, שמעוניביץ — כוכבים, קרני — אבנים, עגנון — קול דממה דקה, פיכמן — שלפים בהלקה עזובה, הרי לכולם כאחד אין בזה אלא רמז וסמל לדבר שהוא מופשט מאד ומוחשי מאד, לארץ זו שלא נולדו בה ושדוקא לה ייקרא מולדת. ובכל גילויי אהבתם הרי הם תותרים אל היפה, היא המולדת הנכספת של כל האנשים.

ישראל יבוא אליהו הזכור לטוב ויעמוד בראש הר ויתים ויתקע בשופר.
רבת צלילים היא שקיעתה של ירושלים, עיר הדתות, וממוזגים בה כביכול, קולות המואזין, הכנסייה וכנסת ישראל. הצייר שבפרונה אף הוא אינו רואה את נופה של ירושלים נוף ציורי בלבד; כובד משקל לו, ועל נטל העבר, שמצאנו ביהודה קרני, הוא מוסיף את נטל ההווה של ירושלים עיר הקודש, קודש לשלוש דתות. מן השורות המועטות הללו, עולה איזו שלוחה, איזו מנותחילב אהרי טירדת היום, וסליחה ותשר למה לגורדין, אם גם לא נאמרה אף מלה אחת מכל מלות השקט. אפשר שכל זה בא בעטיו של הרכב צבעים דק מן הדק, ואולי בנכות הקצב האטי של הפסוקים הסיפוריים.

ו

בשירתו הגברית — והרכה — של פיכמן באו לידי ביטוי כל מראות הארץ ביחודם וניגודי סגור לותיהם. יש בו כעין חוש ששי לתקופות השנה ולחליפות היחסים שבין האויר והנוף. „פאת שדה“ הוא, גם מבחינה זו, קנין יקר בכתיבת ארצנו הפיוטית.

שָׁנָה שְׁנָקְצָר, אֶזְקָה מְשֻׁקָּת,

מְחִיחָה לְרִחוּת, לְשָׁרֵב וְלִים

מֵאֵז הַמְגַל שְׁקָרָף אֶת מְשֻׁקָּת

לְשִׁיר שְׁצֵלֵל — הַנְּפֶסֶק אֵי סָס?

אֶף אֵת לֹא עֲלִיטָה אֵת שׁוֹתֶקָה אֵת שׁוֹמֶעֶת

עוֹד צֵלִיל הַמְגַל בְּמִקְה הַמְגַדָּה,

וּבְאֵלֶם לִפְנֵי אֵת אוֹסֶפֶת גְּלִי בַצַּר

אֵת מְגִיד זְרֵעָה מֵ, יִתָּה לִזְהָה.

כעץ שתול, שנקלט ופרח ונשא פרי, והפרי בשל, כבד, מתוק, כן היא הסונטה של פיכמן הבנויה מתוך הכרה עצמית ברורה ובוגרת, הויר דעת להבחין בין עיקר לטפל, החרוז, השורה, שברי שורות, הבית, יחס הכתים ביניהם לבין עצמם עשויים מיקשה אחת. משמעת חמורה עור צרת כל השתפכות יתר, כל ניב זול — פי כמה ייקר כאן כל ניצן רך בקרקע הסלעית, ויעמיק רשמו של כל הגיג של א נמחק!

הרגשת הנוף בשיר שלפנינו היא בגובה כזה, שאנו טועמים בו טעם אהר לאחר כל קריאה נור ספת. לא נוף מורכב לפנינו, לא הרים וים, אף לא יער או נוף עצים, כי אם שדה, אף לא קציר — שדה שנקצר. אדמתה האדמה עצמה, זמן מה

רשימות

על בטאונים של הנוער

יאיר עשתון

עצמיות של מהלך-היים (הנחשלת בפטישה של עצמ' יות מחוללי, שקדמה לו, ושאותה הוא מחקה שלא מדעת בעוד הוא נאבק עמה מדעת) — ותחת זאת פותחה בקרב, בעטיו של ההרגל להעמיד הכל על דעתו, עצמאות של הליכות גרידא, וזאת אומרת שהנוער הזה הקדים את הסוף להתחלה — והתחיל מן העצמאות, דבר הרשאי להיות רק תוצאה מן העצמיות, כלומר, „זכה מן ההפקר“. לולא הסגולות הטוריות שנוער זה קיבל בכל-זאת, שלא מדעת, בירושה מהוריו, הפאסיביים כל-כך בשטח החינוך, — שיוך של מוסר-היהדות, שנבלע בדמו של טיפוס יהודי חדש זה ונשאר חי בלבו — כי עתה מי יודע עד היכן כבר הגיע, חלילה, בדרך אל הליבנטיניות. כיום הזה נפשו של הנוער הארץ-ישראלי היא גיא-הינון למלחמה הנטושה בו בין ההשפעה הרעה וההורסת של ההווה שלנו, ששמו „המזרח הקרוב“, ובין ההשפעה הטובה והמשמרת של מורשת העבר, ששמו היהדות, היודע לו לנוער הזה אולי לא הרבה יותר משידוע לו לילד שניצל מטבח היטלר טיבס של הוריו שניספי בינקותו, אבל גם הילד-הפליט וגם הנוער של דור ראשון לגאולה — יש תקווה לאחריהם. כזה כן זה יגדלו וימרו צאו (בשלוש או מתוך זעזוע נפשי) את הדרך אל עברם, ברם, לפי שעה עצמאותו חסרת-העצמיות של חלק ניכר מן הנוער הארץ-ישראלי היא בעייה קשה, האומרת פתרני.

ב

בעייה זו שכחוסר-עצמיות עם עצמאית במקום אחד (וכפי שראינו, אף של עצמאות שנובעת מתוך חוסר עצמיות) — כמה וכמה פנים לה, ורצוני להתעכב כאן רק על ראי אחד שלה. כגיל מוקדם, שבועים נורמליים ובתקופות-שלום היא עוד כולו מוקדש ללימודים ולקליטת-העולם, להלומות ולחיי-הלב, כבר עוסק הנוער שלנו בשקלא-וטריא של הציבוריות ובתכונה הרבה והקולנית אשר עמה, שהרי הנוער הארץ-ישראלי שרוי מילדותו בתנאים לא-נורמליים ובאווירה של חוסר-שלום (גורלנו הוא ואין להימנע מזה!), ויש צורך למהר ולשתפף בעודו בוסר, בתהליך בניין החברה שנטלנו עלינו, ואך „טבעי“ הדבר שכל המפלגות רוצות לזכות בנער הארץ-ישראלי, בנסיך קטן זה, שמרוב סיבוכי-פוליטיקה טיקה שכחו לתת לו חינוך כהלכה. לשם זה הן מלהייר בוח בו עוד יותר את הרצון לעצמאות, נוסף על יצר-

מסופקני אם יש בעולם עוד ארץ אחת, אשר בה מראה הנוער מידה כזאת של עצמאות בשטח היזמה הציבורית, כמו בארץ-ישראל, ותופעה זו ודאי יכולה היתה להיות לנו למקור שמחה, ביחוד לנוכח הסגולות הטובות שנוער זה ניתן בהן: כריי אית-הנפש ואומץ-הלב, החברתיות ואהבת-המולדת — אילו אך היתה תכונת-עצמאות זו מלווה, באותה מידה עצמה, גם עצמיות — עצמיות של הצביון הנפשי ושל התפיסה הרוחנית, הבה נאמר בפירושו, כי עצמיות באדם פרושה מהלך היים משלו, ואילו עצמאות פירושה הליכות משלו בתוך ההיים, אבל יש רגלים לסברה כי בנוער הארץ-ישראלי יש לנו עסק, במקרים רבים, עם עצמאות שאין עמה עצמיות, וזאת אומרת — עם צורה שלילית ומסוכנת של עצמאות, אשר בה הדעתנות מרובה על הדעת.

תשוקה לעצמאות שאינה נובעת מהכרת העצמיות נובעת, על פי רוב, מתוך איזה פגם שבנפש, כלומר — מתוך מיעוט הכרה (כי רק ההכרה כוחה יפה באדם לתקן, במעט או בהרבה, את אשר נפגם בנפשו על-ידי גורמים שאין לו שליטה עליהם). בנפשו של הנוער הארץ-ישראלי התשוקה לעצמאות נובעת מתוך „פגם“ מיוחד במינו, שהוטל בו, כפי שאפשר לשער, על-ידי יחס הוריו אליו: לא יחס של חוסר-אהבה, או חוסר-הבנה מצדם, חלילה, אלא, להיפך, של עודף-אהבה, סרה של התחשבות יתירה מצדם, שבעטייה הועמד הנער הזה, למיום גיחו מבטן אמו, במרכז החיים. הורים יהודים בציון, שביקשו לתקן ביוצא-חלציהם את אשר העווה בהם בעצמם החינוך הרע והקשה, שהפך את ילדותם הגלותית למעצבה, הגיעו במעשה „תשובה“ שלהם על חטאי אבותיהם לידי חטא הפוך: בהתבטלותם מפני הנוער ובטשטוש רצונם מפני רצון ילדיהם גזלו מהללו את הגורם העיקרי לפיתוח העצמיות: את האבטוריטי החזקה, המשמשת חופים וסכרים ליובל הצעיר ומכריח-תו, על-ידי ההתנגשות הטבעית עם המצר הזה, להעמיק אפיק לעצמו, לבור לו כיוון מסומן לקראת אופק מסויים ולהיפך לנהר, השואף אל הים הגדול. הנוער הארץ-ישראלי, שביל-דוהו לא נתקל ברצון חזק של דור הורים בעלי תביעה מוסרית נמרצת, לא זכה איפוא, לפתח בקרביו

מיילא אין הם יכולים כלל להנך ולהדריך את החטיבות הצעירות, הזקוקות — הוי! מה מאוד הן זקוקות! — לחינוך ולהדרכה לקראת באורות הומאניות, יהודית, סוציאליסטית וציונית. ובמה הם עוסקים איפוא, לאמרי תו של הדבר? — הם עוסקים במתן-סיפוק לאהבה עצמית שלהם. הם רוצים להיות מבוגרים עוד לפני שילדותם הבשילה את בגרותם והריהם כותבים הכל בעצמם: הכל, גם מאמרים, גם שירים, אין הם מבקשים אפילו להסתייע בהדרכת סופרים עברים, הנמנים עם המחנה שאותו שופה עליהם להמשיך בבוא תורם, כאילו שכחו לחלוטין כל כל עצם „החטיבה“ וקיום בטאונה לא באו אלא לשם הכנה וחינוך לקראת התפקיד המחכה להם עם בגרותם. הם מתנהגים כתינוקות דבית-דבן בשעה שהמורה איננו בחדר: הם הופכים את בית-האולפן לכר-משחקים, מטילים דיוותות בקיר ומלכלכים את הלוח. המישחקים שונים ורבי-עינין הם: במרכז היריעה של אחד הבטאונים האלה — ודוקא זה שלקח את לבך — עוסק זאטוט סימאטי אחד במישחק „המשורר“, נועל נעלי-ענק של וולט ווייט מאן וקושר אליהן גלגלי-סקטינג וגישה ביעף כשהוא חובש לראשו עטרת נוצות-יבשר של איש-מלחמה אינדיאני: קשה לדעת אם אל א. צ. גרינברג או אל שמשון מלצר הוא חפץ להירמות... ולמולו שם זאטוט אחר. קצת פחות סימפאטי, חומד לו את מישחק „הפוליטיקאי“ — והוא לובש הבעת חומרה לגלגנית, מותח על ברכיו את ממשלת ישראל ומצלפת.

ניתנה האמת להיאמר: הבאמרים והסיפורים והשירים, הנדפסים שם, רובם כולם אינם אלא פרי תשוקתם של בלתי-מבוגרים להיות מה שאינם יכולים עדיין להיות. ולמי איפוא הם מכוונים? אם תאמר לזאטוטי בני-ישראל, חברי החטיבה הזקוקים לחינוך, הרי כידוע אפילו בגן-הילדים אין הילדים מחבבים כלל את אלה המרברים אליהם כלשון עילגים ובהעוררות תינוקות-פינוקיות. הילדים, בחושם הנכון, אזהבים שיברו אליהם בכובד-ראש, אולי יותר משאזהבים זאת הגדולים. לשחק, הריהם יודעים בעצמם, ומן המבוגר הם רוצים לשמוע מה שעדיין אינם יודעים. וכיצד נסביר לעסקני החטיבות והמשמרות של הנער ער שלנו כי בטאון כזה אינו מביא לקוראיו לא חינוך ולא ביטוי, אלא נזק בלבד? לשם מה נחוצים בטאונים, אם לא לביטוי אונים, או לגידול אונים, טיפוחם והדרתם? ואיך יוכלו לעשות זאת לברם, אותם בני הנעורים הזקוקים בעצמם לטיפוח ולהדרכה? יום יום, בחזית ובעורף, מצאו אונים אלה, נטייה זו לעצמאות, את שימושם החיובי: בעול-האחריות. אבל כדי לסייע לנוער לבטא אונים אלה (ולתנכם תחילה כראוי) דרושים לא עסקנים אלא בעלי-כשרון.

העצמאות הטבעי בו ממיילא — ונמצאות מפחיתות בו, בלי משימ, את העצמיות, הדלה בו גם בלעדי זאת. המפלגה שואפת בהכרח — וכפי שהשכל מחייב אותה — לגרור אחריה בחבלי התעמולה והשכנוע את חוגי-הנוער, כמו שהספינה במעלה הנהר גוררת אחריה בהבלים סירה אחת או שתיים. הסירה היא חטיבה בפני עצמה כלפי חוץ, אבל יחד עם זה אין לה לא כיוון משלה ולא כוח-תנועה משלה, והיא מקבלת את שני אלה מן הספינה המושכתה, המניחה לה לסירה „עצמאות“ חיצונית, אבל „מנצלת“ במובן-מה את חוסר העצמיות של זו. ובינינו לבין עצמנו, אין המפלגה עושה בזאת שום דבר רע, ואדרבה — להוטר-העצמיות שבנוער זה היא זנתת על-כל-פנים תחליף חיובי שבכיוון מסוים, הנראה לה הנכון ביותר.

לצורך הפעלת העצמאות לתפקיד ציבורי-פוליטי הנוער מצווה איפוא להתאגד לחטיבות או „משמרות“ צעירות, ולשם חיזוק הפעולה הזאת ניתנת לו אפשרות לייסד „בטאונים“ לעצמו — להוציא כתבי-עת מיוחדים, שישימשו לו ביטוי ומורה-דרך כאחד — בימה לחינוך ציבורי ולהשכלה פוליטית, להדרכה תרבותית ולפיתוח האופי של יורשי-עצור במלכות עתידנו הלא-רמי, והבטאונים מתרכים לעינינו; מהם קצרי-ימים, ומהם שבים ונולדים מאפרם, כ„עוף-חול“ זה.

יש שאתה נוטל בידך „בטאון“ כזה — ומשהו בו לוקח את לבך. מורגש כאן מוג ער, פעלתנות-ככוח או כושר-תגובה רענן, שהנסיון עוד לא הספיק להקהות את שיני גלגליו. אבל דא עקא, שהמוג הער כשהוא לעצמו עוד אין בו משום ממש והוא מקבל את ערכו רק מן התכלית שאליה הוא מכוון. אבל אין איש צעיר עשוי לבור לו תכלית קודם שקנה דעת והגיע לכלל הכרה והבחנה בתכליות השונות, הסותרות זו את זו. האין אני משמיע כאן אמיתות, שהגן נחלת-הרבים, „מן המפורסמות“? אמנם כן, כל אלה „מן המפורסמות“ הן, אבל מסוג אלה שמן ההכרח הוא לחזור ולהוכיחן יום יום, כי רוח-האדם אטומה היא בפני חזירת אמיתות ידועות, כמו שנוצת הברווז היא אטומה בפני המים שבהם הוא שט.

ג

אמת פשוטה זו, למשל, האומרת כי קניית-דעת קודמת לפרסום „בטאון“ וכי אין מחוסר-ההשכלה רשאי, ואף אינו יכול כלל, להיות עורך של כתבי-עת או סופרו — אמת זו לא חדרה כנראה להכרתם של כמה מבעלי הבטאונים של הנוער שלנו. הם מגוללים את מפרשי המוג הער, אך אין בידם מצפן שלשי יוכלו להפעיל מפרש זה ברוחות הנושבות. כיון שאין להם השכלה ועוד לא הגיעו לבגרות ולכוח-שופט,

ספרים

האור שבלב המקופתים

לאה גולדברג

שבריריים, סיפורים מאת דבורה בארון. עם עובד. תל אביב תש"ט.

לספר חדש של דבורה בארון מחכים זמן רב. הסיפורים הקצרים הללו, דרך ארוכה הם עושים מיום היוולדם ועד הופעתם בספר, מכאן אותה שלימות נפלאה של פסוקיהם, אותה פשטות לשונית שהיא כאן תמיד עזות לזיתור מדעת על שפע, לכוח בחירה והחלטה, מכאן אותה צלילות, סגולת אלו שבצירופן יאמר עליהן ללא היסוס: הרי לפנינו אמנות של כתיבת פרוזה.

הקורא האוהב את הסופרת, אשר חיכה ימים רבים לספר חדש משלה, פותח את הספר, ומיד בפסוקים הראשונים הוא יודע שלא חיכה לשוא. הרי העמוד הראשון מן הסיפור הראשון „שבריריים“:

„מופלג בעניותו אפילו בשכונת הגיא, שהיא שכונת העניים בעירתי, היה נחוב ליב הדובובי, אשר קראו לו גם „איש התיכחה“. אל העיירה בא עם בני משפחתו לאחר שגורשו מדובוב, כפר מולדתם.

הם הלכו ועברו או בעגלה שכורה דרך כל אדמות הגרפית ובאו ועמדו פה באמצע הרחוב, והנה לא נמצא מי שיאספם הביתה, עם שקיעה, בשעת מנחה, היה זה, ומן הסמטאות חזרו בקול צהלה תלמידי ה„חדרים“, והבתים מסביב — שפעו מהם שלוח של בני תיות וחמימות אח מבושרת, ואז לא התאפקו הילדים היושבים במרומי הקרון ונתנו קולם בבכי. וזה מצא הד...“

כך מתחיל הסיפור על האיש העני „איש התיכחה“. והסיפור פשוט עד מאוד בנושאו, כרוב סיפוריה, או אולי מותר אפילו לומר, ככל סיפוריה של דבורה בארון, שרובם ככולם סיפורים פשוטים על אנשים פשוטים וכל קסמם במתח הפנימי שבהם, בהצלחה שהיא הגדולה בהצלחותיו של סופר; לגלות את האור הפנימי שבדבריהם.

כבר בשורות שהבאנו, בפסוקים הפשוטים האלה, שכביכול הם על גבול הפרוטוקול, אתה מרגיש באותה רוח גדולה של חיי נפש המבקשת לה תמיד מוצא בסיפורים הללו, עצם השורה הראשונה: „מופלג

בעניותו אפילו בשכונת הגיא, שהיא שכונת העניים בעירתי“, מכניסה את הקורא מיד לאוירה כסויימת, לא אוירת „רחמנות“, אלא כמעט אוירת טראגדית. והשורות הבאות לאחר השורה הזאת מצד דיוקת מיד את ההרגשה הטראגית. תמונת פליטים זו, פליטי פרעות, עם הילדים במרומי הקרון „והנה (קובעת הסופרת עובדה) לא נמצא מי שיאספם הביתה“, ואחר כך — אותה בכיה של ילדים הזוכרים את ביתם, לא תיאור של הבכי כאן, לא התעככות יתרה על הבעת פניהם, לא דיבורים על רגשות וזכרונות, אלא בתכלית הפשטות: „ואז לא התאפקו הילדים היושבים במרומי הקרון ונתנו קולם בבכי“.

ומצטרף לכך סיום פשוט ואנושי מאוד, ואף הוא בקיצור הנמרץ ללא סטיות וללא שמץ סנטימנטליות: „וזה מצא הד“. חוסר הסנטימנטליות הוא אחד היתרונות הבולטים ביצירתה של דבורה בארון. לא משום שחוסר סנטימנטליות כשהוא לעצמו הוא מעלה גדולה כל כך. אלא בסיפורים הללו, אשר בספר זה ובשאר ספריה, חוסר הסנטימנטליות כמוהו כנס. הרי הנושאים החביבים על דבורה בארון דבק בהם תמיד, כמעט בהכרח, שמץ סנטימנטליות: ילדות בעיירה יהודית, זכרונות ממרחק הזמן והמקום ומתוך אהבה והתרפקות. והרי השטח שהיא בוחרת לה בתוך העיירה הזאת: לא קבציאל של מנדלי, לא עולמו של רב זונדלה של הזן, לא עירייתו של עגנון, שניטח סאטירית מתלחה להן תמיד, שם גשים יהודיות צנועות ואימללות, בנות טובים ושאינן בנות טובים, מתגוררות, נשים שכל אחת מהן מקופחת משום סיבה זו או אחרת, נשים מרבות לבכות או מרבות לשתוק. היש לך מין חומר „גאות“ יותר לסיפור סנטימנטאלי ממעשה במשרתת צעירה, שכן בעל הבית פיתח אותה והיא שולחת יד בנפשה („כעלה נדף“); או ממעשה בבת עיירה יתומה חולת רגלים היושבת רוב ימיה אצל חלון ביתה ורואה את החיים כשהם מעבר לה, כביכול („דרך קוצים“); או מסיפור אהבתה האומללה של אחת בת טובים מנשי העיירה שבעלה לא אהבה והיא פורש ממנה עד שעזבה („פראדלי“)? והנה דווקא בכל הנושאים האלה יודעת דבורה בארון את סוד המרחק האמנותי שבינה לבין הדברים, ידיעה זו היא ההופכת ענין שכבר דשו בו עד בלי די לענין אנושי גדול מאוד, אנושי ולא מדמיע.

סוף סוף גם הסיפור על „מאדאם בובארי“ איננו

שיש והם הופכים, לגבי פשוטי אדם, את הקללה לברכה, ומשבצים את החולין בהרגשת חג, ונותנים גאווה גדולה לשפלים ונמוכי רוח, כך ב„איש התוכחה“, כך במיטב יצירותיה הקודמות („דרך הקוצים“).

ידיעה זו על אילמיהנפש, והנאמנות שבביטוי פרוזה קמצינית, המוותרת על כל אפקט חיצוני ועל כל התהדרות במלים נאות יתר על המידה, מוליכה, לעתים, את דבורה בארון לאותם השיאים הספרותיים, שהם מעטים בנובלה הקצרה אף בספרות העולמית. אחד הסיפורים שעלו לגובה זה בספרה החדש הוא הסיפור „שבירים“, אשר על שמו נקרא הקובץ כילו. גם זה סיפור-חייה של אשה פשוטה עד מאד. בתיכפר קטנה שהובאה אל עיירה והיתה משמשת שם משרתת בבתי התושבים, יצור אשר מילדותו לא ידע אהבה וחמימות, שהרי מיד להופעתה בעיירה, בעודה ילדה קטנה שמתו עליה הוריה אין אתה אלא הבילה של כלי מיטה ומעט חמימות מטיפוחה של יד אם, אשר התנדפה מהר בתוך צינת הנכר, וכעבור זמן-מה: „והיא שבה איפוא להתהלך פה בחלוקה הכפרי, פרוצת שיערה המדובלל, תדהוי, כשפניה אין למצוא בהן שום קו של חן ובכך הגה נמנע ממנה אותו קורטוב של אהדה, אשר האנשים, אגב הנאת העין, מוכים בו לפעמים גם את היצור הזר“.

חוסר-החן הנה קובע את חייה של הנערה, של האשה הזאת, כי הוא גורר אחריו את חוסר האהבתם של הבריות, ואין איש מנחש מה הם אוצרות החיים הטמונים במעמקי הנשמה האילמת הזאת, והנה באמצע החיים, בא המשבר הגדול: היא מוצאת לה יצור האהב אותה: פרה, בהמה יפה, גועית וטובת מוג הנענית לליטוף ידה, המזדה לה הודיה שלמה במבטה היפה על טפחה אותה, מעתה יש לה לאשה האומללה קרקע מתחת לרגליה, אחיזה בחיים ובטחון בהליכותיה. אשה לא יפה, רהויה ומבוהלת זו, הצולעת קשה מהמת תאונה שאונתה לה בילדותה, מה שונתה הופעתה בפרשת חייה האחרונה, מאחר שלב מישוה, ולו גם לב פרה, נקשר בה ולחייה נמצאה תכלית:

„סינר רחב, רב קפלים היתה הגירה, כדרך נשים אמהות הנושאות בעול, ופניה, במסגרת המטפחת הצבעונית, מאירים באור שהמקופחים, אשר הותם הפגומה באה לידי תיקון — משל לפנס ריק שנקבע בו נר דולק, ואלה אשר ראוה ברדתה לשם מעשי הצדקה שלה אל הגיאי, עטופה סודר של אמידים, וחילוכה אין בו עוד כמעט כלום מן הצליעה, תמהו:

„הזאת חיה-פרומה?“

והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר

אלא סיפור-מעשה באשה שהיתה חיה חיים שלא נעמו לה בעיירה קטנה, ומבחינה זו היינו הך אם העיירה עיירה צרפתית היא או יהודית. דבורה בארון למדה הרבה מרבה הדגול פלופאר, אך לאשרנו, לאושר קוראיה, לא למדה ממנו אותה מידת „אובייקטיביות“ ספרותית החדלה לראות באדם את החום האנושי, את טל-הרעננות, זה הנותן טעם לכל מה שאנו בני האדם קוראים בשם חיים, ואולי סוד הקסם של סיפוריה הוא באותו צירוף של תיאור מדקדק בראייה עד כדי אכזריות כמעט עם חמימות של לב המוכן ומוזמן להבין לכל דבר אנושי ולהיות לפה לכל נפש אילמת — אם נפש אדם היא, אדם שאינו יודע לבטא את רגשותיו, או בעל-חי שאין לשון-האדם עומדת לרשותו, כאותה כלבה עזובה „זוה“ שעל שמה נקרא אחד הסיפורים במדור „בלב הכרך“ שבספר „שבירים“.

אילמיהנפש, נפשות דובבות באין מלים, הן הנפשות הפועלות כאן, על כן ממעטת המחברת כל כך בדיאלוגים, ורוב סיפוריה מוסרים את המתח הדרמתי שבהם לא באמצעי הדראמה, אלא בשטף הסיפור, ואף עצם הליריקה, שהיא מן היסודות החשובים בפרוזה הזאת, ניתנת בקמצינות יתרה, במשפטים ספורים, כשאיוז השוואה מאירת עינים היא הפותחת כאן את הפתח לאור הנפש הגדול, כך מתחיל הסיפור „כעלה נידף“ להיות מחדש, כביכול, באור החוזר הנשפך עליו מן הפסוק האחרון: „ורק ליד הצפצפה, בחול, הצהיר באידם דוקר כתם גדול של דם, זה אשר האלוהים, כאשר הוא נשפך לראשונה על האדמה, שמע שעולה ממנו קול צעקה, ואז יצא אחד הדיירים מהקומה הראשונה וכיסה אותו“.

השימוש הפשטני כמעט בהשוואה התנכית, ללא מליצה, ללא פאתוס, ביושב מודגש, בסמוך לציון פרט של חולין, עובדת הכיסוי בידי „אחד הדיירים מן הקומה הראשונה“, חושף את כוח כתיבתה של דבורה בארון, הוא מכניס את הקורא לתוך הפרו-פורציה האמיתית של העולם המתואר על ידה, אשר בו כל הדברים הקטנים, הנדושים, הבלתי חשובים, חיים בכפיפה אחת עם הפסוק הזה: „קול דמי אחי...“ מי יודע, אולי אם נעמיק ביצירתה, נמצא, כי בסיכום האחרון, צפין בפסוק הזה המניע העיקרי ליצירתה, וכי לעצם הענין, צעקת-דמים עצורה זו, היא היא הפרוזה השקטה והצלולה שלפנינו.

החטא הקדמון של האנושות, התאוות העצורית באדם, הטראגיות הבראשיתית, יש להם המשך בחיי האדם הפשוטים הבלתי הירואיים — דבורה בארון איננה שוכחת זאת לעולם, אך עם זאת עשוי העולם כך שניתן גם פיצוי לאהבה, אותם „אורות באופל“.

בעתיד הקרוב. לפי וארגה, "העתיד הקרוב" במשמע "עשר השנים הקרובות". עשור זה יהיה מיבחה קשה וגורלי למדינות הללו שכולן תעמודנה בסימן משבר כרוני שיסודו בחסרי־יצור ובחוסר אפשרויות של תפוקה מתרחבת ועולה עם הצרכים. לעומתן מתייצבות ארצות בעלות כושר ייצור עצום ומנגנון ייצור מגופה עד מאוד עקב המלחמה. כגון ארצות הברית, קאנאדה ומדינות אחרות. תתייצור מכאן ועודף־יצור מכאן, אלה שתי תופעות מובהקות בכלכלה הרכושנית בת־זמננו, וצירופן יביא בעקבותיה, ממילא, תמוטה כל־כלית שלא שוערה מראש. משבר עולמי גדול זה ילבש צורה מוחשית ויאיים על הכלכלה הקפיטליסטית כולה בשעה שיתברר לכול כי המדינות המדולדלות והסוב־לות מחסרי־יצור הספיקו — כעבור עשר שנים בערך — להגיע לרמת תפוקתן מלפני המלחמה, ואילו המדינות המסורבלות בעודפי־יצור כבר היום והסוב־לות מקשיי־שיווק, תתאמצנה לכבוש לזן שווקים בכל מחיר ובשיטות אימפריאליזם חדיש, אכזרי וממושע יותר, המרחיב למעשה את התהום בין הייצור החבתי ובין צורך־השיווק הגובר בהתאם לעודפי הייצור המתרבים. נארגה ציפה אפוא תקופת־מעבר, בת עשר שנים לערך, עד לתחילת המשבר העולמי החדש במשטר הרכושני. לאחר שהשוק הער למי, שנהרס בימי המלחמה, יקומם, ובתי החרושת, מסילות־הברזל והגשרים ייבנו כולם או רובם מחדש, ורמת־הייצור מלפני המלחמה תושג בכל מקום... רק אז תתגיינה במלואן התמורות הנוקבות בקפיטליזם שנגרמו ע"י המלחמה.

נארגה מנתח את הגורמים היסודיים לתמורות בימי המלחמה האחרונה ובשנים הראשונות שלאחריה. פרק פרק ונושאו המיוחד לו, וכל נושא מודגש בהזמיר עובדתי השאוב ממקורות שונים והבא אלמדנו שאכן כברת דרך ארוכה ומייגעת עבר המשק העולמי במשך תקופה קצרה למדי של שנות מלחמה סוערות ועקור־כות־דם, דרך זרועה אבני־נגף המוליכה בשלביה הסופיים למייט כלכלי גדול, שאין מנוס ממנו. במתיחות יעקוב הקורא אחרי השתלשלותן הדרג־מתית של התמורות בכלכלת העולם בשנים האחרונות. המשק הרכושני מוסיף על נדבכיו גורם יסודי הקור־בע את ממדי התפתחותו בעתיד: עלית ערכה של המדינה עצמה כגורם משקי מכריע. המלחמה האחרונה הגדילה את התערבות המדינה בחיי המשק, וגדולות הן התוצאות הנובעות מכאן בכלכלת הארץ כולה. המשק המלחמתי המובהק הפך למשק ממלכתי־מגופור ליסטי, וככל שמנגנון המדינה הוסיף לחזור לחיי הכלכלה, כן גדלה מידת השפעתו גם בארצות הלור־מות גם במדינות הנייטרליות המעטות. סיום המלחמה

המלוחה, אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעין החיים ירווה, סופה שתשתבה ותתחיל להצמיח צמח".

אולי ראוי להעמיד פסוק מעין זה בראש כל דברי בקורת והערכה על כתיבתה של דבורה בארון. היא המדליקה את הנר בפנסים חכביים הללו, והיא היודעת את סוד האור שבלב המקופחים שהותם הפגומה באה לידי תיקון. והיה אם ישאלו הקוראים: הנהו הסיפור אשר נשאו פשוט כל־כך ודל? הלא נענה להם: "והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר המלוחה אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעין החיים ירווה (הוא הלב הרגש של האמן, כוח ראייתו, ויכולת ביטוי) סופה שתשתבה ותתחיל להצמיח צמח נפלא מאד, שבפריחתו הלא הוא הפרוזה של דבורה בארון.

התמורות בכלכלה הקפיטליסטית

ג. צידרוביץ

E. Varga, Изменения в эконoмике капитализма в итоге второй мировой войны. Госиздат 1947

התמורות בכלכלה הקפיטליסטית לאחר מלחמת־העולם השניה מאת י. וארגה. הוצאת הקיבוץ המאוחד. תש"ט.

ספרו החשוב של וארגה פותח במבוא המעלה הבחנה, שאינה שכיחה בספרות הכלכלית הסובייטית, ואף בחיבורי הקורמים של המחבר: היא התבחנה בין גורמים בני־חלוף וגורמים של קבע, כולם כאחד מעצבים את מהלך התמורות בהתפתחותה העתידה של הכלכלה הקפיטליסטית, המוליכות לקראת משבר עולמי וגדול, שלא היה רוגמתו בתקופה שקדמה למל־חמת העולם השניה.

הגורמים מהסוג הראשון — תמורות בנות־חלוף — מקירם בחסרי־יצור ובמיעוט הסיכויים הממשיים להגברת תפוקתן של מדינות מסוימות, בעוד שארצות אחרות עומדות בסימן עודף־יצור שאין לו שיווק. עקב המלחמה האחרונה נוצרו דיספרופורציות חזקות יעמוקות בגוף הכלכלה הקפיטליסטית באמת־מידה עור־למית. בכמה וכמה ארצות ביבשת אירופה ובחלקי אסיה נתערערו אשיות הייצור ונחשפו היסודות הרעור־עים של מנגנון התפוקה בכללו, והמשק כולו במדינות הללו נתון לזעזועים בלתי רגילים ולהשפעת גורמים מן החוץ שיקבעו את דמותו ואת ממדי התפתחותו

טיים, והיהו מקביל גורמים אלו לעומת המגמות המכוונות כנגד תהליך ההתרוששות, בראש וראשונה כגמת הקידמה הטכנית שחלה בימי המלחמה וטרם באה על מלוא ניצולה ההולם את צרכי ההתפתחות, ואולם עיקר השאלה היא: משום-מה מעוניינים בעלי ההון והחברות המונופוליסטיות במשטר הקפיטליסטי שלא לצל כראוי את הישגי ההתקדמות הטכנית, ואף מתנגדים בגלוי להגשמתה ברחבי החיים המש-קיים — בייצור הרושתי, באמצעי התחבורה בים ובאוויר, בתחומי הבנייה וכיו"ב? זוהי השאלה בהיא הידיעה, שהמחבר מבקש להשיב עליה בצורה מעניינת ומא-לפת: הקידום הטכני, פירושו קודם-כל העלאת פרוץ העבודה והגדלה מתמדת בעורפי הייצור הנוע-דים לשיווק, ואכן ככל שעורפים אלה מתרבים, מסתע-פים והולכים גם הקשיים לממכר התוצרת במרחבי-תבל שעדיין לא הגיעו לכלל פיתוח; אלא שמרחבים אלה נצטמקו והלכו עוד בעשרות השנים האחרונות שקדמו למלחמת העולם השנייה, וכיום מתלווים לתר-פעה יסודית זו מאמצייהן של הארצות הקולוניאליות להשתחרר ברוע ובדרכים מהפכניות מהשיעבוד האימפריאליסטי. מאידך, המדינות העצמאיות הנו-קקות לעורפי תוצרת הבאים מן החוץ — למטרות קיטום ובנין ההרסות — מתלבטות בקשיים של „מטבע קשה“ הדרוש לקניות אלה, וארגה מבסס את המסקנה המרכזית הנאת בשורה ארוכה של דוגמאות שאובות מן המציאות הקרובה של שנות המעבר הראשונות מימי המלחמה לתנאים של שלום, אך החיבור שלפנינו אינו מכיל כל רמז על תכנית מארשל, למשל, שמטרתה להרחיב את „תחום השי-ווק“ של ארצות הברית, בעיקר, בצורת סיוע למדי-נות מערב אירופה. ברם, אף אם נביא בחשבון את השתלשלות המאורעות הכלכליים מהשנים הללו — וביחוד ההל משנת 1947 — ניוכח שאמנם גברה המתוחות הגדולה מסביב לבעית השיווק בארצות בעלות עודפי תוצרת הקלאית והרושתי כאחד, באר-צות הברית באה ירידה בולטת במחירים, וכו בזמן גתרבה המלאי הנועד לממכר בארצות עבר-הים, וגברה הדאגה להתאמת ממדי הייצור ולא כל שכן כושר הייצור הפוטנציאלי, לאפשרויות השיווק, ואף בבריטניה הגדולה כיום אין ביטול הפיקוח על כמה ענפי הרושתי ועל חלוקת הייצור בפנים המדינה אלא תוצאה רבת-משמעות של קשיים מתרבים ומתמירים בתחומי היצוא. ברם, מאז נכתב הספר שלפנינו חלו תמורות נוספות בכלכלת אנגליה גופא, שמחברו לא יכול, או לא ראה לנכון, להביאן בחשבון במסכת סקירתו המקיפה. כחוט השני עובר כאן הרעיון המר-כזי של אי-ההתאם המעמיק והולך בין הצורך הקיים

גרב, אמנם, להתכווצות מסויימת בתפקידה המשקיים של המדינה בכמה ארצות, אך משקלה הכלכלי גדל בהרבה מכפי שהיה לפני פרוץ המלחמה; כאותה שעה מופיעים באופק ארגונים כלכליים בין-לאומיים בעלי השפעה כבירה על ההתפתחות העתידה, והמדינות עצמן הן חברות הארגונים הללו, כגון קרן המטבע הבין-לאומית, הבנק הבין-לאומי, קרן-החיסום הבין-לאומית, ועוד.

וארגה מנסה למתיה קו מפריד בין הקפיטליזם הממלכתי בצורתו החדשה ביותר לבין הסיציאליזם הממלכתי בברית המועצות, ומאידך — בין השיטות להתערבות המדינה בחיי המשק במדינות הקפיטליס-טיות לבין אלה המקובלות במשק הסובייטי. מהו ההבדל היסודי? אין זו שאלה מופשטת ובלתי-מציי-אותית, כי יש בה כדי לרוע אור על בעית התיכנון כולה שהפכה כיום לאחת הבעיות החיוניות ביותר במדינות הכלכלית של ארצות שונות.

וארגה שולל — ובצדק — את התפיסה שיתכן משק מתוכנן באמת במסגרת המשטר הקפיטליסטי. „תיכ-נון“ זה אינו אלא „שיטת כפייה היצונית“, המשוער בדת למטרה חולפת בלבד, בעוד שהמשק „המתוכנן“ הסוציאליסטי מזדהה כולו עם המטרה הסוציאליסטית, כחלק בלתי-נפרד מבעלות המדינה על אמצעי הייצור, כל זמן שהריוח מוסיף להיות המניע העיקרי והיחיד בחיי המשק, מתגלה כל „תיכנון“ כסתירה פנימית ותמידית לשאיפת המדינה להסדיר את הייצור ואת הצריכה ולשאיפת בעלי ההון והרכוש „לסחוט“ רווחים מכסימליים, וכך יוצאת מלאכת המדינה בתיכנון והסדרה כדבר מקרי ומקוטע, רחוק משיטתיות, המרבה אנארכיה בתחומי הייצור ותוסרת-תכניתיות מרוב „תיכ-נון“ ופיקוח ממשלתי על המשק כולו.

בעקבות המלחמה גברו והלכו המגמות לריכוז הייצור ולהצבר ההון בכלכלה הקפיטליסטית, והשי-פעתן עוד תפעל זמן רב לאחר המלחמה. התוצאות שתצמחנה מכאן ברורות: מצד אחד יבוא ריכוז משקלן של החברות המונופוליסטיות האדירות, אגב התכווצות נמרצת באפשרויות השיווק לעודפי תוצרתם המתרבים, וכתוצאה מכך תבוא חרפת הניגודים והתחרות הפנימית בין הארגונים המונופוליסטיים הענ-קים הללו לבין עצמם, ומאידך תבוא התמעטות בלתי-פיסקת של השכבות הבינוניות, וממילא יחול שידוד-מערכות יסודי ופילוג מובהק וברור בין שני המחנות — העובדים והמעבידים — שיביא למאבק חברתי חמור רביתר משהיה מעולם.

וארגה שוקל את הגורמים שהביאו להתרוששות כלכלית עקב המלחמה, שבאה כרוכה עם גידולו המוחלט של ההון בידי גרולי הארגונים המונופוליס-

קה, הנשענת על יתרון-כוחה הכלכלי, שואפת לכיבוש כלכלי במושבות האנגליות, הצרפתיות, ההולנדיות והאחרות, כדי לדחוק את רגלי ההון של המטרופולין ולהשתלט מבהינה כלכלית ומדינית על המושבות ה"עצמאיות". אילי הממון של ארצות-הברית עוזרים בכל העולם לקיים בידיה את השלטון, אך גם עורה זו מושטת בהתאם ל"חוקי הזאבים" של האימפריאליזם. ארצות-הברית דוחקות את רגלי אנגליה והופכות אותה למעצמה ממדרגה שנייה, וכך סתריף הניגוד האנגלו-אמריקני... הסיוע האמריקני המכוון להצלת השיטה הקפיטליסטית, מעוררת סתירות חדשות במחנה האימפריאליסטי.

אלה עיקרי הנחותיו ומסקנותיו של וארגה בספרו החדש, הבא להוכיח כי "התוקים הפנימיים" במשטר הקפיטליסטי החדש מוליכים בהכרח להחמרת המשבר באמת-מידה בין-לאומית. נסיון המלחמה האחרונה, ככל שהוכיח את יעילותה של התערבות המדינה בחיי המשק, הבלטי, מצד אחד, את כוח שליטתם של עסקיה-המונופולין, ומאידך, את תהליך ההצטמקות הבלתי פוסקת של המרחב הבלתי-קפיטליסטי, שמשך דורות שימש כר נרחב להתפשטות האימפריאליזם. התפשטות זו היא-היא גם היסוד עליו הושתתו במשך עשרות שנים כושר הייצור והשיווק, וממילא גם מהלך התעסוקה ומגמות האבטלה במדינות הרכושניות המובחנות. ככל שהלכו הצטמצמו אפשרויות ההתפשטות, כן רבו והעמיקו הסתירות הפנימיות בהסדר הייצור, הצריכה, המחירים, התעסוקה והעבודה, מאבק העמים הקולוניאליים ילך ויגבר, והוא אשר יחולל בשנים הבאות תמורות נוספות וועועים בלתי נמנעים בכלכלה הקפיטליסטית. הוודיסין, ויאט-נאם, סין רבתה, כל אלה תחומי מאבק המעידים על הצפוי למשטר האימפריאליסטי. שתיים הן כיום המעצמות הקפיטליסטיות העולמיות — ארצות-הברית והקיסרות הבריטית וביניהן החרפו הניגודים בשל תחושי ההשפעה הכלכליים והמדיניים, ניגודים אשר הארצות השותפות לתכנית מארשל, כגון צרפת וגם המדינות שנוצחו במלחמה ועתה הן מתאוששות לתופעה בווירת ההתחרות הבין-לאומית, כגון גרמניה, איטליה, יפאן, מנצלות אותם לטובתן.

על רקע זה של סתירות וניגודים, שסימניו צמצמו תחומי ההתפשטות, כושר ייצור עצום ומצוקה במדינות הנזקקות למלוות וסיוע ישיר מן החוץ, ועולם קולוניאלי המגשים את שאיפת עצמאותו בכוח הזרוע, ממשמש ובא משבר אשר ישים לאל כל שאיפה לייצוב העמדות שנתגבשו בימי המלחמה ולאחריה, כל המילות וצורות הסיוע למיניה, וכתוכן גם "תכנית מארשל", אינן אלא "זריקות" לעידוד

להרחבת הייצור ובין האפשרויות הממשיות להגברת השיווק לעורפי התוצרת. אך ככל שרעיון זה יש בו מידת אמת, הרי אין יסוד להעלים עין גם ממגמות אחרות, חשובות לא פחות, המצטירות כיום במשקן של בריטניה, ארצות מסוימות ביבשת אירופה ומעבר לה. הסיוע הכרוך בתכנית מארשל הביא, ללא ספק, הקלה מרובה בתהליך קיומון של כמה מדינות מהגוש המערבי, וההתפתחות האחרונה בבלגיה, בצרפת וכר משמשת עדות מובהקת לכך; ובבריטניה רפתה במידה מסוימת המתחיות הרבה ששררה כל השנים האחרונות בתחומי הקיצוב והפיקוח, וזה לרגל השיפורים בתקציב המדינה, בשיכון ובמאזן המסחרי עם ארצות אחרות, וביחוד עם ארצות-הברית. אכן ממשלת ארצות-הברית, אשר הולידה את תכנית מארשל, נקטה באמצעים מדיניים וכלכליים נמרצים לביצוע תכנית זו מתוך ההכרח בשיווק עודפי תוצרתה של מדינה כבירה זו, ומתוך שיקולים פוליטיים מובהקים. אך העובדה בעינה עומדת: ניכרת תזווה בכלכלה הקפיטליסטית, שאינה מתיישבת עם התמונה שמצייר וארגה. אכן תזווה זו אין בכוחה להתליש את מסקנתו העיקרית, שהמלחמה האחרונה רק הפסיקה, אך לא חיסלה, את המשבר הכללי של הקפיטליזם, ושבעוד כמה שנים תחזור ותחמיר המתחיות הכלכלית בין המעצמות האימפריאליסטיות אף תגבר תחרותו של כל המדינות המשתתפות בתכנית מארשל על כיבוש השוקים והלקוחות לתוצרתן, על כל התוצאות הכרוכות בדבר להעמקת המשבר למשטר הקפיטליסטי בכללו.

לדעת וארגה נתגלה המשבר בכלכלה הקפיטליסטית, שהחמיר בעקבות מלחמת העולם, גם ברבר זה שאין לזו עוד אפשרות להימנע מהלאמת ענפי הייצור החשובים ופיקוח המדינה על המשק. תהליך ההלאמת הבריטי, המתגשם, כשמנגנון הפיקוח הממשלתי גובר והולך, הוא בעיני וארגה, "תמרון בלבד" של "הבורגנות האנגלית", האנוסה להסכים לכמה אמצעים שנקטו להלאמת ענפי המשק החשובים... בתנאים נוחים לה ביותר (שיעורי הפיצויים, ארגון ההנהלה וכר); אך "הבורגנות האנגלית מוסרת את עמדותיה, כדי להרוות זמן", הכלכלה הקפיטליסטית מוכיחה כיום עד כמה נחלש כושרה, להשתלט על כוחות הייצור שנוצרו עליה ולנצלם במלואם, והתוצאה הברורה מכך, שהרחבת השווקים אינה יכולה להדביק את הרחבת הייצור, בעוד שהצמצום היחסי של השוק גורם, למשברים של עודפרי-ייצור" שאין מפלט מהם.

וארגה מתאר את הערעור שערערה את השליטה הקולוניאלי של המעצמות האימפריאליסטיות. אמרי-

המופיעות כיום בשווקים העולמיים ובחבלי תבל שלמים, ושאינו להסבירן כהפרעות זמניות וכחבלי הסתגלות גרידא. בפי וארגה השונה אחת חותכת: „כיום, לאחר שתי מלחמות-עולם שנתחוללו במרוצת ימי דור אחד, יודעים ההמונים, שכל עוד קיים האימפריאליזם תרחף תמיד סכנת מלחמות-עולם חדשות“... ורק „נצחון סופי של הסוציאליזם ישחרר את האנוש שיות מלחץ הרכוש, ממלחמות-הרס ושפיכות-דמים חדשות“.

זמני של התעסוקה ולכיבוש שווקים לעורפי תוצרתה של אמריקה הצפונית ע"י דחיקת רגליהן של מדינות הנוקקות לה זיקה חמרית וכספית.

והשאלה המודקרת מאליה היא: מה יהיה גורלו של סיוע זה כתום תקופתה של „תכנית מארשל“? מה תהיה או עמדת ארצות-הברית, ומה תהיינה תגורבותיהן של המדינות הנהנות כיום מתכנית זו המס-תיימת בשנת 1952? והומן דוחק, והנסיבות משתנות במהירות ומעידות ערות נוספת על הדיספרופורציות

בשולי החוברת

עוד קודם שהספיקה הוצאת הקיבוץ המאוחד להוציא את ספרו של י. וארגה, חוקר הכלכלה הסובייטי הנודע (ראה הסקירה בעמוד 125 שבחוברת זו) נפסל הספר במוסקוה. מחברו עסק עתה בכתיבתו „מחדש“, יבגני וארגה, הונגארי בן שבעים, שימש עד ראשית 1948 ראש המכון למשק העולם ולמדיניות העולם ליד האקדמיה למדעים שבמוסקוה. ספרו הנזכר יצא בשנת 1947. כעבור שנה, בקירוב, נתברר לראשי המפלגה הקומוניסטית שנאמרו בו כמה דברי מינות: דעה, הפסימית למדי, של וארגה על סיכויי המשק הרכושני לא נראתה פסימית למדי לבעלי הדעה המכרעת. וארגה פוטר ממשותו כראש המכון וכעורך כלי-מבטאו ונתבקש לחזור בתשובה. הוא סירב לקבל עליו את הדין אף הודיע באומץ: „אילו עשיתי כן, הייתי מרמה את המפלגה, בהודיעי בלשון צבועה: „אני מסכים לביקורת“, בעוד שבאמת איני מסכים לה“, אך הלחץ גבר. ובחוברת האחרונה של „בעיות הכלכלה“ שבהוצאת אותו מכון אנו מוצאים את הודעת וארגה בנוסח השגור: „שגיתי כמה וכמה שגיאות בעלות מגמה ריפורמיסטית — שהן, בדרך הטבע, גם בעלות מגמה קיסמופוליטית — לפי שהן מפארות את הקפיטליזם... הן גרמו נזק רב והכריחו את אנשי-הכלכלה שלנו לחזור לבעיות שנפתרו זה כבר פתרון נכון על ידי המארכסיזם-לניניזם... טעותי היתה שלא הכרתי מיד בצדקת המבקרים. אך מוטב לאחר מלהחמיץ“...

במאוחר מדי, כנראה, נודע גם להוצאת הקיבוץ המאוחד, שהיא מוציאה ספר מלא שגיאות ריפורמיסטיות וקיסמופוליטיות, הקושר כתרים לקפיטליזם.

„לילה באחו“ ליעקב פיכמן הוא מתוך מחזור שירים „ילדות בבסרביה“.

את י. שבביס יזכרו קוראי „מולד“ מסיפורו בחיברת אוקטובר 1948. המחבר הוא, כידוע, מטובי המספרים בספרות אידיש.

הוצאת החוברת נדחתה כמה ימים כדי שתהיה שהות לברר בה כמה בעיות שהיעלו בוועידת ההסתדרות. החוברת הבאה תקדים ככל שזו איהרה, החיברת בדפסת. מאונס, על נייר שונה מן הרגיל, מספר העמודים לא נשתנה, כמיבן.

העורך אפרים ברודא

לחותמים ולקוראים

רק עד 1 ביולי יש עוד שהות לחותמים ולכל אלה שיש בידיהם חוברות של „מולד“, שנה ראשונה, לשלוח למינהלת „מולד“ את חוברותיהם לכריכה. מחיר כל כריכה, בד שלם, בהידור, 700 מ"י. שתיים-עשרה החוברות ניתנות בשני כרכים, שמחירם 1.400 מ"י.

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

סיון תש"ט כרך ג' חוברת 15 יוני 1949

131	המדיניות האמריקנית והפליטים הערביים	אפרים ברוידא
137	חוקה לישראל — ההגיעה שעתה	נתן רוטנשטריך
141	חינוך חדש לקראת חברה חדשה	ש. ד. גויטיין
150	ערביו ארץ-ישראל: גאון ושבר	יעקב שמעוני
157	יצירה וכליין באדם ובחברה	פ. שניאורסון
	בין לאומים:	
161	מיטון דימיטרוב והבעיה המקדונית	קונסטנטין פולוס
165	עין גדי (עם מפה)	בן-ציון לוריא
170	שבעת השערים	ברוך עוזיאל
180	עם „אורח האבן" של פושקין	לאה גולדברג
183	שני שירים	ירוחם לוריא
	רשימות:	
184	עצמאות ועצמות	יאיר עשתון
	ספרים:	
186	שירת לאה גולדברג	יעקב פיכמן
189	לדרכו של קאמינו במדע המקרא	י. א. זידמן
192	בשולי החוברת	

רמי החתימה: 2.750 ל"י לשנת 1.400 לרצי שנה; מחיר החוברת 250 מ"י; שבר הסורעות: 40 ל"י העמיה, 20 חצי העמיה, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבייד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבוילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.